

Sosiaalityön ja eroauttamisen positiot sosiaalitoimen selvityksissä

Sari Aarreniemi

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

2025

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteellinen

Työn nimi: Sosiaalityön ja eroauttamisen positiot sosiaalitoimen selvityksissä

Tekijä: Sari Aarreniemi

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma x Lisensiaatintutkimus ___

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: 80, 2 liitettä

Vuosi: 2025

TIIVISTELMÄ: Tutkielma käsitteli vanhempien huoltoriitatilanteessa tehtäviä olosuhdeselvityksiä sosiaalityöllisenä työnä. Olosuhdeselvityksillä on tuomioistuimen pyyntöön perustuva institutionaalinen tehtävänanto, jonka tarkoituksena on selvittää lapsen ja perheen olosuhteet huoltoriidan tuomioistuinkäsittelyä varten. Tutkielmassa tarkasteltiin olosuhdeselvitystyöhön liittyviä sosiaalityöllisiä ja eroauttamisen positioita sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa. Tutkielma toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Tutkimusaineistona olivat kahdeksan olosuhdeselvityksiä tekevän sosiaalityöntekijän haastattelua, jotka on tallennettu Kansalliseen tietoaarkistoon. Aineiston analyysi toteutettiin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Aineiston luennan teoreettisena näkökulmana oli positiointiteoria.

Olosuhdeselvitysten tekeminen sosiaalityöllisenä työnä asemoitui kolmeen positiokategoriaan ja niiden sisältämiin positioihin, joita olivat sosiaalityölähtöisyys (arvoihin sitoutuja, intervention tekijä, osaamisen portinvartija), institutionaalinen työ (rajojen asettaja, sosiaalityöllisen toimijuuden rajaaja) ja ammatillisen paikan hakeminen, joka ilmeni selvitystyön ammatillisten rajojen hämärtymisestä, limittäisenä toimijuutena ja koulutuksellisessa katveessa olemisena. Sosiaalityöntekijöille rakentui eroauttamisen paikkoja kahteen positiokategoriaan ja niiden positioihin: huoltoriidan ilmiön asiantuntija (sovinnon edellytysten arvioija, vanhempien herättelijä) ja eroauttamisen toimija (sovinnon edistäjä, sovinnon teon avustaja).

Selvitysten tekemisen sosiaalityölliset ja eroauttamisen käytännöt vaihtelivat institutionaaliseen tehtävänantoon keskittyvän työotteen ja muutokseen pyrkivän sosiaalityön orientaation välillä. Positiot olivat myös tilanteisia sekä ilmensivät sosiaalityöntekijöiden sitoutumista kulttuuriseen, institutionaaliseen, oikeudelliseen ja henkilökohtaiseen moraalijärjestykseen tai niiden haastamista. Positiot toivat esiin myös sosiaalityöntekijöiden professionaalisen asiantuntijuuden ulottuvuuksia sekä rajatyötä lapsiperhesosiaalityön yhdyspinnoilla. Eroauttamisen käytännöt olosuhdeselvityksen jälkeen perustuivat asiakkaiden tilannekohtaisiin tarpeisiin. Systemaattisia eroauttamisen käytäntöjä ei tullut esiin. Väliinputoamistilanteiden ja huoltoriitojen pitkittymisen ennaltaehkäisemiseksi erososiaalityöstä tarvitaan lisää tutkimusta ja sitä tulee kohdistaa huoltoriitaselvityksessä olleiden asiakkaiden palvelutarpeisiin.

Avainsanat: huoltajuuskiistat, positiointiteoria, sosiaalityö

Sisällys

1	JOHDANTO	5
2	HUOLTORIITASELVITYKSET AMMATILLISENA KÄYTÄNTÖNÄ JA TUTKIMUSKOHTEENA	9
2.1	Huoltoriidan selvittämisen yleisiä edellytyksiä	9
2.2	Huoltoriitaselvityksen sisältö ja tarkoitus.....	11
2.3	Katsaus huoltoriitaselvitysten kansainväliseen tutkimukseen	12
2.4	Olosuhdeselvitykset kotimaisessa tutkimuksessa	15
3	POSITIOINTITEOREETTINEN VIITEKEHYS	20
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	23
4.1	Tutkimustehtävä	23
4.2	Metodologiset lähtökohdat	24
4.3	Aineiston hankinnan menetelmä	25
4.4	Valmiin aineiston soveltuminen tiedon lähteeksi	27
4.5	Tutkielman tutkimuseettiset näkökohdat	29
4.6	Aineiston analyysimenetelmä.....	30
4.7	Aineiston analyysin kuvaus	32
5	OLOSUHDESELVITYSTYÖN SOSIAALITYÖLLISET POSITIOT.....	34
5.1	Tuloksena kolme positiokategoriaa	34
5.2	Sosiaalityölähtöisyys	34
5.2.1	Arvoihin sitoutuja	35
5.2.2	Intervention tekijä.....	37
5.2.3	Osaamisen portinvartija	38
5.3	Institutionaalinen työ	39
5.3.1	Rajojen asettaja.....	40
5.3.2	Sosiaalityöllisen toimijuuden rajaaja	42

5.4	Ammatillisen paikan hakeminen	44
5.5	Olosuhdeselvitystyön sosiaalityöllisiin positioihin liittyvät moraalisäännöt	47
6	EROAUTTAMISEN PAIKAT SOSIAALITOIMEN SELVITYKSISSÄ	51
6.1	Analyysin lähtökohdat ja rajaukset.....	51
6.2	Huoltoriidan ilmiön asiantuntija.....	52
6.2.1	Sopimisen edellytysten arvioija.....	53
6.2.2	Vanhempien herättelijä	54
6.3	Eroauttamisen toimija.....	57
6.3.1	Sovinnon edistäjä.....	58
6.3.2	Sovinnon teon avustaja.....	60
6.4	Selvityksen jälkeiset eroauttamisen paikat	62
6.5	Yhteenveto sosiaalityöntekijöiden eroauttamisen positioista.....	65
7	YHTEENVETO JA POHDINTA	68
	LÄHTEET	75

LIITE 1

LIITE 2

Kuva 1. Tutkimusasetelma.	31
Kuva 2. Olosuhdeselvitysten tekemisen sosiaalityölliset positiot ja niiden suhde paikallisiin moraalijärjestyksiin.	49
Kuva 3. Sosiaalityöntekijöiden eroauttamisen positiot suhteessa asiakkaisiin, asiantuntijuuden ja toimijuuden ulottuvuuksiin sekä paikallisiin moraalijärjestyksiin.	66

1 JOHDANTO

Tämän tutkielman aiheena on lasta koskevissa huoltoriidoissa tehtävät olosuhdeselvitykset sosiaalityöllisenä työnä. Tutkin työssä olosuhdeselvitystyöhön liittyviä positioita eli ase-mointeja selvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tutkielma kiinnittyy erojen parissa tehtävän sosiaalityön tutkimukseen. Sosiaalityön käytännössä erososiaalityö voidaan paikantaa ainakin lastenvalvojien ja olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityönteki-jöiden työhön (Forsberg ym. 2019, 248). Aihe on merkityksellinen sekä inhimillisestä että palvelujärjestelmän näkökulmasta, sillä vuosittain noin 30 000 lapsen vanhemmat eroavat (Aaltonen 2020, 2).

Ero lapsiperheessä on kriittinen elämäntapahtuma, käännekohta ja menetys, joka muuttaa elämän kehityskaarta. Moniin elämän ennakoitavissa oleviin muutoksiin verrattuna ero ja sitä seuraava huoltoriita ovat usein traumaattisia kokemuksia. Avioerolla ja vanhempien kon-flikteilla on erilaisia vaikutuksia perheenjäseniin riippuen siitä, missä elämänvaiheessa se tapahtuu. Kaikkein haavoittuvimmassa asemassa ovat perheet, joissa on nuorempia lapsia. (Bergman & Rejmer 2017, 136.) Vanhempien riitaisa erotilanne voi vaikeuttaa lapsen yhtey-denpitoa toiseen vanhempaan, katkaista ystävyysuhteita, aiheuttaa lapselle lojaliteettiriisti-riitoja sekä monenlaista huolta ja epävarmuutta (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024, 8).

Lapsen asema vanhempien erotilanteessa on ihmisoikeussensitiivinen aihe, johon kohdistuu myös kansainvälistä sääntelyä. Muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIS, SopS 18/1990) turvataan lapsen ja vanhemman oikeus yhteydenpitoon sekä perhe-elämän suoja. Myös Suomen ratifioimalla Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuk-sella (SopS 60/1991) on välitön vaikutus sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Lapselle tulee 12 artiklan mukaan muun muassa taata oikeus ilmaista mielipiteensä ja tulla kuulluksi itseään koskevissa asioissa.

Ennen tuomioistuimeen hakeutumista, vanhemmilla on erilaisia vaihtoehtoja hakea apua las-ten huoltajuutta ja tapaamisoikeutta koskeviin erimielisyyksiinsä. Eroauttamisen palveluita tarjoavat hyvinvointialueet, sosiaalialan järjestöt ja yksityiset toimijat, kuten asianajajat. Huolto- ja tapaamisasioissa hyvinvointialueiden keskeisimmät tehtävät ovat perheasioiden sovittelu, lapsen huolto-, tapaamisoikeus- ja elatussopimuksen vahvistaminen,

olosuhdeselvitysten laatiminen tuomioistuimelle sekä täytäntöönpanosovittelu. (Aaltonen 2020, 285—287.) Tässä tutkielmassa hyvinvointialueen tehtävistä vahvistaa lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevat sopimukset käytetään nimitystä lastenvalvojan *sopimuspalvelut* (Antikainen 2007).

Vanhempien eron ajankohta voi olla konfliktoitunutta aikaa, mutta enemmistön kohdalla konfliktin taso vähenee ajan myötä (Bergman & Rejmer 2017, 148). Suuri osa eroavista vanhemmista pääsee sopimukseen lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevista asioista kuntien, nykyään hyvinvointialueiden sosiaalipalveluissa (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 28). Vuonna 2023 hyvinvointialueilla vahvistettiin 20 759 sopimusta lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Elatussopimuksia vahvistettiin 43 435 kappaletta. Selvityksiä tehtiin 1093. (Forsell & Forss 2024, 6, 8, 10.)

Lapsen asioiden järjestäminen vanhempien erotilanteessa on myös tärkeä sosiaalityön tutkimuskohde. Perheiden muuttuminen ja perheitä koskevat järjestelyt ovat sidoksissa kulttuuriseen, historialliseen ja normatiiviseen ymmärrykseen perhesuhteiden järjestämisen tavoista (Castrén ym. 2019). Myös käsitykset lapsuudesta ja sen merkityksestä lapsen kasvulle ja kehitykselle ovat vaihdelleet (Luftman ym. 2005, 330—331). Luftmanin ynnä muiden (mt.) mukaan alun perin Englannin lain mukaan isillä oli oikeus lastensa huoltajuuteen, koska lapsia pidettiin omaisuutena. Myöhemmin amerikkalaisessa yhteiskunnassa äidin ja lapsen suhdetta alettiin pitää ihanteellisempänä lapsen minuuden kehittymiselle. Tähän vaikutti toisen maailmansodan jälkeinen teoreettinen käänne lapsen kehityksen tutkimuksessa, jolloin alettiin korostaa lapsen herkän ikäkauden merkitystä lapsen kehitykselle. Käänteeseen tunnettu tutkija on esimerkiksi John Bowlby. (Mt., 330.)

Avioerolakien muuttaminen 1960- ja 70-luvuilla sekä feministiset ja miesten liikkeet muuttivat kulttuurisia käsityksiä lasten tarpeista ja stereotyyppistä kuvaa miesten ja naisten rooleista yhteiskunnassa. Lapsen huoltajuusratkaisut muuttuivat myös aiempaa tasa-arvoisemmiksi. Lapsen herkkään ikäkauteen ei enää vedottu entiseen tapaan, vaan lapsen edusta tuli huoltoriitojen ensisijainen ratkaisuperuste. (Mt., 330.) Suomalaisessa keskustelussa on puhuttu ”hyväksytystä erosta”, jolloin ero ymmärretään vanhempien parisuhteen purkamista koskevaksi yksilölliseksi ratkaisuksi, jossa keskitytään lapsen asioiden turvaamiseen (Castrén ym. 2019, 347, 356).

Lapsiperheiden eropalveluista ja eroauttamistyöstä on jonkin verran kotimaista tutkimusta (Autonen-Vaaraniemi 2019, 365). Sen sijaan erojen parissa tehtävästä sosiaalityöstä on

vähän tutkimusta (Forsberg ym. 2019, 248). Tämä tutkielma kiinnittyy *erososiaalityön* tutkimukseen. Erososiaalityön tausta ulottuu vuonna 1983 säädettyyn lapsenhuoltolakiin (8.4.1983/361, LHL). Lain myötä sosiaalityöntekijät saivat uusia työtehtäviä, sillä kuntien sosiaalilautakuntien tehtäväksi tuli vahvistaa lapsen huolto-, asumis- ja tapaamissopimukset vanhempien erotilanteessa ja riitatilanteessa laatia olosuhdeselvitys tuomioistuimelle. (Forsberg ym. 2019, 248; ks. myös Aaltonen 2020, 285.) Sosiaalityön käytännössä näitä tehtäviä on hoidettu lastenvalvojien työnä, perheoikeudellisena sosiaalityönä tai muun sosiaalityön ohella. Forsberg ynnä muut (mt.) kutsuvat vanhempien erotilanteeseen liittyviä sosiaalitoimen lakisäätteisiä tehtäviä kootusti erososiaalityön käsitteellä, johon nojaan myös tässä tutkielmassa.

Erososiaalityön tutkimus on ollut vähäistä siitä huolimatta, että sosiaalitoimessa käsitellään vuosittain kymmeniä tuhansia lapsen huolto-, asumis- ja tapaamisoikeusasioita (ks. edellä Forsell & Forss 2024; myös Forsberg ym. 2019, 248; myös Antikainen 2007, 167). Tutkimuksen perusteella tiedetään, että haastavat erotilanteet ja huoltoriidat ovat vaativaa asiantuntijatyötä (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 36; Rautio ym. 2023, 49). Vaativat erotilanteet ovat ammattilaisille myös eettisesti haastavia niihin sisältyvien juridisten, sosiaalisten ja moraalisten tekijöiden ja epävarmuustekijöiden vuoksi (Rautio ym. mt., 44). Haastava ero- ja huoltoriitatilanne voi johtaa ammattilaisten puuttumiseen lapsen hyvinvoinnin ja turvallisuuden takia, minkä vuoksi ero ei ole vain perheen yksityisasia, vaan myös ammatillinen ja yhteiskunnallinen kysymys (Nikupeteri & Laitinen 2020, 26).

Lähestyn tutkielmassa lapsiperheen eroa vanhempien huoltoriidan kontekstissa. Tarkoitin huoltoriidalla tilannetta, jossa vanhempi on jättänyt hakemuksen käräjäoikeuteen lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemiseksi ja käräjäoikeus pyytää sosiaalitoimelta lapsenhuoltolain 16 §:n mukaisen selvityksen vanhempien ja lasten olosuhteista (Kääriäinen 2019, 379). Olen kiinnostunut siitä, miten olosuhdeselvitysten tekeminen paikantuu sosiaalityönä ja miten asiakkaita voidaan auttaa lainsäädännön selvitystyölle asettamissa puitteissa (Välikoski ym. 2020, 324). Haluan tällä tutkimustyöllä osallistua erososiaalityön keskusteluun ja edistää aihealueen tutkimusta. Tavoitteena on myös nostaa esiin eroauttamisen kehittämistarpeita, jotta palveluilla pystyttäisiin paremmin vastaamaan perheiden tarpeisiin.

Tutkielma rakentuu seitsemästä luvusta. Luvussa kaksi kerron ensin huoltoriitaselvitysten kansainvälisistä ja kotimaisista käytännöistä. Sen jälkeen jäsenän huoltoriitaselvityksiä

tutkimuskohteena. Olen jaotellut kansainvälisen ja kotimaisen tutkimuksen selkeyden vuoksi erillisiin alalukuihin, koska kansainvälinen tutkimus on pääosin psykologian tieteenalalta ja kotimaisen tutkimuksen olen rajannut olosuhdeselvityksiä käsittelevään sosiaalitieteelliseen ja oikeustieteelliseen tutkimukseen.

Luvussa kolme kerron tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä olevasta positiointiteoriasta ja sen soveltamisesta sosiaalityön tutkimuksessa.

Tutkielman toteutukseen liittyvät metodologiset ja menetelmälliset valinnat sijoittuvat lukuun neljä. Luvun alussa esittelen tutkimustehtävän ja sitä tarkentavat tutkimuskysymykset. Sen jälkeen kuvaan tutkimuksen metodologisia lähtökohtia, josta etenen tutkimuksen metodeihin, aineiston hankintaan ja analyysimenetelmiin. Luvun lopussa esitän yhteenvedon tutkimusasetelmasta ja kerron analyysin toteuttamisesta.

Tutkimustuloksista kerron viidennessä ja kuudennessa luvuissa, joissa myös tulkitsen tuloksia suhteessa positiointiteoriaan ja sosiaalityön tutkimuskeskusteluihin. Tutkielman päättää luvun seitsemän yhteenveto ja pohdinta, johon kokoan tutkimuksen keskeiset tulokset. Pohdin luvussa myös tulosten merkitystä, tutkielman toteuttamista sekä esitän jatkotutkimusaiheita.

2 HUOLTORIITASELVITYKSET AMMATILLISENA KÄYTÄNTÖNÄ JA TUTKIMUSKOHTENA

2.1 Huoltoriidan selvittämisen yleisiä edellytyksiä

Suurin osa vanhemmista pystyy sopimaan lasta koskevista järjestelyistä erotilanteessa (Aaltonen 2020, 12; Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 28). Mikäli vanhemmat ovat kykenemättömiä ratkaisemaan keskenään lasta koskevat asiat, he voivat pyytää päätöstä tuomioistuimelta (Luftman ym. 2005, 329; Kääriäinen 2019, 379; Axelson & Gentile 2024, 195). Tässä tutkielmassa huoltoriidalla tarkoitetaan tilannetta, jossa vanhempi hakee käräjäoikeudelta päätöstä lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemiseksi (LHL 14 §, Kääriäinen 2019, 379).

Suomalaisessa käytännössä lapsen vanhemmat voivat esittää lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan vaatimuksensa joko avioerohakemuksen liitännäisvaatimuksena tai erillisenä hakemuksena (Aaltonen 2020, 210). Lapsenhuoltolain 14 §:n mukaan hakijoina voivat olla vanhemmat yhdessä tai erikseen, lapsen huoltaja tai hyvinvointialue (myös Aaltonen mt., 211). Lasta koskeva vaatimus voi koskea huoltajuutta, asumista tai vuoroasumista, lapsen tapaamisoikeuden sisältöä sekä elatusta (mt., 225—226).

Suomessa ja kansainvälisessä käytännössä tuomioistuin voi määrätä tehtäväksi lapsen tilanteen ja elinolosuhteita koskevan selvityksen päätöksentekoa varten (mt., 288—290; Luftman ym. 2005, 329; Ackerman ym. 2021, 415). Kansainvälisessä kirjallisuudessa lapsen tilanteen selvittämisestä käytetään termiä *child custody evaluation* (CCE), jonka olen suomentanut lapsen huoltajuuden arvioinniksi (esim. Ackerman ym. 2021; Amundson & Lux 2019; O'Neill ym. 2022; Garber 2023; Garber ym. 2023; Axelson & Gentile 2024). Tutkimuskirjallisuudessa käytetään myös nimitystä *CAE report* (court-appointed expert report) (Feresin & Santonocito 2023) sekä *custody investigation from the social services* (Bergman & Rejmer 2017), joka eroaa *child protection investigation* -termistä eli sosiaalihuollon viranomaisen tehtävästä selvittää lapsen kohdistuva lastensuojelullinen huoli (mt., 143).

Angloamerikkalaisella kielialueella CCE-arviointeja tekevät pääosin psykologit tai erikoispsykologit (expert psychologists, EPs) tai laillistetut mielenterveysalan ammattilaiset (mental health professionals, MPHs) (Jutchenko 2018; Amundson & Lux 2019; O'Neill ym.

2022). Italiassa arvioinnin tekijä on tuomioistuimen tekniseksi konsultiksi rekisteröitynyt psykologi tai psykiatri (Court-Appointed Expert (CAE) (Feresin & Santonocito 2023, 665). CCE-arviointeja tekevät myös sosiaalityöntekijät tai yhteiskuntatieteilijät (Luftman ym. 2005; Bergman & Rejmer 2017, 135; O'Neill ym. 2022, 158).

Suomessa Valtioneuvoston asetuksen (15.12.2022/1059) 1 §:n mukaan hyvinvointialue voi tehdä selvityksen ainoastaan tuomioistuimen pyynnöstä. Tuomari tekee päätöksen LHL 16 §:n mukaisen hyvinvointialueen selvityksen hankkimisesta lapsen huoltoon ja tapaamisoi-keuteen liittyvän asian käsittelyn valmisteluistunnossa. Mikäli selvitystä pyydetään, siinä on yksilöitävä selvittävät asiat sekä asetettava selvityksen toimittamiselle määräaika. (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024, 18; LHL 16 §.)¹

Suomessa lainsäädäntö ei aseta selvityksentekijälle erityisiä kelpoisuus- ja koulutusvaati-muksia (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024, 17). Sosiaali- ja terveysministeriö suosit-telee, että selvityksistä vastaa lasten ja vanhempien kanssa työskentelyyn perehtynyt sosiaa-lityöntekijä työparin kanssa ja että työskentelyn tueksi on tarvittaessa saatavilla eri alojen asiantuntemusta (Kuntainfo 2019, 2). Olosuhdeselvitysten tekijöillä on useimmiten sosiaa-lityöntekijän koulutus. Käytännössä selvitysten tekijät työskentelevät esimerkiksi sosiaa-lityöntekijöinä tai lastenvalvojina. (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024, 17.)

Olosuhdeselvitysten tekemisestä vastaavat hyvinvointialueet, aiemmin kunnat (LHL 16.1 §). Tämän vuoksi selvitystyö voidaan määritellä julkiseksi hallinto- ja palvelutehtäväksi, jonka toteuttamiseen voi sisältyä julkisen vallan käyttöä (Liukko & Nykänen 2019, 13). Olosuh-deselvitystyö on siten institutionaalisesti säädeltyä yhteiskunnallista toimintaa, sillä sosiaa-litoimen tehtävänanto tulee suoraan laista (Juhila 2006, 12; Välikoski ym. 2020, 324). Val-mis olosuhdeselvitys on siten institutionaalinen teksti (Kääriäinen 2015, 385).

¹ Huoltoriitaprosessin kulusta tarkemmin ks. esim. Aaltonen 2020.

2.2 Huoltoriitaselvityksen sisältö ja tarkoitus

Suomessa hyvinvointialueen selvityksen tarkoitus määritellään LHL 16 §:ssä. Käytän jatkossa vakiintuneempia sanoja ”sosiaalitoimen selvitys” tai ”olosuhdeselvitys”. Lain 16.2 §:n mukaan selvityksen tehtävä on välittää tuomioistuimelle tietoa perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja asian ratkaisemiseen vaikuttavista muista seikoista. Sosiaalitoimen selvitys on ennen kaikkea tiedon hankinnan ja välittämisen väline ja se on osa oikeudenkäyntiaineistoa (Aaltonen 2020, 290). Sosiaalitoimen tehtävä määrittyy tuomioistuinta avustavaksi viranomaiseksi. Sosiaalitoimi on hoitanut tehtävänsä, kun se on selvittänyt tuomioistuimen pyytämät tosiasiat eroperheen tilanteesta, kuullut vanhempien näkemykset, selvittänyt lapsen mielipiteen sekä esittänyt mahdolliset johtopäätökset selvitetystä asiasta. Selvityksen laatijalla ei kuitenkaan ole vastuuta asian ratkaisemisesta, vaan päätöksen tekee asiaa käsittelevä tuomari. (Mt., 290.)

Kansainvälisessä käytännössä lapsen tilanteen arvioinnin tarkoitus on pitkälti yhteneväinen suomalaisen käytännön kanssa. CCE-arvioinnin tehtävänä on avustaa tuomioistuinta päätettäessä lasta koskevasta vastuunjaosta ja luonapidosta lapsen psykologisen edun mukaisella tavalla (Amundson & Lux 2019, 88). Päätöksenteossa huomioitavia asioita ovat muun muassa lapsen kehitys, vanhempien toimintatavat ja käyttäytyminen, psykopatologiset tekijät, vanhemman ja lapsen suhde sekä perheenjäsenten emotionaalinen hyvinvointi (Luftman ym. 2005, 329). Italiassa selvitys kohdistuu usein vanhemmuuden taitojen arviointiin (Feresin & Santonocito 2023, 665). Ruotsissa sosiaalityöntekijät laativat tuomioistuimen pyynnöstä varsinaisten huoltajuusselvitysten lisäksi myös pikaselvityksiä (Bergman & Rejmer 2017, 135).

Lapsen huoltajuuden arviointi toteutetaan erilaisin menetelmin. Arvioinnin tekijä haastattelee kaikki osapuolet, kuten vanhemmat, lapset ja vanhempien uudet kumppanit. Tietoa kerätään myös hankkimalla tietoa lapsen kehityksestä, vanhempien sosiaalisista olosuhteista, koulutus- ja ammattiasemasta, rikostaustasta, päihteiden käytöstä sekä fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä. Tiedonkeruun metodeina ovat myös havainnointi ja erilaiset psykologiset testit. Selvityksen tekijä yhdistelee saamiaan tietoja, tekee tulkintoja ja testaa hypoteeseja. (Amundson & Lux 2019, 98; Ackerman ym. 2021, 415; Garber ym. 2023, 20–21.)

CCE-arvioinnista laaditaan kirjallinen raportti, joka toimitetaan tuomioistuimelle (Ackerman ym. 2021, 415).

Suomessa selvitystyöskentelyn menetelmät ovat pitkälti yhteneväisiä kansainvälisen käytännön kanssa. Selvitystyöhön sisältyy tapaamisia ja kotikäyntejä sekä lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen havainnointia. Tietoa kerätään myös asiakirjalähteistä, kuten pyytämällä tietoja esimerkiksi lapsen päiväkodista, koulusta ja muilta tahoilta. (Kääriäinen 2015, 380—381; Aaltonen 2020, 290.) Selvityksen tekijällä on tietyin edellytyksin velvollisuus keskustella lapsen kanssa henkilökohtaisesti (LHL 16.3 §). Lapsen mielipiteen selvittäminen toteuttaa lapsen perusoikeuksiin kuuluvaa oikeutta tulla kuulluksi omissa asioissaan, jonka turvaaminen kuuluu selvitystä laativan viranomaisen tehtäviin (Perustuslaki 11.6.1999/731, 6.3 ja 22 §; Opas lapsenhuoltolain mukaisen...2024, 8).

Huoltoriidoille on leimallista, että riidan ratkaiseminen ei perustu ainoastaan juridiikkaan, vaan eri tieteenalojen moniammatilliseen tietoon (Aaltonen 2020, 8—9). Lapsenhuoltolain 10 § velvoittaa ratkaisemaan huoltoriidan ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Lapsen etu on avoin normi ja käsite, jonka tulkintaan vaikuttavat vallitsevat kulttuuri- ja moraalikäsitteet sekä eri tieteenalojen, kuten kasvatustieteellinen ja psykologian tieto. Tuomioistuin tekee huoltoriidassa yksittäistä lasta koskevan ratkaisun, jossa se konkretisoi yleisen lapsen edun normin. (Mt., 8—9.)

Mikäli huoltoriita on ratkaistavissa hyvinvointialueen vahvistamalla sopimuksella, sosiaalitoimen tulee antaa tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä (LHL 16.2 §). Sosiaalitoimen näkökulmasta prosessi päättyy, kun selvityksen tekijä toimittaa valmiin selvityksen tuomioistuimeen. Tosin selvityksen tekijä voidaan tietyin edellytyksin kutsua henkilökohtaisesti kuultavaksi oikeudenkäyntiin (LHL 16.3 ja 16 a §).

2.3 Katsaus huoltoriitaselvitysten kansainväliseen tutkimukseen

Lapsen tilanteen selvittämisestä vanhempien huoltoriidan (custody dispute) tuomioistuinkäsittelyssä on tehty runsaasti kansainvälistä, etenkin angloamerikkalaista laadullista ja määrällistä empiiristä tutkimusta. Suurin osa tutkimuksesta on julkaistu psykologian ja perheoikeuden tieteenaloilla (Ackerman ym. 2021; O'Neill ym. 2022). Sosiaalityön tutkimukseen

kiinnittyvät tutkimukset sen sijaan ovat olleet harvassa (esim. Luftman ym. 2005). Myös viimeaikainen sosiaalityön tutkimus on ollut vähäistä (esim. Bergman & Rejmer 2017).

Tutkimus on kohdistunut muun muassa CCE-arvioinnin yleisiin piirteisiin ja työmenetelmiin (Ackerman ym. 2021; Garber ym. 2023), kustannustehokkuuteen (Robb 2023; myös Ackerman ym. 2021) ja arvioinnin laatuun ja merkitykseen huoltoriidan ratkaisemisessa (Axelson & Gentile 2024). Tutkimusta on tehty myös huoltoriidan kohteena olevan lapsen relokaatiosta eli muuttamisesta (Austin ym. 2016) sekä vanhempien huoltoriidan taustalla olevan konfliktin syistä (Bergman & Rejmer 2017). Tutkimuskohteena ovat olleet myös CCE-arviointeihin liittyvät niin sanotut erityiskysymykset (ultimate issue tai specialized issues). Tutkimusta on tehty esimerkiksi perheväkivallan (Feresin & Santonocito 2023) ja vanhemman psyykkisen sairauden huomioimisesta lapsen huoltajuuden arvioinnissa (Jutchenko 2018).

CCE-arviointien tekemistä on tutkittu myös eroauttamisen näkökulmasta. Garber (2023) on lähestynyt CCE-arviointeja kriittisellä otteella, koska hänen mukaansa niiden luotettavuutta, pätevyyttä ja tehokkuutta ei ole pystytty osoittamaan tutkimuksissa (mt., 748). Garber esittää, että lasten ja perheiden kehitystä sekä perheoikeudellisia asioita tulisi lähestyä systemisellä otteella sekä hahmottaa kokonaisvaltaisesti lasten kasvua, perheiden toimintaa ja CCE-arvioiden tekemistä ympäröivä sosio-oikeudellinen ja poliittinen ympäristö (mt., 750).

Hän peräänkuuluttaa muutosta myös oikeudelliseen kulttuuriin ja huoltajuusasioissa annettaviin tuomioihin, joissa perinteisesti nojataan vanhempien välistä erokatkeruutta ylläpitävään epäonnistumisen, rangaistusten, sakkojen ja huoltajuuden menettämisen uhan ilmapiiriin. Garberin mukaan tuomioistuimen päätösten tulisi kannustaa terveitä vanhemmuus- ja yhteistyösuhteita edistäviin toimintatapoihin sekä palkita onnistumisista. Vastaavasti CCE-arvioinneissa tulisi keskittyä osapuolten vahvuuksiin, kyvykkyyksiin ja resilienssiin. (Mt., 753.)

Amundson ja Lux (2019) ovat puolestaan tutkineet CCE-dokumentteihin kirjattuja johtopäätöksiä. Tutkimuksen lähestymistapa on epistemologinen, sillä siinä kysytään, millaista tietoa CCE-arvioinnin kautta saadaan ja miten sitä voidaan hyödyntää tuomioistuimen päätöksenteossa. Tutkijoiden mukaan CCE-arviointeja tekevien ammattilaisten asiantuntijuus perustuu sosiaali- ja käyttäytymistieteelliseen osaamiseen, jossa tieto ja totuus ymmärretään relatiivisena, epävarmana ja todennäköisyyksiin perustuvana. Tuomion perustana oleva juridinen tiedonhankintaprosessi sen sijaan perustuu tarkkuuteen, tosiasioden punnintaan ja luotettavuuteen. Tutkijoiden mukaan lapsen huoltajuuden arviointi tulisi tehdä sosiaali- ja

käyttäytymistieteiden eetoksella ja arvioinnin johtopäätökset tulisi välttää esittämästä oikeudellisesti pätevinä tosiseikkoina. (Amundson & Lux 2019, 91, 99.)

Heidän mukaansa CCE-arvioinnin menetelmät, kuten haastattelu, psykologiset testit, arviointi ja hypoteesien testaaminen soveltuvat oikeudellisten kysymysten käsittelyyn parhaiten silloin, kun niiden avulla saatua tietoa sovelletaan arvioimalla erilaisia mahdollisuuksia ja todennäköisyyksiä. Esimerkiksi silloin kun tuomioistuimen ratkaistava on lapsen asuinpaikka, asiantuntijan roolina on arvioida eri ratkaisuvaihtoehtojen paremmuutta suhteessa vanhemman kyvykkyyteen, lapsen kiintymyssuhteeseen, sopeutumiseen ja vanhempien erokonfliktista saatuun tietoon. Tutkijat muistuttavat, että lapsen huoltajuuden arviointiin liittyy useita monitasoisia muuttujia, joiden painoarvon arvioimiseksi ei ole olemassa riittäviä empiirisiä ohjeita, jotta niistä voitaisiin antaa samaan tapaan lausuntoja kuin esimerkiksi rikosoikeudellisessa oikeuslääketieteessä. (Mt., 91.)

CCE-arviointeja käsittelevässä tutkimuksessa on edelleen aukkoja. Esimerkiksi CCE-arvioiden laadusta ei ole riittävästi empiiristä tutkimustietoa (O'Neill ym. 2022; Axelson & Gentile 2024). Vastatakseen tähän tarpeeseen, O'Neill ja kumppanit (2022) selvittivät haastattelututkimuksessaan australialaisten psykologien, asianajajien ja tuomareiden näkemyksiä CCE-arviointien laadusta. Aineisto analysoitiin temaattisella sisällönanalyysillä. (Mt., 158—160, 162.) Tutkimustulosten mukaan korkealaatuinen CCE-arviointi muodostuu neljästä tekijästä, jotka ovat tiedonkeruun ja arvioinnin *perusteellisuus* (thorough), käytettyjen metodien ja päättelyketjun *läpinäkyvyys* (transparency) ja kolmanneksi *polku eteenpäin* (pathway forward), jolla he tarkoittavat muun muassa selkeiden ja tarkkojen suositusten antamista osapuolten noudatettavaksi (mt., 163—164, 166—169).

Neljäs komponentti *apu* (assistance) viittaa kolmen ensimmäisen tekijän toteutuessa siihen, että tehty CCE-arviointia voidaan pitää laadukkaana ja sillä on enemmän painoarvoa osapuolten kannalta. Tällöin arvioinnista on todennäköisemmin myös apua perheoikeudellisissa menettelyissä. Tutkijoiden mukaan *apu* riippuu huoltoriitaan liittyvän henkilön intresseistä. Vanhempien kannalta laadukas CCE lisää heidän ymmärrystään tilanteesta ja voi edistää vanhempien pääsemistä sovintoon. Asianajajien kannalta laadukas CCE helpottaa sovintoneuvotteluiden käymistä. Tuomareille taas siitä on apua päätöksenteossa. (Mt. 170—171.)

Axelson ja Gentile (2024) puolestaan tutkivat määrällisessä survey-tutkimuksessaan amerikkalaisten tuomareiden näkemyksiä CCE-arviointien hyödyllisyydestä. Tutkimustulosten mukaan CCE-arviointien tärkeintä antia ovat lasten haastattelut, lasten psyykkistä terveyttä

sekä lapsen ja vanhemman havainnointia koskevat tiedot. Tutkimukseen osallistuneiden tuomareiden mukaan lasten huoltajuuden arvioinnista on ylipäättään hyötyä vain silloin, kun arviointi sisältää tietoa, jota tuomioistuin ei pysty muuten saamaan. (Axelson & Gentile 2024, 196, 199, 203.)

2.4 Olosuhdeselvitykset kotimaisessa tutkimuksessa

Kotimaisella tutkimuskentällä olosuhdeselvityksistä on julkaistu väitöksiä ja muuta tutkimusta. Olosuhdeselvityksiä käsittelevät väitöstutkimukset voidaan jakaa sosiaalitieteelliseen ja oikeustieteelliseen tutkimukseen. Sosiaalitoimen selvityksiä tutkineen Auvisen (2006) oikeustieteen väitöskirja *Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana* on tunnettu ja sosiaalitieteellisessäkin tutkimuksessa usein viitattu tutkimus (ks. Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 29). Auvisen tutkimus perustuu oikeudenkäyntiasiakirjojen laadulliseen ja määrälliseen analyysiin (Auvinen 2006, 15, 30).

Auvinen (mt., 527) jakaa tuomioistuimessa käsiteltävät huoltoriidat kolmeen perustyyppiin, joita ovat tasapeliriidat, psykososiaaliset riidat ja patologiset riidat. Tutkimustulosten mukaan sosiaalitoimella on paras asiantuntemus lastensuojeluun kytkeytyvien huoltoriitojen selvittäjänä sekä arvioitaessa vanhempien psykososiaalisiin ongelmiin liittyviä huoltajuuskysymyksiä. Patologisissa riidoissa sekä lapsen kasvun ja kehityksen haasteissa sosiaalitoimi usein varmistaa asiantuntijuuttaan psykiatristen yksiköiden ja perheneuvolan lausuntojen avulla. Sosiaalitoimen selvityksissä ei ilmennyt erityistä asiantuntemusta huoltajuuskyvyltään tasavertaisten vanhempien niin sanotun tasapeliriidan selvittämisessä. Asiantuntijuuden tuottamisen sijaan selvityksissä painottui tiedon kerääminen, jäsentäminen ja eri vaihtoehtojen vertailu. (Mt., 534—535.)

Huoltoriitojen tyyppejä on jaoteltu myös myöhemmässä tutkimuksessa. Ruotsalaiset tutkijat Bergman ja Rejmer (2017, 136) ovat luokitelleet vanhempien väliset huoltajuuskonfliktit eturistiriitoihin ja arvoriistiriitoihin. Huoltajuusriita on eturistiriita silloin, kun vanhempien erimielisyys koskee lapsen kanssa vietettyä aikaa, elatusvelvollisuutta tai oikeutta saada tietoa lapsesta. Arvoriistiriita liittyy tilanteeseen, jossa vanhemmat ovat erimielisiä vanhemmuuteen tai keskinäiseen yhteistyökykyynsä liittyvistä asioista tai vanhemman päihteiden käytöstä, mielenterveydestä tai väkivaltaisuudesta. (Mt., 136.)

Auvisen tutkimustulokset ovat johtaneet keskusteluun olosuhdeselvitystyön kehittämisestä. Aaltosen (2020, 13—14) mukaan huoltoriitojen tyypeillä on merkitystä lapsen huollon ja tapaamisoikeuden tuomioistuinkäsittelyn ja lapsen edun toteutumisen kannalta. Erityyppiset huoltoriidat tulisi tunnistaa ja huomioida oikeudenkäynnissä ja selvitystyöskentelyssä, sillä esimerkiksi psykososiaalisia riitoja selvitettäessä keskeisiä ovat eri viranomaisilta, kuten lastensuojelusta, terveyden- ja päihdehuollosta sekä poliisilta saadut tiedot (mt., 13—14; Bergman & Rejmer 2017, 148). Selvitystyöskentelyssä on tärkeä tunnistaa myös muut huoltoriitojen tyypit, kuten tasapeliriidat sekä harvinaisemmat, korkean riskin erotilanteet, joihin voi liittyä väkivaltaa tai sen uhkaa, pakottavaa kontrollia ja eron jälkeistä vainoa (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024, 8).

Hautasen (2010) sosiaalityhteellisen väitöstutkimuksen *Väkivalta ja huoltoriidat* aiheena on perhesuhteissa tapahtuvan väkivallan käsittely huoltoriitoja koskevissa asiakirjoissa. Hautanen tarkasteli laadullisessa tutkimuksessaan erityisesti olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden ja huoltoriitoja käsittelevien viranomaisten toimintaa esitetystä perheväkivallasta. (Mt., 13, 15, 55.) Hautasen mukaan on tavallista, että väkivallasta ei kirjoiteta olosuhdeselvityksissä mitään, vaikka kyse olisi parisuhde- tai lapsen kohdistuvasta väkivallasta. Mikäli väkivallasta kirjoitetaan, se ilmaistaan kiertoilmauksin tai epätarkasti, jolloin ulkopuolisen lukijan on vaikea muodostaa kokonaiskuvaa. Selvitysteksteissä myös vältetään arvioimasta väkivallan mahdollisuutta ja sen merkitystä huoltoriidan käsittelyssä. Huoltoriitaa koskevien oikeuden päätösten perusteluissa taas ilmenee, että todisteellinen, vakava ja toistuvakaan väkivalta ei välttämättä vaikuta tuomarin päätökseen. (Mt, 231, 233.)

Hautanen (mt., 238) esittää tutkimuksensa johtopäätöksissä, että viranomaisten tulisi pysähtyä tarkastelemaan käsityksiään väkivallasta ja sen kohtaamisesta. Organisaatioiden tulisi myös kehittää väkivallan arvioinnin ammatillisia käytäntöjä aiempaa systemaattisemmaksi. Hän ehdottaa väkivaltaa koskevien tietojen kirjaamista mahdollisimman tarkasti, jotta väkivaltaa voidaan arvioida myöhemmissä asian käsittelyn vaiheissa.

Sosiaalitoimen selvityksistä on jonkin verran muuta tutkimusta viimeisen kymmenen vuoden ajalta. Olosuhdeselvityksiä on tutkittu esimerkiksi tekstintutkimuksen perinteestä käsin analysoimalla sosiaalityöntekijöiden argumentoinnin tekstikäytäntöjä ja puolelle asettumisen tapoja olosuhdeselvitysten johtopäätöksissä (Kääriäinen 2015). Tutkimustulokset osoittavat olosuhdeselvitysten erottuvan tekstilajina muista teksteistä. Selvitysten sisällöissä on suurta alueellista ja paikkakunnittaista vaihtelua, mutta työyksiköiden sisällä selvityksen

tekijöiden kirjoitustyyli on keskenään samankaltainen. Selvitysten johtopäätöksissä tekijät nojautuvat yleisesti tunnustettuihin käsityksiin lapsen edusta, mutta sitä ei kirjoiteta auki ja perustella yksilöllisesti kyseisen lapsen tarpeista käsin. (Kääriäinen 2015, 399—400.)

Kääriäinen (2019) on tutkinut myös olosuhdeselvityksiä tekevien ammattilaisten käytännöistä kirjoittaa lapsen mielipiteestä olosuhdeselvitykseen. Tutkimusartikkeli paikantuu lapsuuden tutkimuksen kriittiseen suuntaukseen. Kääriäisen mukaan lapsen kuulemisesta kirjoitetaan olosuhdeselvityksissä yksityiskohtaisesti. Sosiaalityöntekijät kuvaavat lapsen toimintaa, rakentavat lapsen keskusteluista dialogeja ja havainnollistavat myös lapsen kokemaa lojaliteettiristiriitaa vanhempien huoltoriidan keskellä sekä emotionaalista turvallisuutta. (Mt., 380, 384, 386, 391.)

Kääriäisen (mt.) tutkimus tuo esiin lapsen kuulemisesta kirjoittamisen merkityksen. Olosuhdeselvityksen tekijällä on vastuullinen ja eettisesti vaativa tehtävä välittää lapselta saatua tietoa. Parhaimmillaan lapsen mielipiteen selvittäminen toteuttaa lapsen oikeutta tulla kuuluksi ja auttaa tekemään lapsen edun mukaisia päätöksiä. Erityisesti lapsen lojaliteettiristiriidan ja turvattomuuden kokemuksista kirjoittaminen edellyttää seurauseettistä arviointia siitä, miten kirjoittaminen vaikuttaa lapseen ja miten tietoa käytetään päätöksenteossa. (Mt., 391—392.)

Forsberg ynnä muut (2018) ovat tutkineet sosiaalityöntekijöiden käytäntöjä kuvata olosuhdeselvityksissä lapsen asumisolosuhteita ja sen merkitystä lapsen hyvinvoinnille. Tutkijat ovat selvittäneet myös, millainen merkitys asuinpaikkaa koskevalla sosiaalityön tiedolla on tuomioistuimen päätöksissä. Tutkimusaineistona oli 45 olosuhdeselvitystä (mt., 24). Tutkimustulosten mukaan lapsen fyysisistä asuinolosuhteista kirjoitetaan laajasti ja yksityiskohtaisesti kuvaamalla asunnon kokoa, siisteyttä, asuinympäristöä sekä asumisen pysyvyyttä. Selvityksissä lapsen asuinpaikasta kirjoitetaan myös sosiaalisten suhteiden näkökulmasta kiinnittämällä huomiota kodin tilajärjestelyihin lapsen tarpeiden kannalta sekä lapsen ja vanhemman välisen suhteen laatuun ja toimivuuteen. (Mt., 24—26, 28.)

Olosuhdeselvitysten johtopäätösten ja tuomareiden päätösten perusteluiden keskeisimmät argumentit koskevat lapsen asumisen vakautta ja sosiaalisten suhteiden luonnetta. Sen sijaan oikeuden päätöksissä ei kiinnitetä huomiota perheiden fyysisten asuinolosuhteiden yksityiskohtiin. Forsberg ja kumppanit kyseenalaistavat tutkimuksensa johtopäätöksissä sosiaalityön laajan tiedonkeruun perheiden fyysisistä asuinolosuhteista olosuhdeselvityksissä. (Mt., 8, 31—32.)

Forsberg ynnä muut (2019) ovat tutkineet olosuhdeselvitystekstejä analysoimalla lapsen asumista koskevan tiedon luonnetta, jolla lapsen asumisratkaisuja perustellaan olosuhdeselvityksissä. Tutkimus kiinnittyy teoreettisesti keskusteluun ammatillisen tiedon lajeista ja sosiaalityön tietoperustasta. Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijöiden tieto lapsen asumisesta on monilajista ja jäsentyy työskentelyn aikana prosessimaisesti. Aineistosta on tunnistettavissa erityyppisiä tiedon lajeja, joita sosiaalityöntekijät hyödyntävät selvitystyön eri vaiheissa. Näitä ovat vertauskuvallinen, kodin ympäristöä kuvaava materiaallinen havaintotieto, tarinallinen, asiakasvuorovaikutuksessa syntynyt tieto ja interprofessionaalinen, perheoikeudellisten ammattilaisten keskuudessa jaettu hallitseva teorian tieto, jonka pääteemoina ovat näkemykset lapsen asumisen vakauden ja vanhempien yhteistyökykyisyyden merkityksestä lapsen hyvinvoinnille. (Mt., 245, 251, 253—254.)

Forsberg ja Ritala-Koskinen (2021) ovat tutkineet olosuhdeselvityksiä laativien sosiaalityöntekijöiden ja käräjäoikeuden tuomareiden asiantuntijuutta ja yhteistoimintaa huoltoriitaprosessissa. Tutkimus kohdistuu tuomareiden näkökulmaan sosiaalityöntekijöiden ja tuomareiden ammatillisista asemista ja yhteistyölle annettavista merkityksistä. Tutkimuksen aineisto on kerätty ryhmähaastatteluin ja analysoitu laadullisella sisällönanalyysillä. (Mt., 29—31.)

Tutkimustulosten mukaan kärjätuomarit arvioivat sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuutta suhteessa heidän omiin mahdollisuuksiinsa ja tarpeisiinsa hankkia tietoa päätöksentekoa varten (ks. edellä Axelson & Gentile 2024). Tältä osin sosiaalityöntekijöiden asiantuntija-asema määrittyy avustavaksi. Kärjätuomarit hyödyntävät sosiaalityöntekijöiden keräämää tietoa perheiden tilanteista erityisesti päihdeiden käyttöä, väkivaltaa, mielenterveyden ja lastensuojelua koskevissa kysymyksissä. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 31, 35.) Tutkimustulos vastaa Auvisen (2006, 535) havaintoja sosiaalitoimen asiantuntijuudesta psykososiaalisten riitojen selvittäjänä. Toiseksi sosiaalityöntekijöiden ammatillinen asema määrittyy erityisasiantuntijuuden kautta. Tämä ilmenee tilanteissa, joissa sosiaalityö tuottaa tuomareille päätöksenteon kannalta arvokasta tietoa lapsen mielipiteestä ja arkielämästä sekä mahdollistaa pääsyn salassa pidettäviin tietoihin. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 32, 36.)

Sosiaalityöntekijän ja kärjätuomarin asiantuntija-asemien erot ilmenevät olosuhdeselvitysraporttien viestinnässä. Kärjätuomarit toivovat sosiaalityöntekijöiden keskittyvän kirjoittamisessa oleelliseen, vastaavan tuomarin pyytämiin kysymyksiin ja ilmaisevan asiat yksiselitteisesti ja suorasti. Tuomareiden kokemusten mukaan sosiaalityöntekijät ilmaisevat perheitä

koskevat kielteiset asiat pääosin epäsuorasti rivien välistä. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 32.) Vastaava havainto nousi esiin myös Hautasen (2010, 231) tutkimustuloksissa perheväkivallasta kirjoittamisesta olosuhdeselvityksissä.

Rissanen ja kumppanit (2017, 39, 41) ovat tutkineet fenomenografisessa tutkimuksessaan vuoroasumisen periaatteita haastatteleamalla vuoroasumista toteuttavia vanhempia ja analysoimalla olosuhdeselvitysasiakirjoja. Analyysin tuloksena tutkijat jakavat vuoroasumista koskevat vanhempien ja viranomaisten käsitykset kolmeen kategoriaan; perheideaalin säilymistä korostavaan ideologiseen tasoon, lapsen asumisen fyysiseen tasoon ja arjen järjestyistä sopimisen praktiseen tasoon. Tutkijat korostavat johtopäätöksissään vuoroasumisen kompleksisuutta. Heidän mukaansa vuoroasumista koskevien ratkaisujen tulee niin vanhempien välisenä sopimuksena kuin viranomaisten vahvistamina päätöksinä perustua lapsen yksilöllisten tarpeiden ja perheiden tilanteiden huomioimiseen. (Mt., 43, 46, 52—53.)

3 POSITIOINTITEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tutkielman teoreettisena näkökulmana on positiointiteoria, josta käsin tarkastelen olosuhdeselvitysten tekemistä sosiaalityöllisenä ja erososiaalisena työnä. Positiointiteoriasta käytetään myös nimitystä asemointiteoria (esim. Romakkaniemi ym. 2022). Positiointiteoria perustuu kognitiivisen psykologian lähestymistapaan tarkastella sosiaalista kanssakäymistä, jossa keskeistä ovat ihmisten havainnot omasta ja muiden toiminnasta ja niistä muodostuvat merkitykset. Teorian mukaan sosiaalinen toiminta perustuu ihmisen aktiiviseen toimijuuteen, eikä ole vain reagoimista ulkoisiin ärsykkeisiin. Positiointiteoria pyrkii tekemään näkyväksi sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät normit ja moraalisäännöt, joita koskevien implisiittisten tai eksplisiittisten päättelymallien nojalla ihmiset ajattelevat, tuntevat, havaitsevat sekä toimivat sosiaalisissa tilanteissa. (Harré ym. 2009, 5—6, 9; Harré 2015, 265, 270.)

Positiointiteoriaa on alun perin hyödynnetty diskurssinanalyysin viitekehyksenä, josta se on laajentunut kaikenlaisen sosiaalisen toiminnan tutkimiseen (Van Langenhove, 2017, 9). Positiointiteoreettinen tarkastelutapa on hyödyllinen pohdittaessa sitä, miten yksilö sijoittuu diskursiivisesti suhteessa muihin ihmisiin (McVee ym. 2021, 193). Positiointiteorian keskeisiä käsitteitä ovat positiot tai asemat (positions), tarinat (storylines), oikeudet (rights) ja velvollisuudet (duties), jotka ovat sosiaalisen vuorovaikutuksen dynamiikan lähtökohtia (Van Langenhove, 2017, 9; McVee ym. 2021, 193—194).

Harré ja kumppanit (2009) määrittelevät position kokoelmaksi oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka rajoittavat yksilön sosiaalista toimintaa tietyssä tilanteessa. Positio antaa yksilölle toimivaltuuksia ja määrittää suurelta osin sen, mitä ihmisellä on oikeus sanoa. (Mt., 6.) Positiot tukevat yksilön omaa toimijuutta. Tietyssä positiossa ollessaan ihmiset hyödyntävät kertomuksia tai ”tarinoita” tehdessään sanoistaan ja teoistaan merkityksellisiä itselleen ja muille. Positioita voidaan tarkastella sosiaalisen yhteisön, perheen, valtion tai uskonnon kontekstissa. Position käsitettä pidetään myös dynaamisempänä verrattuna staattisena pidettyyn roolin käsitteeseen. (Van Langenhove & Harré 1999, 14; Harré 2015, 265, 270; Van Langenhove, 2017, 9.)

Positioiden sisältö on paikkaan ja jopa hetkeen sidottua. Tietyllä tavalla asemoituminen tuo mukanaan *velvollisuuksia* tai odotuksia siitä, kuinka tulee käyttäytyä. Positioihin liittyy myös *oikeuksia*, kuten oikeus puhua tai puuttua asiaan. Positioihin sisältyvät oikeudet ja

velvollisuudet toimia tietyllä tavalla erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa riippuvat paikallisessa sosiaalisessa yhteisössä tai laajemmin yhteiskunnassa vallitsevista moraalिसäännöistä (local moral order). Moraalisäännöt ovat etukäteen annettuja ja osoittavat positiot mukana oleville toimijoille. Vaikka yksilö olisi sisäistänyt tietyt moraalिसäännöt, hän voi silti päättää olla toimimatta niiden mukaisesti ja toimia toisin. (Harré ym. 2009, 6—7, 10; Harré 2015, 266, 268; Van Langenhove, 2017, 6, 9—10; Hirvonen 2020, 38.)

Van Langenhove (2017, 5—7) on luokitellut viisi moraalिसäännön tyyppiä, jotka muodostavat näkymättömän, ihmisiä kaiken aikaa ympäröivän moraalisen tilan. *Kulttuuriset moraalिसäännöt* ovat luonteeltaan yleisiä sivilisaatiota koskevia sääntöjä, tapoja ja moraalikäsitteitä, kuten ihmisoikeudet ja kansalliset lait. Kulttuuristen moraalिसääntöjen rikkomisesta seuraa usein sanktioita. (Mt., 5.)

Ihmiset ovat myös erilaisten *oikeudellisten moraalिसääntöjen* kohteena. Oikeudelliset normit ja menettelyt ohjeistavat ja velvoittavat ihmisiä monin tavoin valtioiden tai alueiden sisällä. Lain noudattamatta jättäminen voi johtaa rangaistuksiin. *Institutionaaliset moraalिसäännöt* koskevat ihmisten osallistumista erilaisten fyysisten organisaatioiden toimintaan. Institutionaaliset säännöt säätelevät ihmisten sosiaalista vuorovaikutusta esimerkiksi yrityksissä ja kouluissa. (Mt., 5.)

Keskustelua koskevat moraalिसäännöt ovat yksittäiseen keskusteluun osallistujien välisiä paikallisia moraalिसääntöjä, elleivät säännöt ole institutionalisoituja. Paikalliset moraalिसäännöt hienosäätävät yleisempiä moraalिसääntöjä. (Mt., 5—6.) *Henkilökohtaiset moraalिसäännöt* syntyvät ihmisen käydessä sisäisiä dialogeja, joissa he pohtivat oikeita ja vääriä toimintatapoja. Vaikka tietyt moraaliset järjestykset olisivatkin sisäistettyjä, ihmisen voi silti päättää olla toimimatta niiden mukaisesti ja tehdä asiat toisin. (Mt., 6.)

Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa positiointiteoriasta on tullut suosittu analyysimenetelmä. Teorian varhaisvaiheessa asemointia sovellettiin keskustelullisen vuorovaikutuksen tutkimukseen, mutta nykyään teoriaa sovelletaan laajemmin. (McVee ym. 2021, 193.) Kotimaisessa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa positiointiteoriaa on soveltanut esimerkiksi Hirvonen (2020) sosiaalisten pienryhmien kokousvuorovaikutusta käsittelevässä väitöstudiumuksessaan. Piippo (2022) on tutkinut sosiaalityön väitöskirjassaan sosiaalityöntekijöiden ammatillisia positioita väkivallan kohtaamisessa ja siihen puuttumisessa. Sosiaalityön tutkimuksessa positiointiteoriaa on hyödyntänyt esimerkiksi Rossi (2021) tutkimuksessaan tutkijasosiaalityöntekijän toiminnallisesta ja tutkimuksellisesta asemoitumisesta iäkkäiden

asumispalvelukeskuksessa. Romakkaniemi ynnä muut (2022) ovat tutkineet sosiaalityöntekijöiden ammatillista asemoitumista koronapandemian alkuvaiheessa. Böökin ja Terävän (2022) tutkimuksessa positioiteorian avulla analysoitiin eron jälkeistä vanhemmuutta ja yhteisvanhemmuutta. Terävän (2024) tutkimuksessa puolestaan eron jälkeistä isyyttä. Piippo ynnä muut (2024) ovat soveltaneet positiointiteoriasta johdettua moraalijärjestyksen typologiaa väkivallan kohtaamisen ammatillisia rajankäyntejä käsittelevässä tutkimuksessaan.

Positiointiteoria valikoitui tutkielman teoreettis-metodologiseksi viitekehyyksi siitä syystä, että positiointiteorian kognitiivinen lähestymistapa tuo näkyväksi sosiaalityöntekijöiden refleksiivisen toimijuuden olosuhdeselvitysten tekijöinä. Positioiteoria mahdollistaa myös tutkimuskohteen tarkastelemisen kontekstisidonnaisesti (Rossi 2021, 39). Sosiaalityöntekijyyttä voi olla haasteellista jäsentää esimerkiksi kiinteäksi luonnehditulla roolin käsitteellä, johon nähden position käsite mahdollistaa moniulotteisemman tarkastelun (Van Langenhove & Harré 1999, 17; Van Langenhove 2017, 9). Lähden työssäni siitä olettamasta, että selvitystyöhön sosiaalityöllisenä työnä sisältyy arvoja, normeja, työtä säätelevää etiikkaa sekä henkilökohtaisia näkemystä ja asiantuntemusta (Rossi 2021, 39), joita pyrin positiointiteoreettisella analyysillä tuomaan näkyviin.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuskohteena on tuomioistuimen pyytämien olosuhdeselvitysten tekeminen sosiaalityönä. Olen edellä tuonut esiin, että vanhempien ja lasten olosuhteiden selvittäminen huoltoriitatilanteessa perustuu institutionaaliseen, lainsäädännön asettamaan tehtävänantoon (Välikoski ym. 2020, 324). Tutkielma rajautuu sosiaalityöntekijöiden näkökulmaan selvitystyöstä ammatillisena toimintana. Tutkielman tarkoituksena on tuoda esiin selvitysten tekemistä sosiaalityönä ja hahmottaa erososiaalityötä sisällöllisesti selvityksen aikaisessa työskentelyssä. Tutkimustehtävänä tarkastelen sosiaalityöllisiä ja eroauttamisen positioita olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa. Vastaan tutkimustehtävään seuraavilla tutkimuskysymyksillä:

- 1) Miten olosuhdeselvityksiä tekevät sosiaalityöntekijät positioivat työtään sosiaalityöllisenä työnä?
- 2) Minkälaisia auttamisen paikkoja olosuhdeselvityksiä tekeville sosiaalityöntekijöille rakentuu erososiaalityön näkökulmasta?

Lähden työlläni vastaamaan siihen tiedontarpeeseen, että olosuhdeselvitystyön ammatillisista käytännöistä tarvitaan lisää tutkimusta (Forsberg ym. 2018). Tutkimusta ei ole myöskään tehty olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Viimeaikaisessa tutkimuksessa tiedon lähteenä ovat olleet selvitysasiakirjat, joita on analysoitu eri teoreettisin lähestymistavoin (Kääriäinen 2015; Rissanen ym. 2017; Forsberg ym. 2018; Kääriäinen 2019). Forsberg ja Ritala-Koskinen (2021) ovat tutkineet huoltoriitoja käsittelevien ammattilaisten näkemyksiä olosuhdeselvitystyöstä, mutta tiedon keruu on perustunut tuomareiden näkökulmaan. Sosiaalityöntekijöiden näkökulman esiintuominen laajentaa aiheesta käytävää keskustelua.

4.2 Metodologiset lähtökohdat

Tämä tutkielma on tyypiltään empiirinen tutkimus ja sen lähestymistapa on laadullinen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 25; Juuti & Puusa 2020). Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tyypillisesti kuvaamaan tutkimusilmiötä monipuolisesti ja yksityiskohtaisesti sekä ymmärtämään tutkimuskohteena olevaa ilmiötä tutkittavien henkilöiden näkökulmasta (Juuti & Puusa 2020). Laadullisessa tutkimuksessa tieteellinen päättely ja teorian muodostus perustuvat induktiiviseen tieteenkäsitukseen, jossa johtopäätöksiä, havaintoja koskevia käsitteitä ja uutta teoriaa muodostetaan aineistosta käsin. Teoriaa koskeva ymmärrys poikkeaa siten hypoteettis-deduktiivisesta tiedekäsityksestä, jonka mukaan tutkimuksen tehtävänä on teorioiden testaaminen. (Mäntysaari ym. 2009, 10; Juuti & Puusa 2020.)

Tutkijan näkemykset tutkimusilmiön luonteesta ja mahdollisuudet saada siitä tietoa liittyvät kysymyksiin tutkimuksen tieteenfilosofisista ja metodologisista lähtökohdista (Juuti & Puusa 2020; Puusa & Juuti 2020b; Tuomi & Sarajärvi 2018, 18). Metodologialla tarkoitetaan oppia tieteen menetelmistä (Puusa & Juuti 2020b). Tutkimuksen teon kannalta keskeisiä ovat yleensä ontologiaan eli olemisen tapaan ja ihmiskäsitykseen liittyvät sitoumukset sekä epistemologiaan eli tietämisen mahdollisuuksiin ja tiedonhankintaan liittyvät valinnat (Tuomi & Sarajärvi 2018, 18; Mäntysaari ym. 2009, 11).

Tutkielman ontologia perustuu konstruktionistiseen lähestymistapaan ja teoriaan, joka on yleistynyt sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä 1980-luvulta lähtien (Toikko 2009, 282). Konstruktionistisen ontologian mukaan ei ole olemassa yhtä objektiivista todellisuutta, vaan sosiaalista todellisuutta koskevat merkitykset tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Kekäle & Puusa 2020; Toikko 2009, 282—283). Konstruktionismin nousu on johtanut myös niin kutsuttuun lingvistiseen käännteeseen sosiaalityeiden tutkimuksessa ja tiedonhankinnassa, jossa kiinnostuksen kohteena ovat tutkittavien ”ääni”, näkökulma ja merkitysmaailma (Saurama & Julkunen 2009, 296).

Tutkimuksen metodologiseen lähestymistapaan liittyy myös tutkijan ihmiskäsitys, jota on tärkeä pohtia erityisesti laadullisessa tutkimuksessa, jossa tietoa kerätään usein ihmisiltä itseltään koskien heidän inhimillistä kokemusmaailmaansa (Puusa & Juuti 2020b). Tämän tutkielman ihmiskäsitys perustuu Niemelän (2009, 211) näkemykseen sosiaalityön luonteesta. Ontologisesti sosiaalityötä voidaan tarkastella asiakaslähtöisenä ihmistyönä, jossa ihmisen olevaisuus ymmärretään toiminnallisuuden kautta. Ihminen on toiminnallinen olento,

mikä ilmenee myös yhteisöllisenä ja yhteiskunnallisena toiminnallisuutena. Sosiaalityön tehtävä on tukea ihmistä saavuttamaan ”toiminnallista hyvää”, jota Niemelä kutsuu hyvinvoinniksi. (Niemelä 2009, 211—212.)

Niemelää (mt.) mukaillen ajattelen, että sosiaalityön tavoite tukea ihmisen toiminnallisuutta soveltuu huoltoriitatilanteisiin, joissa ihminen ja hänen läheissuhteensa paikannetaan perhesysteemiin tai -systemien osaksi. Huoltoriita voi heikentää lasten ja vanhempien toiminnallisuutta yhteisönsä tai perhesysteemin jäsenenä, jolloin he voivat tarvita pitkäaikaistakin tukea siitä selviämiseksi. Erososiaalityön tutkimusta tarvitaan jäsentämään sosiaalityöllisiä auttamisen keinoja, joilla voidaan tukea ihmisen toiminnallisuutta sekä yksilönä että perheyhteisön jäsenenä (mt.).

4.3 Aineiston hankinnan menetelmä

Metodikirjallisuudessa tutkimusmenetelmällä viitataan aineiston hankinnan ja aineiston analyysin menetelmiin (Juuti & Puusa 2020). Tämän tutkielman aineisto on kerätty haastattelumenetelmällä, jolla pyritään keräämään mahdollisimman paljon ja monipuolista tietoa tutkimusilmiöstä (Puusa 2020a). Haastattelu mahdollistaa tarkoituksenmukaisen tiedonkeruun, sillä tutkija voi valita haastateltavaksi henkilöitä, joilla on tietoa tutkimusilmiöstä tai aiheesta. Haastattelun etuna on joustavuus haastattelun toteuttamisessa. Tunnettuja haastattelun lajeja ovat eriasteisesti strukturoidut haastattelut, avoin haastattelu, teemahaastattelu ja ryhmähaastattelu. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85; Puusa 2020a.)

Tutkielman aineistona on olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden haastatteluaineisto, jonka sosiaalityön opiskelija Eeva Huitula (2018) keräsi *Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä olosuhdeselvitysten tekemisestä* -nimiseen pro gradu -tutkielmaansa. Aineisto on kerätty vuonna 2017 ja tallennettu Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon (FSD), jatkossa Tietoaarkistoon. Huitulan aineistonkeruun menetelmä oli teemahaastattelu, joka haastattelutyyppinä sijoittuu strukturoidun lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimaastoon (Huitula 2018, 36; Puusa 2020a). Teemahaastattelussa tutkijan etukäteen miettimät teemat, otsikot tai aiheet ohjaavat keskustelunomaisesti etenevän haastattelun kulkua. Teemojen

käsittelyn järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelusta toiseen, mutta kaikki teemat käydään lävitse haastateltavien kanssa. (Eskola 2007, 33.)

Huitula (2018) valikoi haastateltavaksi kahdeksan olosuhdeselvityksiä tekevää sosiaalityöntekijää Pohjois-Pohjanmaan maakunnasta. Hän rajasi tutkimusalueensa yli 15 000 asukkaan kuntiin ja kaupunkeihin. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät työskentelivät haastatteluiden aikaan kuntien tai sosiaali- ja terveystalviteita tuottavien kuntayhtymien palveluksessa. Huitula lähetti haastateltaville etukäteen tutkimuksesta kertovan saatekirjeen ja haastattelukysymysten rungon (liite 1). Hän lähetti myös Tietoarkiston suostumuslomakkeen aineiston arkistoinnista (liite 2) ja oppaan tutkimukseen osallistuvulle. Huitula toteutti haastattelut puhelimitse ja nauhoitti ne. Yksi haastattelu kesti noin 45 minuuttia. Tämän jälkeen hän litteroi aineiston. (Mt., 35; litteroinnista ks. esim. Hirvonen 2020, 45.)

Huitula (2018, 35) kertoo olleensa tyytyväinen haastatteluiden sisältöihin ja tekniseen toteutukseen. Hänen kokemuksensa mukaan sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen haastatteluihin oli tunnollista ja keskusteluiden sävy pohtivaa. Myös haastattelurungon lähettäminen etukäteen haastateltaville oli onnistunut ratkaisu. (Mt., 35). Metodikirjallisuudessa haastateltavien mahdollisuuteen tutustua haastattelukysymyksiin ja teemoihin etukäteen suhtaudutaan kahdella tavalla. Toimintatapaa yhtäältä pidetään tutkimuseettisesti perusteltuna (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85—86). Toisaalta etukäteen kerrotut kysymykset ja aihealueet voivat vaikuttaa haastatteluiden sisältöihin, minkä vuoksi siihen suhtaudutaan myös varauksellisesti (Puusa 2020a).

Haastattelut rakentuivat kolmen pääteeman ympärille (ks. Eskola 2007, 33). Huitula (2018) kysyi sosiaalityöntekijöiltä työskentelystä olosuhdeselvityksessä, yhteistyön tekemisestä ja olosuhdeselvityksestä osana sosiaalityötä (liite 1). Huitulan tutkimustulosten mukaan olosuhdeselvitysten tekeminen kuului pääsääntöisesti lastenvalvojen työnkuvaan. Selvitystyötä tehtiin parityönä yhdessä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Tarvittaessa työparina oli perheneuvolan sosiaalityöntekijä. (Mt., 42.)

Olen koonnut taulukkoon 1 tutkielman tiedonantajina olleiden sosiaalityöntekijöiden työtehtävät empiirisen aineiston erittelyn pohjalta (Huitula 2019):

Taulukko 1. Sosiaalityöntekijöiden työtehtävien jakautuminen tehtäväalueittain.

SOSIAALI- TYÖNTEKIJÄ	TYÖTEHTÄVÄT
2	Pääasiallisesti lastensuojelu
1	Sosiaalityö
1	Puolet lastensuojelua ja puolet lastenvalvojan tehtäviä
1	Lastenvalvojan tehtävät
1	Lastenvalvojan ja johtavan sosiaalityöntekijän tehtävät
1	Lastenvalvojan tehtävät ja sosiaalityö
1	Pelkästään olosuhdeselvitykset
N = 8	

Taulukosta 1 ilmenee, että sosiaalityöntekijöiden työtehtävät painottuivat lapsiperheiden kanssa tehtävään sosiaalityöhön. Puolet haastateltavista työskenteli lastenvalvojan tehtävissä ja yli kolmasosa lastensuojelussa. Haastateltavien työtehtävissä oli keskinäistä vaihtelua.

4.4 Valmiin aineiston soveltuminen tiedon lähteeksi

Mahdollisuus hyödyntää valmista haastatteluaineistoa oli tutkimusekonomisesti ja eettisesti perusteltua. Keskeisin hyöty oli se, että säästin runsaasti aikaa aineiston keruun ja käsittelyn työvaiheilta. Tietoarkiston aineistona se oli myös valmiiksi anonymisoitu (Huitula 2018, 36). Valmiin aineiston käyttämiseen sisältyi myös haasteita. Koska en ollut henkilökohtaisesti kohdannut tutkimuksen tiedonantajia, suhteeni haasteltaviin muodostui välilliseksi ja yksisuuntaiseksi. Pohdin myös, jäikö aineistosta jotain merkityksellistä havaitsematta, koska en

ollut läsnä haastattelutilanteissa. Tutkimusprosessin yksi suurimmista haasteista oli irrottaa aineiston keränneen Huitulan (2018) kysymyksenasettelusta ja muodostaa aineistoon oma, teoreettinen lähestymistapa. Positiointiteorian valikoituminen tutkielman teoreettis-metodologiseksi näkökulmaksi vahvisti omaa tutkijapositioniani ja antoi varmuutta aineiston parissa etenemiseen.

Niin valmiin aineiston kuin minkä muunkin aineiston hyödyntäminen edellyttää pohdintaa myös siitä, onko aineisto sisällöllisesti relevanttia ja pystyykö sitä työstämällä vastaamaan tutkimustehtävään. Tutkimuksen tietoteoreettiset eli epistemologiset valinnat liittyvät siihen, millä tavoin tutkimusilmioistä voidaan saada tietoa (Juuti & Puusa 2020). Haastattelu soveltuu tutkimukseni tiedonkeruumenetelmäksi, koska voin sen avulla päästä lähelle sosiaalityöntekijöiden käsityksiä olosuhdeselvitysten tekemisestä (Puusa 2020a). Tarkastelin sosiaalityöntekijöiden haastatteluista konstruktionistisesta metodologiasta käsin, joka tarkoitti huomion kiinnittämistä sosiaalityöntekijöiden puheessaan tuottamiin asemiin tai positioihin, jotka ymmärsin sosiaalisina konstruktioina (Kekäle & Puusa 2020).

Pohdin Huitulan (2019) aineiston soveltumista tutkimukseeni monelta kannalta. Saatuaani aineiston käyttööni, luin sen useaan kertaan lävitse. Näkemykseni mukaan sosiaalityöntekijät kertovat olosuhdeselvitysten tekemisestä monipuolisesti kuvaten työprosessia, työmenetelmiä, työn tavoitteita sekä olosuhdeselvitysten tekemistä osana muuta perheiden kanssa tehtävää sosiaalityötä. Tein aineistosta muistiinpanoja ja teemoittelin alustavia havaintojani (Eskola 2007, 44).

Pohdin myös vuonna 2017 kerätyn aineiston ajantasaisuutta tutkimustehtäväni kannalta. Sosiaalitoimen selvitystä säätelevä lapsenhuoltolaki uudistui 1.12.2019 voimaan tulleilla pykälämuutoksilla. Tässä uudistuksessa sosiaalitoimen selvitystä koskevat säännökset säilyivät pitkälti ennallaan, mutta joitakin yksityiskohtia on lisätty ja täsmennetty. Näitä ovat esimerkiksi selvityspyynnön tarkoitusta, yksilöimistä, määräaika ja selvityksen tekijän suullista kuulemista koskevat säännökset. (Tolonen & Linnanmäki 2020, 265, 267—268, 270, 272.) Arvioin myös, että olosuhdeselvitysten siirtyminen hyvinvointialueiden tehtäväksi 1.1.2023 alkaen ei ole vaikuttanut Huitulan (2019) aineiston soveltumiseen tutkielman tiedonlähteenä. Tutkimuksessa keskitytään olosuhdeselvitysten tekemiseen sosiaali- ja eroauttamistyönä, johon edellä mainitut muutokset eivät ole olennaisesti vaikuttaneet.

4.5 Tutkielman tutkimuseettiset näkökohdat

Tutkimusetiikka on osa tutkimuksen teon eri vaiheita. Myös opinnäytetyötä tekevää opiskelijaa sitovat hyvän tieteellisen käytännön menettelytavat, jotka on koottu esimerkiksi Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohjeeseen. (Hyvä tieteellinen käytäntö... 2023, 8—9.) Ihmistieteellisen tutkimuksen eettisten periaatteiden lähtökohtana on tutkimuskohteena olevan yksilön itsemääräämisoikeus ja loukkaamattomuus. Eettisesti kestävässä tutkimusprosessissa tulee välttää tutkittavien vahingoittamista ja ennakoida tutkimukseen sisältyviä mahdollisia riskejä ja harmejä. (Rauhala & Virokangas 2011, 251.) Tutkittavien yksityisyyden suojasta on huolehdittava (mt., 251; Tuomi & Sarajärvi 2018, 27).

Sosiaalityön tutkimuksessa käsitellään usein ihmiselämän haavoittuvuuteen kohdistuvia sensitiivisiä aiheita, minkä vuoksi tutkimusetiikkaan tulee kiinnittää erityistä huomiota (Rauhala & Virokangas 2011, 246). Sensitiivisiä kysymyksiä tutkittaessa tulee pohtia tutkimuksella saavutettavan tiedon merkitystä ja sen seurauksia tutkimukseen osallistuvien asemaan. Sosiaalityön tutkimuksessa tuotettuun tietoon kytkeytyy siten merkittävä seurausetinen ja ihmisoikeudellinen ulottuvuus. Eettisesti kestävässä sosiaalityön tutkimuksessa ei pyritä ainoastaan välttämään vahinkoa vaan olemaan myös tutkittaville hyödyksi. (Mt., 238—239, 247.)

Sosiaalityön käytännössä huoltoriidat ovat sensitiivisiä kysymyksiä. Olosuhdeselvitysten kirjoittaminen on ammattieettisesti haastavaa, sillä työskentelyssä kohtaavat lapsen oikeuksien puolustaminen ja vanhempien keskenään erilaiset intressit. Asiakirjoilla myös rakennetaan todellisuutta, mikä on juridisessa päätöksenteossa erityisen merkityksellistä. (Kääriäinen 2019, 380, 382—383.) Olosuhdeselvitysten tutkimukseen sisältyy useita tutkimuseettisiä näkökohtia. Salassa pidettäviä olosuhdeselvitysasiakirjoja tulee käsitellä erityisen huolellisesti. Tutkijan velvollisuutena on myös tutkimuksen avulla tehdä oikeutta asiakirjojen asianosaisille ja selvityksen tekijöille sekä tuoda näkyviin tutkimuskohteeseen liittyviä epäkohtia. (Forsberg ym. 2019, 250.)

Valmiin haastatteluaineiston käyttäminen ei poista tutkimuseettisten kysymysten olemassaoloa. Eettinen pohdinta liittyy aineiston valikointiin ja käyttökelpoisuuteen sekä tekijän tutkimustaitoihin. (Rauhala & Virokangas 2011, 244.) Tässä tutkimuksessa eettisesti kestäviä

aineiston analyysi- ja raportointitapoja tulee arvioida sekä tiedonantajina olevien sosiaalityöntekijöiden että selvitystyöskentelyn kohteena olevien ihmisten kannalta. He ovat huoltoriitatilanteessa tuomioistuimelta päätöstä hakeneiden perheiden vanhempia ja riidan kohteena olevia lapsia. Lisäksi on huomioitava myös muut perheenjäsenet ja omaiset (Rauhala & Virokangas 2011, 239). Tutkimuksen eettinen velvoite kohdistuu myös erososiaalityön kehittämiseen (Forsberg ym. 2019, 250).

4.6 Aineiston analyysimenetelmä

Hyödynnän tutkimusaineiston analyysissä sisällönanalyysiä. Metodikirjallisuudessa sisällönanalyysiä kuvataan laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmäksi, joka soveltuu moniin laadullisen tutkimuksen perinteisiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103; Puusa 2020b). Sisällönanalyysi on sekä analyysimetodi että väljä teoreettinen kehys, jonka puitteissa aineiston analyysiä voidaan toteuttaa eri tavoin. Sisällönanalyysi mahdollistaa erilaisten dokumenttien, kuten puheen, haastattelun ja erilaisten raporttien systemaattisen ja objektiivisen analysoinnin. Tavoitteena on kuvata tutkittavaa ilmiötä tiiviisti ja yleisesti sekä nostaa esiin tekstin tuottamia inhimillisiä merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103, 117.) Päädyin sisällönanalyysiin siitä syystä, että sen avulla tutkimuskohdetta voi tarkastella erilaisista näkökulmista (Juuti & Puusa 2020), mikä voi edistää valmiiden tutkimusaineistojen jatkokäyttöä.

Olosuhdeselvityksiä ja lapsen huoltajuuden arviointia (child custody evaluation) käsittelevässä tutkimuksessa laadullista sisällönanalyysiä (qualitative content analysis) ovat käyttäneet muun muassa Bergman & Rejmer (2017) analysoidessaan huoltoriitojen oikeudenkäyntiasiakirjoja sekä Feresin ja Santonocito (2023), jotka tarkastelivat CCE-selvitysten tekijöiden näkemyksiä ja työkäytäntöjä lähisuhdeväkivaltaan kytkeytyvissä huoltoriidoissa. O'Neill ynnä muut (2022) puolestaan analysoivat CCE-arviointien laatua käsitelleessä tutkimuksessaan haastatteluaineistonsa sisällönanalyysiä lähellä olevalla temaattisella analyysillä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 140—141). Kotimaisessa tutkimuksessa sisällönanalyysiä ovat hyödyntäneet esimerkiksi Forsberg ja Ritala-Koskinen (2021) käräjätuomareiden ryhmähaastatteluiden analyysissä.

Metodikirjallisuudessa sisällönanalyysistä on jaoteltu kolme analyysin muotoa, joita ovat aineistolähtöinen, teorialähtöinen ja teoriaohjaava sisällönanalyysi. Teoriaohjaavaa analyysistä kutsutaan myös teoriasidonnaiseksi sisällönanalyysiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 111—113; Puusa 2020b; Puusa & Juuti 2020a.) Analyysimuotojen erot voidaan tiivistää aineiston tarkastelun erilaisiin päättelyprosesseihin. Aineistolähtöinen analyysi nojaa induktiiviseen, yksityisestä yleiseen etenevään päättelyyn (Tuomi & Sarajärvi 2018, 107). Teorialähtöisen analyysin päättely puolestaan on deduktiivista, ensisijaisesti teorian tai teoreettisen mallin ohjaamaa (mt., 110; Puusa 2020b). Teoriaohjaavassa analyysissä aineistolähtöinen päättely ja aiempi teorian tieto vuorottelevat, jolloin päättelyprosessia kutsutaan abduktiiviseksi (Tuomi & Sarajärvi 2018, 110—111; Puusa 2020b). Tämän tutkielman aineiston analyysimenetelmänä on sovellettu teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Olen koonnut kuvaan 1 yhteenvedon pro gradu -tutkielman tutkimusasetelmasta:

<i>Tutkimusilmiö</i>	Olosuhdeselvitysten tekeminen sosiaalityönä
<i>Näkökulma</i>	Olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden
<i>Tutkimuksen konteksti</i>	Erososiaalityön tutkimus
<i>Tutkimustyyppi</i>	Laadullinen
<i>Tutkimusaineisto</i>	Sosiaalityöntekijöiden teemahaastattelut
<i>Tieteenfilosofinen lähestymistapa</i>	Konstruktivismi
<i>Analyysimenetelmä</i>	Sisällönanalyysi
<i>Aineiston luennan teoreettinen näkökulma</i>	Positiointiteoria

Kuva 1. Tutkimusasetelma.

Kuvassa 1 on tiivistetysti tutkielman teoreettis-metodologiset ja menetelmälliset valinnat. Kerron seuraavassa alaluvussa aineiston analyysin etenemisestä ennen siirtymistä tutkimustuloksiin.

4.7 Aineiston analyysin kuvaus

Tutkimusaineiston analyysi jakautui teoriaohjaavan sisällönanalyysin ja positiointiteorian menetelmiin. Analyysin alkuvaiheessa painottui sisällönanalyttinen ja myöhemmässä vaiheessa positiointiteoreettinen luenta. Kävin haastatteluaineiston ensin useaan kertaan lävitse kokonaiskuvan saamiseksi ennen varsinaisen analyysin aloittamista (Elo ym. 2022, 219; Hirvonen 2020, 50). Sen jälkeen erittelin haastattelumateriaalin joukosta tutkimuskysymyksiin liittyvät lauseet tai useiden lauseiden ajatuskokonaisuudet, jotka jaottelin eri tiedostoihin. Sen jälkeen aloin sisällönanalyysin periaattein pelkistää ensin tutkimuskysymys 1:een liittyvät ajatuskokonaisuudet muutaman sanan pituisiksi lauseiksi. Nämä pelkistetyt ilmaukset ryhmittelin edelleen niiden sisältöjä kuvaaviin alaluokkiin ja suurimmaksi osaksi myös yläluokkiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123—125, Puusa 2020b.) Tein klusteroiduista ala- ja tai yläluokista omat tiedostot (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124).

Tämän vaiheen jälkeen huomasin, että aineiston luokittelu ja syntyneiden luokkien yhdisteleminen (mt., 124—125) ei vienyt analyysiä eteenpäin, sillä aineiston tiivistäminen yhä pelkistetympään muotoon teki mahdottomaksi tarkastella sitä positiointiteoreettisesta näkökulmasta. Passiivimuotoon pelkistetyistä lauseista katosi tutkimustehtävän kannalta olennaista ja hienovaraista informaatiota sosiaalityöntekijöiden asemoitumisesta olosuhdeselvitysten tekijöinä. Tämän havainnon jälkeen en jatkanut aineiston luokittelua pidemmälle, vaan suuntauduin positiointiteoreettiseen lähestymistapaan.

Vaikka positiointiteoriaa onkin sovellettu monissa tutkimuksissa, positiointiteoreettiseen analyysiin ei ole olemassa vakiintunutta menetelmää (Hirvonen 2020, 79). Tutkimuskirjallisuuden mukaan analyysin peruselementit muodostuvat kolmen analyttisen käsitteen muodostamasta kolmiosta, ”triadista”, joka muodostaa perustan sosiaaliselle vuorovaikutukselle. Nämä osat ovat puheteot (speech acts), positiot (positions) ja tarinat (storylines) (Van Langenhove, 2017, 9). Teorian keskeinen käsitteistö on esitetty myös nelikulmion muodossa (The Positioning Quadrangle) (Harré 2015, 271). Rajasin tarkasteluni muutamaa puheteon nostoa lukuun ottamatta sosiaalityöntekijöiden positioihin, koska tutkimusintressini ei varsinaisesti kohdistunut sosiaalisen vuorovaikutuksen analyysiin (McVee ym. 2021, 193).

Tämän metodisen valinnan jälkeen jatkoin analyysiä tiedosto kerrallaan luokittelemalla sosiaalityöntekijöiden asemointeja kuvaavat ilmaisut, jotka positiointiteoriassa viittaavat itsen

positiointiin (self-positioning, self presentation) tai henkilökohtaiseen positiointiin (personal positioning). Erittelin haastattelupuheesta myös toisiin henkilöihin, kuten asiakkaisiin ja muihin ammattilaisiin kohdistuvat asemoinnit (other positioning). (Van Langenhove & Harré 1999, 21—22; Harré 2015, 269; Hirvonen 2020, 39—40.) Tämän jälkeen muodostin yläluokista ja alaluokista sosiaalityöntekijöiden ammatillisia käytäntöjä, asiantuntijuutta ja eroauttamisen toimijuutta kuvaavat positiokategoriat ja positiot (Tervonen ym. 2024, 110). Kukin ajatuskokonaisuus sijoittui vain yhteen positioon.

Jatkoin positioteoreettista analyysiä tarkastelemalla sosiaalityöntekijöiden positioita niihin sisältyvien oikeuksien, velvollisuuksien ja moraalisääntöjen (moral order) näkökulmasta (Harré ym. 2009, 7; Van Langenhove, 2017, 9—10; Piippo ym. 2024). Laadin teoriakirjallisuutta soveltamalla tulkinnan olosuhdeselvitystyötä sosiaalityöllisenä työnä ja eroauttamistyönä ohjaavista moraalijärjestyksistä (local moral order) (Van Langenhove 2017).

Osoitan tulosluvuissa aineiston analyysin empiiristä vastaavuutta aineistositaatein, jotka erottuvat tekstistä sisennettyinä (Tuomi & Sarajarvi 2018, 27—28). Haastattelut on eroteltu toisistaan TT-alkuisilla merkinnöillä, joista TT1 tarkoittaa ensimmäistä haastattelua, TT2 toista ja niin edelleen. Menettely vastaa Tietoarkiston merkintätapaa. Merkintä [...] tarkoittaa sitä, että olen jättänyt sitaatista pois sanoja ja se ei muodosta alkuperäisaineistossa kokonaista virkettä (ks. Terävä 2024, 84).

Seuraavissa luvuissa esittelen aineiston analyysin tulokset.

5 OLOSUHDESELVITYSTYÖN SOSIAALITYÖLLISET POSITIOT

5.1 Tuloksena kolme positiokategoriaa

Tarkastelin ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä olosuhdeselvitystyöhön liittyviä positiota sosiaalityöllisenä työnä. Tavoitteeni oli tarkastella selvitystyön sosiaalityöllisiä sisältöjä ja tunnistaa niihin liittyviä ammatillisia, yksilöllisiä ja mahdollisesti myös tilanteisia tekijöitä. Aineiston luentaa ohjasi positiointiteoria, jonka ohjaamana lähdin kysymään aineistolta, miten selvitysten tekeminen positioituu sosiaalityöllisenä työnä ja minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia näihin positiioihin sisältyy (Harré 2015, 266).

Tulosten mukaan sosiaalitoimen selvityksellä on selkeä institutionaalinen tehtävänsä, mutta selvitystyön sosiaalityölliset käytännöt vaihtelevat. Analyysini mukaan olosuhdeselvitysten tekeminen jäsentyy kolmeen positiokategoriaan (Tervonen ym. 2024, 110), jotka olen nimennyt *sosiaalityölähtöisyydeksi*, *institutionaaliseksi työksi* ja *ammattillisen paikan hakemiseksi*. Kuvaan seuraavissa alaluvuissa näitä ulottuvuuksia ja niihin sisältyviä positiota. Luvun lopussa rakennan tulosten tulkintaa erittelemällä positiioihin liittyviä moraalisääntöjä paikallisen moraalijärjestyksen (local moral order) ylläpitäjinä tai haastajina (Harré ym. 2009, 9; Van Langenhove 2017, 5—8).

5.2 Sosiaalityölähtöisyys

Sosiaalityölähtöisyyden positiokategoriassa olosuhdeselvitysten tekemistä tarkasteltiin sosiaalityön sisältä (ks. Juhila 2006, 15). Olosuhdeselvityksiä tekevät sosiaalityöntekijät asemoivat itsensä sosiaalityön professionaalille kentälle, jonka nojalla selvitystyö perustuu sosiaalityön ammatillis-tieteelliseen osaamiseen (Sosiaalityön määritelmä 2003). Sosiaalityölähtöisyys tuli yksilökohtaisessa asiakastyössä esiin sosiaalityön professionaaliin ytimeen ja arvoihin nojaavina toimintakäytäntöinä. Sosiaalityöntekijät pitivät työskentelyssään esillä selvitystyön sosiaalityöllisiä lähtökohtia, vaikka tiedostivat selvitystyötä määrittävän institutionaalisen kehityksen tuomat rajoitteet kokonaisvaltaisen työotteen mukaiselle työskentelylle.

Sosiaalityölähtöisyyden positiokategoriaan sisältyviä analyysiyksikköjä oli yhteensä 21 kappaletta. Sosiaalityölähtöisyys jakautui kolmeen positioon, jotka olivat *arvoihin sitoutuja*, *intervention tekijä* ja *osaamisen portinvartija*. Positioteoreettisesta näkökulmasta aineiston luenta rajautui sosiaalityöntekijöiden itsepositiointia (self-positioning) kuvaaviin ilmaisiin, joilla toimijat sijoittavat itsensä joko nimenomaisesti tai implisiittisesti tiettyihin asemiin (Van Langenhove & Harré 1999, 22; Van Langenhove 2017, 11; Hirvonen 2020, 39–40).

5.2.1 Arvoihin sitoutuja

Tutkimuskirjallisuudessa sosiaalityöstä puhutaan monin eri lähestymistavoin. Sosiaalityö on esimerkiksi ongelmanratkaisu- ja muutostyötä (Juhila 2018, 13). Sitä voidaan kuvata myös tieteelliseen tietoon, arvoihin ja etiikkaan perustuvana ammatillisena toimintana (Raunio 2009, 32–33, 39, 82). *Arvoihin sitoutujan* positiossa sosiaalityöntekijät liittivät selvitysten tekemisen osaksi sosiaalityön yleisiä toimintaperiaatteita ja arvoja. Työskentelyssä keskeistä oli lähestyä asiakkaiden tilanteita kokonaisvaltaisesti ja sosiaalityön eettisiä periaatteita noudattaen. Sitoutumista sosiaalityön professionaalisiin lähtökohtiin kuvattiin seuraavassa aineisto-otteessa:

TT2: Ei tuu mitään teoriaa mieleen, mutta tuota ekana ku se on jotenki se sosiaalityön pääperiaate, että kuinka me niinku hahmotetaan tai pyritään hahmottamaan sitä ihmisten elinympäristöä ja kokonaisuutta, osaamistaitoja [...]

Sosiaalityön tutkimuksessa sosiaalityötä luonnehditaan myös sosiaalisia riskejä ennaltaehkäiseväksi työksi (Juhila 2018, 14). Tämä lähestymistapa tuli esiin arvoihin sitoutujan positiossa, jossa olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden ammatillisiin velvollisuuksiin sisältyi myös tulevaisuuteen orientoitunut ennaltaehkäisevä työote. Seuraavassa haastatteluohteessa sosiaalityöntekijä kuvasi keinoja, joilla huoltoriidan kriisin keskellä olevia asiakkaita voitaisiin auttaa sosiaalityön keinoin:

TT8: [...] Mutta kyllä minun mielestä semmosella oikein paneutuvalla ja ehkä niinku sosiaalityöntekijän koulutuksella, jos on vielä vielä niinku paras mahdollinen siihen, että kun jotenki siinä sosiaalityöntekijänä näkkee seuraukset, että jos tämä kriisi ei rauhoitu, niin se on sitte jossakin muualla ja se pahoinvointi tavalla jatkuu ja jatkuu niin sitä yrittää tehdä kaikkensa.

Sosiaalityön ammatillisuuden ydintä on myös sensitiivinen vuorovaikutusosaaminen. Sosiaalityössä kohdattavat asiat edellyttävät sosiaalityöntekijältä empaattista läsnäoloa, taitoa kuunnella ja luoda tilaa asiakkaiden yksilöllisille muutosprosesseille. (Kiuru 2018, 249, 254.) Sosiaalityöntekijöiden tulee työssään noudattaa myös sosiaalityön arvoperiaatteita, joista keskeinen on ihmisarvon kunnioittaminen (Raunio 2009, 104). Seuraava aineistolainaus kuvaa sosiaalityöntekijän tasapainoilua haastavassa vuorovaikutustilanteessa, jossa hän osoittaa sitoutumistaan sosiaalityön arvoihin rajaamalla asiakkaan vuorovaikutusta. Toiminnallaan sosiaalityöntekijä mahdollistaa toisen vanhemman oikeuden tulla kohdatuksi sensitiivisesti:

TT7: [...] Toki niinku sosiaalityön roolina toimii tämmösessä, niin kyllähän me tietenkin niinku, sen sosiaalityön arvot ja semmoset työskentelytavat pyritään siinä säilyttämään, että sieltä nyt ihan vaikka toisen puolen haukkumiseksi se menee, niin kyllähän me pyritään keskeyttämään, että, et asiallista käytöstä ja tämmöstä niinku korostetaan ja sillai.

Sitaatti kertoo sosiaalityölähtöisyyden positioon sisältyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista, joita sosiaalityöntekijän tulee noudattaa toimiakseen ammattieettisesti kestäväällä tavalla (Arki, arvot ja ...2022, 11). Positiointiteoreettisesti kyse on tulkintani mukaan myös vuorovaikutustilanteessa olevien toimijoiden uudelleen asemoinnista, jolla sosiaalityöntekijä pyrkii palauttamaan asiakastilanteen keskusteluilmapiirin sosiaalityön arvopohjaa kunnioittavaan kehikseen. Sosiaalityöntekijän kiistäessä asiakkaan ottaman position (self-positioning) vuorovaikutustilanteeseen sopimattomana, kyse on 2. asteen positioinnista (second order positioning) (Van Langenhove & Harré 1999, 20). Sosiaalityöntekijän diskursiivisena keinona on puheen keskeyttäminen ja vaatimus asiallisesta käytöstä. Tulkitsen tämän austinilaisittain perlokutionaariseksi puheteoksi (perlocutionary force), jolla sosiaalityöntekijä pyrkii

vaikuttamaan kuulijana olevan asiakkaan toimintaan (Van Langenhove & Harré 1999, 17; Harré 2015, 272).

5.2.2 Intervention tekijä

Sosiaalityölähtöisyyteen kuului myös *intervention tekijän* positio, johon olosuhdeselvitysten tekeminen paikantui sosiaalityöllisenä työnä. Sosiaalityön tutkimuksessa interventiolla tarkoitetaan ”väliin tulemistä”, jonka tarkoituksena on auttaa ja tukea haastavissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä (Juhila 2018, 46). Tutkimusaineistossa interventiot olivat sosiaalityöntekijöiden vetämän selvitysprosessin rinnalle rakentuvaa tilanteista toimijuutta, jolla vastattiin asiakkaiden tuen tarpeisiin ja reagoitiin työskentelyssä esiin tulleisiin huolenaiheisiin. Myös lainsäädäntö ja sosiaalityöntekijän institutionaaliset tehtävät velvoittivat toimenpiteisiin määrättyissä tilanteissa. Intervention tekijöinä sosiaalityöntekijät antoivat yleistä ohjausta ja palveluneuvontaa sekä tekivät tarvittaessa lapsen tilanteesta heränneen huolen takia lastensuojeluilmoituksen:

TT3: Tietenkin on, että ohjataan vanhempia hakemaan sitä perheneuvolasta tai muusta tämmösestä sekä keskinäistä yhteistyötä jos jos siellä on haastetta.

TT1: No, joo herrää ja on tullu niitäki tilanteita, että ku ollaan olosuhdeselvitystä tehty ja on tullu nii isoja huolenaiheita, että me ollaan sitte niinku ilmotettu vanhemmille, että me jouvutaan tästä asiasta tekkeen lastensuojeluilmoitus [...]

Olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden työnkuva myös vaihtelee eri organisaatioissa. Sosiaalityöntekijöiden niin kutsutun yhdennetyn työn vaikutus näkyi tutkimusaineistossa (Yliruka ym. 2022, 17). Osa tutkimuksen tiedonantajista työskenteli lastensuojelussa, mikä näkyy sosiaalityöntekijöiden ammatillisissa käytännöissä:

TT7: [...] Niin tota kyllä siinä joutuu miettiä niinku, että mun pitää tehdä selvitystä ja samalla miettii, että pitääkö sijoittaa lapset tän riidan takia [...]

Olosuhdeselvitystyöhön sisältyvät interventiot tekevät näkyväksi sosiaalityön aseman yhteiskunnallisena instituutiona. Sosiaalityöhön sisältyy ammatillisia velvollisuuksia, jotka eivät ole yksittäisten sosiaalityöntekijöiden päätettävissä. (ks. Juhila 2006, 12.) Edellisen aineisto-otteen sosiaalityöntekijä joutuu työkuvansa vuoksi arvioimaan lasten sijoittamista, jolloin asiakkaille osoitetut positiot sekä vanhemmuuteen liitetyt merkitykset voivat muuttua institutionaalisen kontekstin vaihtuessa lastensuojelulliseen työprosessiin (ks. Pelkonen 2024).

Positioteorian näkökulmasta positiot rakentuvat siten tilanteisesti ja kontekstisidonnaisesti (Romakkaniemi ym. 2022, 542). Positioiden vaihtuessa myös niihin sisältyvät oikeudet ja velvollisuudet muuttuvat (Rossi 2021, 50). Intervention tekijän positio kertoo myös sosiaalityöntekijöiden limittäisestä toimijuudesta, jolloin sosiaalityöntekijä ei ainoastaan neutraalina osapuolena tuota tietoa perheestä huoltoriidan tuomioistuinkäsittelyä varten, vaan asemoituu myös kantaa ottavana tahona, mikä voi tuottaa jännitteitä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen suhteeseen. Asiakkaan ja työntekijän positioiden uudelleen asemointiin voi sisältyä myös kyseenalaistamista ja vastustamista (Van Langenhove & Harré 1999, 20; Romakkaniemi ym. 2022, 542).

5.2.3 Osaamisen portinvartija

Sosiaalityöntekijät asemoivat selvitysten tekemistä myös työssä tarvittavan osaamisen näkökulmasta. *Osaamisen portinvartijoina* sosiaalityöntekijät olivat lähes yksinäisiä siitä, että olosuhdeselvitystyö edellyttää sosiaalityöntekijän koulutusta. Yhden haastatellun sosiaalityöntekijän mielestä selvitysten tekeminen soveltuu myös psykologin työhön. Selvitystyön asiantuntijuus paikantui sosiaalityön osa-alueista etenkin lapsiperhesosiaalityöhön. Seuraavien aineisto-otteiden mukaan selvitystyössä tarvittava osaaminen edellyttää sosiaalityöntekijyyttä, lapsiperheisiin liittyvää erityisosaamista ja pidempiaikaista sosiaalityön kokemusta:

TT6: Joo, kyllä mä sitä mieltä oon, että tää selkeästi sosiaalityön osa-alue on nämä olosuhdeselvitykset.

TT2: No tuota, joo siis tietenkin lähtökohtaisesti se on sosiaalityöntekijä, mutta en nyt. No tietenkin nyt, että siinä on oltava se, ajattelin, että voisko se olla minkä vaan puolen sosiaalityöntekijä, mutta kyllä siinä pitää tietenkin olla sitä niinku lasten ja vanhemmuuden ja kasvatuksellista osaamista.

TT6: [...] on eduksi, että on vähän kokemusta enempi kun näitä selvityksiä alkaa tehdä, vähän niinku eri osa-alueiltaki sosiaalityöstä. Että kyllä mun mielestä, ainakin jos miettii, että kenen näitä pitäis tehdä, niin kyllä mä ite on tietenkin sitä mieltä, että kyllä tää sosiaalityöntekijän tehtävä on. Tässä kuitenkin tarvitaan näkemystä siitä perheestä ja tarvitaan näkemystä vanhemmuudesta.

Positiointiteoreettisesti osaamisen portinvartijuus ilmentää sosiaalityöntekijöiden itsepositiointia (self-positioning), jolla he asemoituvat selvitystyössä tarvittavan asiantuntijuuden määrittelijöiksi (Van Langenhove & Harré 1999, 22; Hirvonen 2020, 39—40). Sosiaalityöntekijät paikansivat selvitystyön ammatillisena työnä sosiaalityön kentälle, mutta asettivat sosiaalityön profession sisään ehtoja sosiaalityöntekijän tiedollisesta asiantuntijuudesta. ”Voisko se olla minkä vaan puolen sosiaalityöntekijä” kertoo sosiaalityöntekijän pohdinnasta, jonka tuloksena hän päätyy edellyttämään selvitystyön tekijältä lapsen kasvatuksen ja vanhemmuuden erityisosaamista. Tulkintani mukaan osaamisen portinvartijan positio osoittaa sosiaalityöntekijöiden sitoutumista sosiaalityölähtöiseen työtapaan, jolla he pyrkivät omalta osaltaan varmistamaan selvitystyön laadun ja eettisyyden.

5.3 Institutionaalinen työ

Olosuhdeselvitysten tekeminen sosiaalityöllisenä työnä jäsenyi myös *institutionaalisena työnä*. Tässä positiossa selvitysten tekeminen sosiaalityöllisenä työnä tarkoitti oikeuden pyytämisen selvityksen aikaansaamista. Kokonaisvaltainen sosiaalityön muutostyön orientaatio rajautui sosiaalityöntekijöiden professionaalien toimijuuden ulkopuolelle. Institutionaalisen työn positiossa sosiaalityön sisältöihin tuotettiin rajoja, jotka määrittivät sosiaalityöntekijän

ja asiakkaan suhdetta sekä yksilökohtaisen asiakastyön käytäntöjä. Sosiaalityön professionaalinen ydin näyttäytyi kapeana ja ehdollisena institutionaaliseen tehtävään nähden.

Tunnistin empiirisessä aineistossa institutionaalista työtä kuvaavia ajatuskokonaisuuksia 13 kappaletta. Institutionaalisen työn positiokategoriaan sisältyi kaksi positiota, jotka olivat *rajojen asettaja* ja *sosiaalityöllisen toimijuuden rajaaja*. Positiot esiintyivät osittain limittäin sosiaalityöntekijöiden puheessa (Piippo ym. 2024, 116; Terävä 2024, 83).

5.3.1 Rajojen asettaja

Rajojen asettajan positiossa sosiaalityöntekijät rajasivat sosiaalityöntekijän ammatillista roolia, työskentelyn kestoja sekä asiakassuhteen jatkuvuutta. Sosiaalityöntekijän ammatillinen rooli määrittyi institutionaalista tehtävänannosta käsin selkeänä ja yksiselitteisenä; selvitystyöskentely on luonteeltaan kertaluonteista ja asiakkuuden kesto on rajallista. Positiointiteorian näkökulmasta työprosessin rajoja tuotettiin sosiaalityöntekijöiden itsepositiointin (self-positioning) ja asiakasperheille osoitettujen positioiden (other-positioning) kautta (Van Langenhove & Harré 1999, 22; Harré 2015, 273). Työprosessin rajoja paikannettiin empiirisessä aineistossa seuraavasti:

TT1: [...] kyllä, joo. Kyllä me niinku ajatellaan aina, että kun me tehhään sitä olosuhdeselvitystä ja me aina korostetaan asiakkaalle alotetaan me tehdään se käräjäoikeudelle, käräjäoikeuden pyynnöstä sitä selvitystä.

TT6: No sepä. Tässä on helppo rajata ja se oma rooliki on selkee, että mä teen tänään sitten meidän työskentely loppuu. Ja sitte ku meillä vielä on se, että me ei yleensä ottaen tehä toista niinku samoja lapsia koskeva, niin ei tehdä toista selvitystä. Se on niinku, että tää alkaa ja tää loppuu ja sillä sipuli että ei oo tosiaan niinku siellä aikaisemmassa työssä, että oli vähän joka roolissa siinä perheessä niin.

Ensimmäisessä aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä kertoo osoittavansa asiakkaille heti työskentelyn alkaessa oman ammatillisen paikkansa, joka perustuu selvitystyötä määrittävään instituutionaaliseen tehtävänantoon (Välikoski ym. 2020, 326). Jälkimmäisessä aineistonäytteessä sosiaalityöntekijä puolestaan asettaa työskentelylle rajat suhteessa aikaan, johon nähden yksilökohtaisella työllä on alkunsa ja loppunsa. Sosiaalityöntekijä rajaa myös asiakassuhteen jatkuvuutta. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde muodostuu kertaluonteiseksi, sillä asiakassuhteen jatkuvuus suljetaan yksiselitteisesti pois.

Positiointiteorian käsittein aineisto-otteet edustavat sosiaalityöntekijöiden itselle (self-positioning) ja muille osoitettuja positioita (other positioning) (Van Langenhove & Harré 1999, 22). Instituutionaalisen työn positiossa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde rakentuu vertikaalisesti. Sosiaalityön tehtävänä on tuottaa asiakasperheen tilanteesta asiantuntijatietoa, jolloin sosiaalityöntekijä positioituu toimijaksi ja asiakas toimenpiteiden kohteeksi. (Juhila 2006, 84—87.) Aineistolainaukset kertovat myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan positioiden ja niihin sisältyvien oikeuksien ja velvollisuuksien tilanteisuudesta (Rossi 2021, 49; Romakkaniemi ym. 2022, 542). Olosuhdeselvitystyössä sosiaalityötä ja sosiaalihuollon asiakkuutta tuotetaan eräänlaisena poikkileikkauksena asiakkaan tilanteeseen, jolloin sosiaalityöntekijä ei ole ”vähän joka roolissa siinä perheessä”.

Instituutionaalisen työn positiossa esiin tuleva tapa määritellä sosiaalityön ammatillisia käytäntöjä ja asiakkuutta poikkeaa vallalla olevista keskusteluista, joiden mukaan sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuteen ja asiakkuuksien katkonaisuuteen suhtaudutaan kriittisesti (Välikoski ym. 2020, 337). Analyysi tekee näkyväksi instituutionaalisissa puitteissa tehtävän sosiaalityön erityispiirteet. Sosiaalitoimen selvitys voidaan ymmärtää sosiaalityölliseksi interventioksi, jossa konfliktista perhetilannetta tarkastellaan kokonaisuutena huoltoriidan kohteena olevan kysymyksen selvittämiseksi. Vaikka työskentely on kertaluonteista ja verraten lyhytaikaista, sen ihmisoikeudellinen merkitys asiakkaiden perhesuhteisiin on kiistaton. Sosiaalityön asiakkuutta koskevissa keskusteluissa tulisi siten huomioida moninaiset yhteiskunnalliset paikat, joissa sosiaalityötä tehdään.

5.3.2 Sosiaalityöllisen toimijuuden rajaaja

Sosiaalityöntekijät asemoituivat myös *sosiaalityöllisen toimijuuden rajaajan* positioon, jossa he rajasivat ammatillisen roolin ja työskentelyn keston ohella myös sosiaalityöllisen toimijuuden sisältöä. Tässä positiossa sosiaalityöntekijät tuottivat erontekoja selvitystyöskentelyyn sisältyvästä ja sen ulkopuolelle jäävästä sosiaalityöstä. Ammatillisen työskentelyn ulkopuolelle määriteltiin asiakasperheiden tilanteisiin liittyvien sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi tehtävä suunnitelmallinen ja tavoitteellinen sosiaalityö (Raunio 2009, 62). Seuraavat aineisto-otteet kuvaavat työntekijöiden näkemyksiä selvitystyöhön sisältyvästä ja sen ulkopuolelle jäävästä sosiaalityöstä:

TT6: [...] me ainaki ollaan tässä ajateltu, että meidän tarkoitus on tehdä se olosuhdeselvitys, että me ei sitten tavallaan lähetä siitä tekemään semmosta, me ei tehdä lastensuojelutyötä, varsinaisesti käytännön työtä. Ja se rooli, mun mielestä pitää ollakin niin, että me arvioidaan vaan sitä tilannetta sinne käräjäoikeudelle. Mutta kyllähän me ollaan joitakin lastensuojeluilmoituksia tehty.

TT3: Niin, niin ja niillä on silleen, että selvitystyöntekijät eivät osallistu sitte mihinkään muuhun perheen kanssa työskentelyyn selvityksen aikana. Että sen jälkeen sitte voi, voi osallistua jos vanhemmat kokevat sen hyvänä tai näin.

Molemmissa haastatteluotteissa olosuhdeselvitykset rajautuvat muusta lasten ja perheiden kanssa tehtävästä sosiaalityöstä erilliseksi työksi. Sitaateissa tulee esiin yksiselitteisesti, että olosuhdeselvitystyöhön ei sisälly suunnitelmallista sosiaalityötä. Sosiaalityöntekijöiden toimijuus näyttäytyy verraten kapea-alaisena, mikäli sosiaalityötä tarkastellaan ihmisen selviytymistä tukevana kokonaisvaltaisena muutostyönä (Sosiaalityön määritelmä 2003). Jälkimmäisessä sitaatissa korostuu lisäksi selvitystyön erottaminen muusta samanaikaisesta sosiaalityöstä. Sosiaalityöntekijä voi neuvotella perheen kanssa työskentelystä uudestaan, mikäli sosiaalipalveluiden asiakkuus jatkuu olosuhdeselvityksen jälkeen. Positiointiteoreettisesta näkökulmasta katsottuna otteet kertovat sosiaalityöntekijöiden itsepositioinnista (self-positioning) ja asiakasperheille osoitetuista asiakkuuden positioista (other positioning), jotka ovat tilanteisia ja vaihtuvia (Van Langenhove & Harré 1999, 17, 22; Rossi 2021, 50).

Seuraavassa aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä vertaa olosuhdeselvitystyötä lastensuojelun sosiaalityöhön. Sosiaalityöntekijän mukaan lastensuojelun sosiaalityö eroaa selvitystyöstä työhön sisältyvän muutosorientaation vuoksi (Raunio 2009, 72):

TT8: On, on siis se problematiikka, kyllähän se niinku siinä näkyy. Toki se näkökulma on erilainen, olosuhdeselvityksessä, siinä niinku semmosta kartoittavaa, sit lastensuojelu yrittää tehdä oikeesti sitä muutosta. Olosuhdeselvityksessä niinku arvioijaan, mutta ei siltä kannalta ehkä niin voimakkaasti kuin lastensuojelussa.

Sitaatissa tulee esiin myös sosiaalityöntekijän arvioiva työote, joka sisältyy sosiaalityöllisenä työnä kumpaankin työtehtävään. Otteesta on pääteltävissä, että sosiaalityön sisällöt eroavat työtehtäviin sisältyvän sosiaalisen kontrollin osalta, joka olosuhdeselvitystyössä on lastensuojelun sosiaalityöhön verrattuna lievempää (ks. Raunio 2009, 72).

Institutionaalisen työn positiokategoriassa sosiaalityöllisen toimijuuden rajaaminen ei näyttäytynyt moraalisesti jännitteisenä. Tuottaessaan erontekoja olosuhdeselvitystyön sisä- ja ulkopuolelle jäävästä sosiaalityöstä, sosiaalityöntekijät eivät kyseenalaistaneet ammatillisia käytäntöjään, vaan toimijuutta perusteltiin institutionaalista roolista käsin (Pelkonen 2024, 103). Positiointiteoriassa roolin käsitettä kuvataan staattiseksi tai kiinteäksi (fixed), jota sosiaalityöntekijän toimijuus institutionaalisen työn positiokategoriassa jossain määrin ilmentää (Van Langenhove & Harré 1999, 14, 17).

Sosiaalityön tutkimuksessa puhutaan myös rajatyöstä, joka sisältyy kaikkeen hyvinvointityötä tekevien sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten työhön (Juhila & Raitakari 2022, 129; Raitakari ym. 2022, 7—8). Rajatyö liittyy ammatilliseen toimintaan kuuluvien vastuiden, velvollisuuksien ja kuulumisen määrittelyihin ja erontekoihin (Piippo ym. 2024, 114). Institutionaalisen työn positiokategoriassa rajatyö tuli näkyväksi siten, että sosiaalityöntekijät sulkiivat sosiaalityöllisiä käytäntöjä selvitystyön ulkopuolelle. Lisäksi sosiaalityöntekijät tunnistivat ammattien välille muodostuvia rajapintoja, jonka nojalla he jakoivat vastuuta yhteisistä asiakkaista. Esimerkiksi perheiden auttaminen sosiaalityöllisenä muutostyönä siirrettiin lastensuojelun vastuulle. Haastavissa perhe- ja elämäntilanteissa oleville ihmisille rakentui monipaikkaisessa palvelujärjestelmässä siten eri kohtiin auttamisen paikkoja, joista selvityksen tekeminen on yksi (Juhila 2018, 174—175).

5.4 Ammatillisen paikan hakeminen

Olosuhdeselvitysten tekeminen sosiaalityöllisenä työnä jäsenyi myös kolmannen ulottuvuuden kautta, jonka nimesi *ammattillisen paikan hakemisen* positioksi. Tämä positio kertoi olosuhdeselvitystyön professionaalien asiantuntijuuden ja toimijuuden haasteista ja jännitteistä sosiaalityön kentällä. Haasteet liittyivät selvitystehtävän kokonaisuuden hahmottamiseen, sosiaalityöntekijöiden toimijuuden hämärtymiseen perheiden kanssa työskennellessä sekä osaamisen ja asiantuntijuuden kysymyksiin. Empiirisessä aineistossa tuli esiin 18 ammatillisen paikan hakemisen positiota kuvaavaa ajatuskokonaisuutta. Seuraavassa aineistonäytteessä sosiaalityöntekijä muistelee siirtymistään selvitystyöhön, joka näyttäytyi alkuun hahmottomalta:

TT3: [...] Ja sitte ite koen, että se prosessi sinänsä tietenkin nyt on tutumpi kun niitä on tehny, mutta, että muistaa sen ensimmäisen ku lähin, että sitä ei oikeestaan ees tienny, että mikä on se lopputulos mitä tehhään. Että eri osa-alueita oli helppo käsitellä ja käydän läpi ja kirjata ylös, mutta ei niinkö hahmottanut sitä kokonaisuutta.

Aineisto-otteesta on pääteltävissä, että selvitystyön ammatillisiin käytäntöihin liittyvät haasteet voivat olla tilapäisiä. Positiointiteoreettisesti kyse on asemoinnin tilanteisuudesta, esimerkiksi uuden työtehtävän aloitusvaiheesta (Romakkaniemi ym. 2022, 542). Tässä mielessä positiot ovat myös katoavaisia (ephemeral), jolloin hahmottomuus väistyy ajan kanssa (Hirvonen 2020, 39, 56). Myös seuraavassa aineistolainauksessa olosuhdeselvityksiä tekevä sosiaalityöntekijä hakee ammatillista paikkaansa sosiaalityön kentällä:

TT7: [...] Kyllä mä oon taipuvainen ajattelemaan sillai, että kun lastensuojelutyössä, se sekottuu tähän olosuhdeselvitykseen aikalailla ja se niinku asettaa haasteita, että missä roolissa ollaan.

Aineisto-otteen perusteella olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden työnkuva voi olla hämärtynyt, koska selvitystyö yhdistyy muihin sosiaalityön osa-alueisiin, kuten lastensuojeluun. Sosiaalityöntekijällä voi olla vastattavanaan useampi kuin yksi sosiaalityön alue, kuten esimerkiksi lastensuojelu, lastenvalvojan tehtävät ja olosuhdeselvitykset, jolloin sosiaalityö on organisoitu niin kutsuttuna yhdennettynä työnä (Yliruka ym. 2022, 17). Aineiston sisällönerittelystä (edellä s. 27) selvisi, että seitsemän kahdeksasta haastateltavasta kertoi työnkuvansa sisältävän olosuhdeselvitystyön lisäksi muutakin sosiaalityötä, yleisemmin lastensuojelua (Tuomi & Sarajärvi 2018, 119).

Olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden päällekkäisistä institutionaalisista tehtävistä voidaan puhua myös limittäisenä toimijuutena. Sosiaalityöntekijöiden limittäinen toimijuus ammattien välisillä rajapinnoilla näyttäytyi paikoin haasteellisena. Lastensuojelun sosiaalityön ja selvitystyön yhteisten asiakkaiden auttamiseen sisältyi neuvotteluja ja lain-tulkintaa vastuista ja velvollisuuksista. (Juhila 2018, 174—175.) Lapsen huoltajuus- ja tapaamisoikeusasioita ja lastensuojelua (lastensuojelulaki 13.4.2007/417) säännellään erikseen, mikä tuotti haasteita sosiaalityöntekijän professionaalien ja eettiseen toimijuuteen. Seuraavissa aineisto-otteissa sosiaalityöntekijä pohtii toimivaltansa rajoja ja työnsä eettisyyttä, kun limittäinen toimijuus tuottaa rooliristiriitoja asiakkaiden auttamiseen:

TT7: Se on haastavaa juttu semmonen sosiaalityön osa-alue tai tämmönen palanen siellä lastensuojelutyön joukossa. Mutta se, että niinku lainsäädäntö on tässä, niinku tämä huolto ja tapaamiset ja asumiset on eri lain piirissä kun lastensuojelu, niin se on se, että niinku jatkuvasti pitää miettiä lastensuojelun puolelta, että mikä kuuluu mi-hinkin ja kelle tää homma oikein kuuluu.

TT7: Niin että sillai kun miettii, että pitäis olla niinku muutostyötä tää työ ja pitäis ennaltaehkäistä että lastensuojelu asiakkuuksia ei synny ja niin edelleen, ja työväl-ineitä kehittää ja itseasiassa antaa niinku aitoa tukea vanhemmille, niin nämä voi nämä tapaamisriidat niinku pyörii vähän eri sfääreissä sitte, niissä ei voi sitä oikeestaan tu-kea sitte antaa, kun ne ei oo kun ei ole lastensuojelulakiin liittyviä asioita, [...]

Positiointiteoreettisesta näkökulmasta sosiaalityöntekijöiden ammatillisen paikan hakemi-sen positio ilmenee itsepositioinnin (self-positioning, self presentation) rinnalla myös mo-raalisena ja henkilökohtaisena positiointina (moral and personal positioning). Ihmisiä

voidaan itsepositioinnin lisäksi asemoida myös suhteessa moraalisääntöihin, joiden nojalla toimitaan sosiaalisissa tilanteissa. Henkilökohtaisessa positioinnissa kyse on asemointiin liittyvistä yksilöllisistä tekijöistä ja henkilökohtaisista ominaisuuksista suhteessa käsiteltävään asiaan. (Van Langenhove & Harré 1999, 21—22; Harré 2015, 269; Hirvonen 2020, 41.) Jälkimmäisessä lainauksessa sosiaalityöntekijä pohtii eettistä ja moraalista toimijuuttaan sosiaalityöntekijänä, koska hänen näkemyksensä mukaan huoltoriitatilanteissa olevien asiakkaiden auttamiseen ei ole riittävästi sosiaalityöllisiä keinoja.

Sosiaalityöntekijät refleктоivat sosiaalityöntekijyyttään myös suhteessa selvitystyössä tarvittavaan professionaaliin osaamiseen, mutta kriittisemmin kuin sosiaalityölähtöisyyden positiokategoriassa. Tulkintani mukaan sosiaalityöntekijät paikansivat olosuhdeselvitystyön koulutukselliseen katveeseen, mikä empiirisessä aineistossa tuli esiin puheena tarvittavan koulutuksen puuttumisena, vähäisyytenä tai riittämättömyytenä. Tilannetta kuvattiin esimerkiksi seuraavasti:

TT7: [...] kun mietitään niinku sosiaalityöntekijä ammatillisuutta, niin ei mua on koulutettu tämmöseen juttuun.

TT8: Joo kyllä ja pitää olla niinku kuiteski sitä koulutusta ja näkemystä ja kokemusta, että et jotenki ossaa hahmottaa ja sais ehkä enemmänkin semmosta niinku jotaki jäsentynyttä, semmosta tietoo ja mahdollisuutta senkin homman opiskeluun, esimerkiksi että luvattoman paljon meidän alalla on semmosta niinku, että tehään vain jotakin, eikä välttämättä vaikka ois ihan pätevä sosiaalityön koulutuskin, niin ei oo niinku hirveesti semmosia työkaluja [...]

Haastatteluaineiston sosiaalityöntekijät tuottivat lähes yksiaänisesti olosuhdeselvitystyöhön kohdistuvia koulutustarpeita. Tilanteen voi katsoa menneen parempaan suuntaan vuonna 2017 toteutetun aineistonkeruun jälkeen (Huitula 2018), sillä Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos on julkaissut asiantuntijaryhmän suositukseen perustuvan oppaan selvitysprosessin tueksi vuonna 2022. Oppaan viimeisin, päivitetty versio on vuodelta 2024. (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024.)

5.5 Olosuhdeselvitystyön sosiaalityöllisiin positioihin liittyvät moraalिसäännöt

Positiointiteoreettisesta viitekehystä tarkasteltuna olosuhdeselvitystyötä jäsentäviin positioihin sisältyy erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka riippuvat paikallista sosiaalista vuorovaikutusta säätelevistä ja yleisemmin yhteiskunnassa vallitsevista moraalिसäännöistä. Nämä säännöt osoittavat toimijoille eli tässä tutkimuksessa olosuhdeselvityksiä tekeville sosiaalityöntekijöille aseman ja valtuudet toimia tietyllä tavalla. (Harré 2015, 266, 268; Van Langenhove 2017, 4.)

Analyysini mukaan *sosiaalityölähtöisyyden* positioon sisältyvät oikeudet ja velvollisuudet kiinnittyivät sosiaalityön ammatillisuutta sääteleviin kulttuurisiin moraalिसääntöihin (Van Langenhove mt., 5). Tulkintani mukaan kulttuuriset moraalिसäännöt määrittävät sosiaalityön yleisiä eettisesti ja moraalisesti hyväksyttäviä toimintakäytäntöjä, joita sosiaalityöntekijöiden tulee noudattaa ammatillisessa toiminnassaan. Paikallisen moraalijärjestyksen näkökulmasta, jota empiirinen aineistoni edustaa, *arvoihin sitoutujina* sosiaalityöntekijät korostivat sosiaalityön arvojen mukaisia toimintatapoja yksilökohtaisen asiakastyön käytännöissä.

Lisäksi asemoituessaan selvitystyössä tarvittavan *osaamisen portinvartijoiksi* sosiaalityöntekijät ylläpitivät tulkintani mukaan kulttuurisia moraalिसääntöjä (mt., 5), joilla varmistettiin selvitystyön säilyminen eettisesti korkeatasoisena. Myös sosiaalityöllisen asiantuntijuuden tietoulottuvuus ilmensi sosiaalityöntekijöiden sitoutumista kulttuurisiin moraalिसääntöihin. Sosiaalityölähtöisyyden positio kiinnittyi myös institutionaalisiin ja oikeudellisiin moraalिसääntöihin (mt., 5), jotka tuottivat sosiaalityöntekijöille *intervention tekijöinä* velvollisuuksia toimia ja puuttua perheen tilanteeseen vanhempien huoltoriidan uhatessa lapsen kasvua ja kehitystä.

Institutionaalisen työn positiossa sosiaalityöntekijöiden asema ja toimivaltuudet kiinnittyivät ensisijaisesti oikeudellisiin moraalिसääntöihin, jotka lain tasolla määrittivät sosiaalityöntekijöiden velvollisuuden laatia tuomioistuimen pyytämä selvitys lapsen ja perheiden olosuhteista (mt., 5). Institutionaaliseen työhön sisältyi tilannekohtaisia, *rajojen asettajan* ja *sosiaalityöllisen toimijuuden rajaajan* positioita, joilla sosiaalityöntekijät perustelivat yksilökohtaisen asiakastyön käytäntöjään. Organisaation toimintaohjeiden sijaan velvollisuuksien ja vastuuden tulkinta oli yksittäisellä työntekijällä tai työryhmällä (ks. Piippo ym. 2024, 120). Tulkintani mukaan institutionaalisen työn positioon sisältyneet paikalliset

moraalisäännöt jossain määrin haastoivat sosiaalityölähtöisiä käytäntöjä ylläpitävän kulttuurisen ja institutionaalisen moraalijärjestyksen (Raunio 2009, 72—73; Van Langenhove 2017, 5).

Ammatillisen paikan hakemisen positiossa sosiaalityöntekijöiden toimivaltuudet ja velvollisuudet olivat jännitteisiä suhteessa sosiaalityöntekijöitä ohjaaviin institutionaalsiin, oikeudellisiin ja kulttuurisiin moraalijärjestyksiin. Sosiaalityöntekijöiden toimijuus rakentui limitäisenä, koska he työskentelivät selvitystyön ja lastensuojelun rajapinnoilla tulkiten perhekonflikteja lapsenhuolto- ja lastensuojelulakien välillä. Selvitysten tekeminen sosiaalityöllisenä työnä siten haastoi sosiaalityöntekijöiden toimijuutta velvoittavan institutionaalisen ja oikeudellisen moraalijärjestyksen. Lisäksi selvitystyö asemoitui koulutukselliseen katveeseen, mikä puolestaan haastoi kulttuurisen moraalijärjestyksen sosiaalityön professionaalisen asiantuntijuuden tuottajana. (Van Langenhove 2017, 5.)

Olen koonnut kuvaan 2 ensimmäisen tutkimuskysymyksen tulokset olosuhdeselvitystyön sosiaalityöllisistä positioista sekä niihin sisältyviä oikeuksia ja velvollisuuksia määrittävistä paikallisista moraalijärjestyksistä (local moral order) (Van Langenhove 2017):

POSITIOKATEGORIAT	POSITIOT	PAIKALLINEN MORAALIJÄRJESTYS	
		YLLÄPITÄMINEN	HAASTAMINEN
SOSIAALITYÖLÄHTÖISYYS	Arvoihin sitoutuja	Kulttuuriset moraalisäännöt	
	Osaamisen portinvartija		
	Intervention tekijä	Institutionaaliset moraalisäännöt	
INSTITUTIONAALINEN TYÖ	Rajojen asettaja	Oikeudelliset moraalisäännöt	
	Sosiaalityöllisen toimijuuden rajaaja		Kulttuuriset moraalisäännöt
AMMATILLISEN PAIKAN HAKEMINEN	Ammatillisten rajojen hämärtyminen		Institutionaaliset moraalisäännöt
	Limittäinen toimijuus		Oikeudelliset moraalisäännöt
	Koulutuksellinen katve		Kulttuuriset moraalisäännöt

Kuva 2. Olosuhdeselvitysten tekemisen sosiaalityölliset positiot ja niiden suhde paikallisiin moraalijärjestyksiin.

Kuvasta 2 selviää, että sosiaalityölähtöisyyden positiokategoriassa sosiaalityöntekijän arvoja, osaamista ja tilannekohtaisia interventioita edellyttävää toimijuutta ohjasivat sosiaalityön kulttuuriset ja instituutionaaliset moraalisäännöt. Tähän positiokategoriaan ei sisältynyt

paikallista moraalijärjestystä haastavia positioita. Institutionaalisen työn positiokategoriassa työskentelyn sosiaalityölliset sisällöt olivat rajattuja ja sosiaalityöntekijöiden toimintaa ohjasivat oikeudelliset moralisäännöt. Sosiaalityöllistä toimijuutta rajaavan position voi tulkita asettuvan vastakkain suhteessa sosiaalityön eettistä toimijuutta sääteleviin kulttuurisiin moralisääntöihin (Piippo ym. 2024, 121).

Ammatillisen paikan hakemisen positiokategoriassa selvitysten tekeminen asemoitui jännitteisenä työnkuvan hämäryyden, lapsiperhesosiaalityön ja juridiikan rajapinnoille paikantuvan limittäisen toimijuuden sekä koulutukselliseen katveeseen asemoitumisen takia. Positiokategoria haastoi selvitystyön professionaalia ja eettistä toimijuutta ylläpitävät institutionaaliset, oikeudelliset ja kulttuuriset moralisäännöt, koska ne eivät tukeneet sosiaalityöntekijän professionaalia toimijuutta ja asiantuntijuutta riittäväällä tavalla.

6 EROAUTTAMISEN PAIKAT SOSIAALITOIMEN SELVITYKSISSÄ

6.1 Analyysin lähtökohdat ja rajaukset

Toisessa tutkimuskysymyksessä tarkastelin olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden auttamisen paikkoja erososiaalityön näkökulmasta. Erososiaalityö institutionaalisessa merkityksessään tarkoittaa kuntien ja nykyään hyvinvointialueiden lakisääteisiä tehtäviä vahvistaa lapsen huoltajuus, asumis-, tapaamisoikeus- ja elatussopimukset sekä laatia riitatilanteissa olosuhdeselvitys tuomioistuimelle (Forsberg ym. 2019, 248). Lasta koskevien sopimusten laatiminen paikantuu lastenvalvojien sopimuspalveluihin, joka jäi varsinaisen tarkasteluni ulkopuolelle (Antikainen 2007).

Aloitin empiirisen aineiston sisällönanalyysin jaottelemalla sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheesta tutkimuskysymystä kuvaavia alkuperäisilmaisuja, joissa sosiaalityöntekijät kertoivat näkemyksiään ja ammatillisia käytäntöjään vanhempien auttamiseksi haastavassa erotilanteessa. Analyysiin päätyneet ilmaisut olivat enimmäkseen useiden lauseiden pituisia tekstikokonaisuuksia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123.) Tämän jälkeen pelkistin alkuperäisilmaisuksi tiiviimmiksi ilmaisuiksi ja luokittelin ne kolmeen ryhmään; sosiaalitoimen selvitystä edeltävään, selvityksen aikaiseen ja selvityksen jälkeiseen erososiaaliseen työhön (mt., 123—125). Valtaosa sosiaalityöntekijöistä työskenteli tai oli aiemmin työskennellyt myös lastenvalvojan tehtävissä, joten heille oli luontevaa puhua eronneiden vanhempien kanssa tehtävästä sosiaalityöstä kaikilla mainituilla tasoilla.

Näistä ajallisista ja tilallisista ulottuvuuksista rajasin analyysiini olosuhdeselvityksen aikaisen ja selvityksen jälkeisen erososiaalisen työn, joita kuvattiin yhteensä 34 tekstikokonaisuudessa. Jatkoisin aineiston sisällönanalyttistä luokittelua kummankin ulottuvuuden piirissä luennan painottuessa tässä vaiheessa positioteoreettiseen näkökulmaan (Harré 2015; Van Langenhove 2017; Hirvonen 2020). Keskityin haastattelupuheen analyysissä siihen, miten sosiaalityöntekijät kuvasivat huoltoriitatilanteita ja asiakkaiden palvelutarpeita, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia sosiaalityöntekijät näkivät omassa toimijuudessaan ja mitä konkreettisia eroauttamisen tekoja sosiaalityöntekijät toteuttivat asiakkaiden auttamiseksi.

Usean lukukerran jälkeen muodostin aineistosta alaluokkia ja niitä yhdistäen yläluokkia, jotka vielä yhdistin sosiaalityöntekijöiden eroauttamista kuvaaviksi asiantuntijuuden ja toimijuuden pääluokiksi (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124—125). Nimesin näiden pohjalta kaksi positiokategoriaa, *huoltoriidan ilmiön asiantuntija* (n = 9) ja *eroauttamisen toimija* (n = 11). Positiokategoriat olivat tulkinnallisia, sillä huoltoriidan asiantuntijuuteen sisältyi myös sosiaalityöntekijöiden käytännön toimijuutta kuvaavia ilmaisuja (Piippo ym. 2024, 116; Terävä 2024, 83).

6.2 Huoltoriidan ilmiön asiantuntija

Sosiaalityöntekijä huoltoriidan ilmiön asiantuntijana kuvasi sosiaalityöntekijöiden laaja-alaista asiantuntijuutta huoltoriidan ilmiön jäsentäjänä. Positioteoreettisesti kyse oli itsepositioinnista (self-positioning) (Van Langenhove & Harré 1999, 22), jolla sosiaalityöntekijät osoittivat professionaalia asiantuntijuuttaan ilmiön kuvaajina, selittäjinä ja seurausten ennakkoijina.

Sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuus ilmeni ensinnäkin palvelujärjestelmäosaamisena, jonka nojalla sosiaalityöntekijät paikansivat asiakkaiden oikea-aikaisia auttamisen paikkoja palvelujärjestelmän sisällä. Erokriisissä olevien vanhempien haasteisiin tulisi tarttua intensiivisellä otteella esimerkiksi työpareittain jo lastenvalvojien sopimuspalveluissa. Lisäksi asiakkaita tulisi ohjata perheasioiden sovitteluun ja asiantuntija-avusteiseen huoltoriitasovitteluun, niin sanottuun Follo-sovitteluun (ks. laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394; Karvinen-Niinikoski & Pelli 2010, 99, 101). Toiseksi asiantuntijuus näyttäytyi kokemukseräisenä asiantuntijatietona siitä, että osa asiakkaista ei tule autetuksi edeltävissä eropalveluissa, vaan tarvitsee huoltoriitansa ratkaisuun tuomioistuimen päätöksen (Juhila 2006, 87; Vaitomaa 2021, 39).

Sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuteen sisältyi myös arvioiva ote vanhempien mahdollisuuksista päästä sovintoon selvitysprosessin aikana. Nimesin tämän sosiaalityöntekijän itsepositiionin *sopimisen edellytysten arvioijan* positioksi (Van Langenhove & Harré 1999, 22). Huoltoriidan asiantuntijana sosiaalityöntekijät tuottivat asiantuntijuuttaan myös huoltoriidan lapsivaikutuksista ja nostivat lapsen aseman keskiöön vanhempien kanssa

työskenneltäessä. Nimesin sosiaalityöntekijän toimijuuden näissä tilanteissa *vanhempien heittäjä* positioksi. Huoltoriidan ilmiön asiantuntijan positiokategorialle oli luonteenomaista sosiaalityöntekijöiden toimijuuden sosiaalityöllinen ja eettinen ote, joka tulkintani mukaan ilmeni sosiaalityöntekijöiden sitoutumisena sosiaalityön kulttuuriseen ja institutionaaliseen moraalijärjestykseen (Van Langenhove 2017, 5; Piippo ym. 2024, 118).

6.2.1 Sopimisen edellytysten arvioija

Huoltoriidan ilmiön asiantuntijan positiokategoriaan kuului *sopimisen edellytysten arvioijan* positio. Tässä positiossa ollessaan sosiaalityöntekijät rakensivat toimijuuttaan ja toimintastrategiaansa vanhempien sovinnon edistäjinä asiakkaista kerätyn tiedon perusteella. Lisäksi he arvioivat vanhempien edellytyksiä päästä sovintoon selvitysprosessin aikana. Positiossa sosiaalityöntekijät hyödynsivät tietämystään erityyppisistä huoltoriidoista, jotka Auvinen (2006, 527) on luokitellut tasapeliriidoiksi, psykososiaalisiksi riidoiksi ja patologisiksi huoltoriidoiksi. Seuraavissa aineisto-otteissa sosiaalityöntekijät tuovat esiin asiantuntijuuttaan erilaisista huoltoriitatyypeistä, joiden tunnistamisen pohjalta sosiaalityöntekijöille avautuu auttamisen paikkoja, kuten sovittelun järjestämistä vanhemmille. Toisaalta eroauttaminen asemoituu enää marginaalisena vaihtoehtona:

TT1: [...] kyllä se on, joo kyllä me pietään sitä mahdollisuutta, ellei oo sitte jotaki hyvin isoja huolestuttavia asioita että vakavaa mielenterveysongelmaa tai päihdeongelmaa tai väkivaltaa tai tämmöstä, niin ei me silloin lähetä tähän sovittelun puolelle, mutta jos ihan tämmöset tasaväkiset hyvät vanhemmat, mutta eivät vaan pääse niinku sovintoon keskenään, niin jos ei siinä matkan varrella sitte, pääsevätki ja huomaavat että eihän tätä kannata käräjille viiä, niin ilman muuta.

TT5: Kyllähän se tahtoo olla, että niitä ei tuu. Ja kyllä ne sitte ku ne käräjäoikeuteen on menny, niin ne on niin pitkittyneitä ja tavallaan patologisoituneita ne riidat, että ei siinä monesti sitä sovinnon mahdollisuutta. Saattaa olla, että jostain asiasta päästään sopimukseen, vaikka huollosta ja näin. Mutta sitte joku asumis asia jää niinku, että se ei, siitä ei päästä. Kyllä on ne aika pitkittyneitä riitoja jo silloin kun ne on

käräjäoikeudessa ja siinä on kummallakin jo niin vahva näkemys siitä, miten se asia tulisi ratkaista.

Ensimmäisen aineisto-otteen perusteella sosiaalityöntekijät eivät lähteneet edistämään huoltoriidan sovittamista vakaviin mielenterveys- tai päihdeongelmiin tai väkivaltaan liittyvissä huoltoriidoissa. Tutkimuskirjallisuudessa näistä tilanteista puhutaan vanhemman huoltajankykyä kyseenalaistavina arvokonflikteina (conflicts of values) (Bergman & Rejmer 2017, 136). Auvisen (2006, 535) tutkimuksen mukaan sosiaalitoimen ammatillinen kokemus huoltoriidan selvittäjänä on vankkaa juuri silloin, kun selvittävänä on lastensuojelulliset huolet tai vanhemman huoltajakykyä vaurioittavat psykososiaaliset ongelmat. Aineisto-otteen sosiaalityöntekijä kertoo suhtautuvansa sovinnon edistämiseen eri tavalla, kun kyseessä on tasapeliriitaa muistuttava ”tasaväkisten vanhempien” huoltoriita. Auvisen mukaan tasapeliriidoissa tulisi pyrkiä edistämään huoltoriidan sovinnollista ratkaisua. Hän suosittaa sosiaalitoimea myös vertailemaan erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja tasapeliriitoja koskevissa olosuhdeselvityksissä. (Mt., 530, 535; Aaltonen 2020, 14.)

Jälkimmäisessä aineistolainauksessa sovinnon mahdollisuus näyttäytyy jo lähtökohdiltaan marginaalisena siitä syystä, että vanhemmat ovat päätyneet hakemaan lasta koskevien asioiden ratkaisuun tuomioistuimen päätöstä. Etenkin huoltoriidan kohdistuessa lapsen asumiseen, auttamisen paikkoja ei sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan juuri ole.

6.2.2 Vanhempien herättelijä

Vanhempien herättelijän positiossa sosiaalityöntekijät toivat esiin asiantuntijuuttaan huoltoriidan kielteisistä vaikutuksista lapseen sekä lapsen asemaa vanhempien huoltoriidan keskellä. Vanhempien kanssa työskenneltäessä sosiaalityöntekijät pyrkivät myös konkretisoimaan ja haastamaan vanhempien juridisia vaatimuksia lapsen huollosta, asumisesta ja tapamisoikeudesta arjen käytäntöjen näkökulmasta. Positioteoreettisesti vanhempien herättelijän positio kuvaa sosiaalityöntekijöiden itse-positiointia (self-positioning) ja vanhempiasiakkaiden positioimista herättelyn kohteeksi (other positioning) (Van Langenhove & Harré 1999, 22). Vanhempien herättelijän positio rakentui selvitystyössä tilannekohtaisena sen mukaan,

miten sosiaalityöntekijä arvioi herättelyn olevan aiheellista lapsen edun kannalta (Romakaniemi ym. 2022; Terävä 2024, 92).

Alla oleva aineistolainaus kuvaa sosiaalityöntekijän näkemystä huoltoriidan ilmiöstä, joka monessa tapauksessa palautuu vanhempien keskinäiseksi kiistaksi:

TT5: Ja selittäny toki, et miksi. Jotenkin näissä on monesti se tilanne, että ei vaan haluta antaa niinku millään sille toiselle periksi. Että unohtuu täysin se lapsen etu siinä ja miten se lapsi kärsii, että mitä semmosta niinku minun näkemys on, että se on vaan niinku tavallaan sitä vihaa ja katkeruutta sitä toista kohtaan ja sitten jotenkin se lapsi unohtuu siinä. Se joutuu kiistakapulaksi.

Otteessa sosiaalityöntekijä osoittaa professionaalialta asiantuntijuuttaan analysoidessaan huoltoriitojen dynamiikkaa ja tyypillisiä riidan taustalla olevia juurisyitä, jotka usein paikantuvat vanhempien keskinäisiin konflikteihin (Vaitomaa 2021, 39). Hän paikantaa lapsen tulehtuneen perhesysteemin keskelle ja nostaa esiin lapsen kärsimyksen.

Seuraavassa aineistolainauksessa sosiaalityöntekijä tuo esiin ammatillisen näkemyksensä siitä, että olosuhdeselvitysten tekeminen soveltuu parhaiten lastensuojelun sosiaalityöntekijän työnkuvaan. Lastensuojelun työntekijän tulisi vähimmillään osallistua selvitysten tekemiseen sosiaalityöntekijän työparina. Sosiaalityöntekijän mukaan riidan tarkasteleminen lastensuojelun näkökulmasta suuntaa vanhempien huomion lapseen, joka saattaa rauhoittaa tilanteen:

TT5: Että kyl mä aattelen, että se monesti rauhoittaa sen tilanteen, kun sitä kuitenkin lähetään niinku myös lastensuojelun näkökulmasta tuomaan siihen vanhemmille, että mitä se riitely oikeasti ja kaikkien asioitten sekamelska lapsille aiheuttaa. Että kyllä mä sillain nään, että niin, että se on lastensuojelun työntekijöillä, ainaki niinku että työparina ois lastensuojelun sosiaalityöntekijä.

Vanhempien herättelijän positio on funktionaalinen, sillä sosiaalityöntekijät pyrkivät puheeksi otollaan vaikuttamaan vanhempien toimintaan (ks. Terävä 2024, 83). Austinilaisen puheaktiteorian käsittein kyse on sosiaalityöntekijän perlokutiivisesta puhteosta (Van Langenhove & Harré 1999, 17; Harré 2015, 272). Sosiaalityöntekijä kertoo lähestyvänsä

huoltoriidan vaikutuksia lastensuojelun näkökulmasta, jolloin lapsen asema vanhempien riidan keskellä tulee painokkaammin esille. Aineisto-ote ei kerro selkeästi, missä määrin valittu toimintastrategia ei ainoastaan rauhoita neuvottelun ilmapiiriä vaan edistää hyvänä käytäntönä myös huoltoriitojen sovinnollista ratkeamista.

Vanhempien herättelijän positiossa sosiaalityöntekijä asemoituu asiantuntijarooliin myös tilanteissa, joissa keskustellaan vanhempien oikeudellisista vaatimuksista lapsen arjen näkökulmasta. Seuraavassa aineistolainauksessa sosiaalityöntekijä kertoo tuovansa mielipiteensä esiin suoraan asiakkaille, mikäli hän ei pidä vanhemman tai vanhempien vaatimuksia toteuttamiskelpoisina lapsen vuoroasumiseen liittyvässä riitatilanteessa. Sosiaalityöntekijän puhe on tulkintani mukaan perlokutiivista, tavoitteena vanhempien realiteettien testaaminen (Van Langenhove & Harré 1999, 17; Harré 2015, 272; ks. myös O’Neill ym. 2022, 170):

TT5: [...] Ja sitte on aivan tavallaan, että joutuu sitä tuomaan esille, että lapsen näkökulmasta, että että eihän se on mahdollista kun on yhteishuolto, että jos vanhemmat ei mistään asiasta niinku pysty sopimaan. Että ihan käytännön kautta sitten käyvään niitä tilanteita läpi, että mistä te joututte niinku sopimaan. Tai mistä asioista te joudutte sopimaan, sitten kun teillä on yhteishuolto. Ja tuota niin ja sitten näitä tilanteita, että vaaditaan jotain aivan uskomattomia että vuoroasuminen, ja ja vanhemmat ei kerta-kaikkisesti niinku samaan pöytään mahu, että eihän se oo mitenkään mahdollista, että on joku vuoroasuminen, jos vanhemmat ei pysty minkäänlaiseen keskusteluyhteyteen. Koko ajan joutus kuitenkin niinku koulusta niin kuin kaikki kouluasiat ja vaatteet kulkeutuu ja tavarat ja muut, siinä pitäs olla niin hyvää yhteistyö, että kyllä mä oon sitä sanonu, että ei tämä niinku teidän kohalla minun näkemyksen mukaan kyllä mitenkään oo mahdollista.

Vanhempien herättelijän positiossa tulee esiin sosiaalityöntekijän limittäinen toimijuus, jossa sosiaalityöntekijä yhtäältä toteuttaa institutionaalista tehtäväänsä tuottaessaan sosiaalityön ulkopuolisesta toimeksiannosta tietoa perheen tilanteesta ja olosuhteista huoltoriidan oikeudellista arviointia varten. Toisaalta sosiaalityöntekijä asemoituu neutraalin position sijaan tilannekohtaisesti myös ”tuomariksi” suhteessa vanhempiin, jolloin hän nostaa lapsen haastavan psykososiaalisen tilanteen keskiöön huoltoriidan kielteisten vaikutusten ennaltaehkäisemiseksi ja lievittämiseksi (Juhila 2006, 85—86; Terävä 2024, 92).

Vanhempien herättelijän positiossa sosiaalityöntekijä noudattaa sosiaalityön kulttuurisia ja institutionaalisia moraalisääntöjä, jotka kohdistuvat lapsen edun universaaliin periaatteeseen (esim. Nätkin & Vuori 2007, 20—21; Van Langenhove 2017, 5). Aineistosta on tulkittavissa myös sosiaalityöntekijän henkilökohtaisen moraalijärjestyksen vaikutus, sillä sosiaalityöntekijä kokee velvollisuutenaan toimia vanhempien herättelijänä ja ottaa sen vuoksi kantaa vanhempien juridisiin vaatimuksiin lapsen arjen näkökulmasta (Van Langenhove 2017, 6; Piippo ym. 2024, 118). Sosiaalityöntekijöille rakentuu siten auttamisen paikkoja tilanteisesti aktiivisen, lapsen etua korostavan ammattieettisen toimijuuden kautta (Romakkaniemi ym. 2022, 542). Sosiaalityöntekijä pyrkii myös vahvistamaan vanhempien toimijuutta, jotta vanhemmat tunnistaisivat huoltoriidan seuraukset lapselle ja löytäisivät tilanteeseen rakentavia toimintatapoja.

6.3 Eroauttamisen toimija

Huoltoriitoihin kiinnittyvän asiantuntijuuden ohella sosiaalityöntekijöiden eroauttaminen toteutui myös käytännön toimijuutena. Tutkimuksessa haastatellut sosiaalityöntekijät kuvasivat työkäytäntöjään, joilla he edistivät ja mahdollistivat vanhempien sovintoon pääsemistä selvitysprosessin aikana. Tunnistin aineistosta 11 ajatuskokonaisuutta, jotka jaoin kahteen luokkaan sen perusteella, miten sosiaalityöntekijät puhuivat eroauttamisen käytännöistä osana omaa työtään (Tuomi & Sarajärvi 2018).

Eroauttamisen toimijan positiokategoriaan kuuluivat aktiivinen ja sosiaalityöntekijän aloitteellisuuden perustuva *sovinnon edistäjän* positio ja vanhempien aloitteellisuuden perustuva *sovinnon teon avustajan* positio. Aineiston luokittelu oli haasteellista, koska aineisto-otteissa oli piirteitä kummastakin positiosta. Positioiden rajapinnat eivät siten olleet täysin erottuvia, vaan olivat osin limittäisiä (Piippo ym. 2024, 116; Terävä 2024, 83).

6.3.1 Sovinnon edistäjä

Sovinnon edistäjän positiossa olosuhdeselvityksiä tekevät sosiaalityöntekijät pyrkivät omasta aloitteestaan edistämään vanhempien sovintoa huoltoriitaselvityksen aikana. Sosiaalityöntekijät hahmottivat sovinnon edistämisen luonnollisena osana olosuhdeselvitystyön luonnetta ja tavoitteita. Yksilökohtaisen asiakastyön käytännöissä painottuivat sovinnon edistämisen systemaattisuus, tavoitteellisuus ja periksiantamattomuus. Sosiaalityöntekijät asemoituivat tulkintani mukaan myös eettisinä toimijoina (Romakkaniemi ym. 2022, 542). Positioteoreettisesti sovinnon edistäjän positiioon sisältyvät oikeudet ja velvollisuudet kertoivat sosiaalityöntekijöiden sitoutumisesta sosiaalityön kulttuuriseen ja institutionaaliseen moraalijärjestykseen. Sosiaalityöntekijän henkilökohtaista motivaatiota sovinnon edistäjänä ohjasi myös henkilökohtainen moraalijärjestys. (Van Langenhove 2017, 5–6; Piippo ym. 2024, 118.)

Seuraavissa aineistolainauksissa sovinnon edistämistä ei ainoastaan kuvata työmenetelmänä, jonka mukaan sosiaalityöntekijät kartoittavat sovinnon edellytyksiä jokaisessa asiakastapaamisessa, vaan myös työskentelyn päämääränä:

TT3: Joka tapaamisellahan meillä on ollu myöskin se, että käydään aina läpi, kartotetaan sitä sovinnon mahdollisuutta ilman sitä käsittelyä.

TT5: On kyllä koko ajanhan me siihen niinku sovitteluratkaisuun pyritään, että kyllähän se on niinku aina kaikkien etu, että ne ei pitkity ja tuota niin, niin yritän niinku siihen.

TT4: Se on tavallaan osa sitä työtä. Jos on mahdollista, että tavataan vanhempia yhdessä, niin kyllä sinä yritetään, sitte niinku tietyllä tavalla niinku sopiakki siitä. Mutta, et se riippuu aina vähän siitä, että onko se mahdollista. Ja sehän monesti voi olla mahdollista, että se ei se yhteinen tapaaminen onnistu. Mut et yllä kyllä se on niinku osa kuin kuitenkin sitä selvityksen tekemistä.

Aineisto-otteiden mukaan sovinnon kartoittaminen ja sovintoon pyrkiminen kuuluvat paikallisessa toimintakontekstissa sosiaalityöntekijöiden normaaleihin työkäytäntöihin.

Sosiaalityöntekijät puhuvat me-muodossa asemoiden työparinsa tai muut työryhmän jäsenet samaan sovinnon edistäjän positioon (self-positioning) (Van Langenhove & Harré 1999, 22). Toisessa sitaatissa sosiaalityöntekijä perustelee sovintoon pyrkimistä ”kaikkien edulla”, jotta huoltoriita ei pitkittyisi. Otteesta on pääteltävissä, että sovinnon saavuttaminen on eettisesti tavoiteltava päämäärä. Jälkimmäisessä aineistolainauksessa tulee esiin myös tilanteisia tekijöitä, jotka ovat sosiaalitoimen näkökulmasta sovinnon edistämisen edellytyksiä (Rossi 2021, 49; Terävä 2024, 92). Sovintoon pyrkiminen vaatii vanhempien yhteistapaamisen, mikä ei aina onnistu.

Aineistolainaukset kuvaavat myös sosiaalityöntekijöiden rinnakkaista toimijuutta, jossa sosiaalityöntekijät sisällyttävät velvollisuuksiinsa selvityspyyntöön vastaamisen ohella sovintoa edistävät työkäytännöt. Tulkintani mukaan sosiaalityöntekijöiden sovinnon edistäjän positio kuvaa inkluusiivista rajatyötä, joka on mukaan ottavaa ja jossa työntekijän vastuut määritellään laajasti (Juhila & Raitakari 2022, 147). Sosiaalityöntekijän erososiaalinen työ sovinnon edistäjänä perustuu tulkintani mukaan myös sosiaalityön käytännön holistiseen lähestymistapaan (O’Leary & Tsui 2019, 1327).

Seuraava aineistolainaus kuvaa työskentelyn intensiteettiä ja sosiaalityöntekijöiden henkilökohtaisia ponnisteluja, joiden avulla he pyrkivät edistämään vanhempien sovintoa huoltoriidan tuomioistuinkäsittelyn sijaan:

TT1: [...] ja yritetäänki joskus viimeeseen asti, että jos joskus tuntuu, että aika vähästäki kiinni se vanhempien riita, että pienestä asiasta, niin yritetään sitte, että onko tää semmonen sitte, että voisitteki sopia.

Aineistositaatti kertoo sosiaalityöntekijän etenemisestä tilanteessa, joissa hän arvioi huoltoriidan olevan soviteltavissa. Sosiaalityöntekijän toteamus ”yritetäänki viimeiseen asti” kertoo myös sosiaalityöntekijän henkilökohtaisesta asemoitumisesta (personal positioning) asiakkaiden auttajina, jossa lähestytään jo auttamisen inhimillisiä rajoja (Van Langenhove & Harré 1999, 21; Harré 2015, 269). Paikallisten moraalisääntöjen näkökulmasta eroauttamista perustellaan aineisto-otteessa tulkintani mukaan sosiaalityöntekijän henkilökohtaiseen moraalijärjestykseen sisältyvänä velvollisuutena (Van Langenhove 2017, 6; Piippo ym. 2024, 118).

6.3.2 Sovinnon teon avustaja

Eroauttamisen toimijan positiokategoriaan sisältyi myös *sovinnon teon avustajan* positio, johon sosiaalityöntekijät asemoituivat edistääkseen vanhempien sovintoa selvitysprosessin aikana. Sosiaalityöntekijät järjestivät tarvittaessa sovintoneuvotteluja sosiaalitoimessa ja avustivat vanhempia sopimuksen laatimisen käytännön asioissa. Verrattuna sovinnon edistäjän positioon, sosiaalityöntekijöiden toimijuus perustui vanhempien omaan aloitteellisuuteen huoltoriidan sovinnollisesta ratkaisemisesta. Sosiaalityöntekijöiden eroauttamisen käytännöt olivat siten ehdollisia asiakkaiden toimijuuteen nähden.

Sovinnon teon avustajan positiossa sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuus näyttäytyi horisontaalisena. Selvitystyöhön sisältyi arvioiva ote vanhempien edellytyksistä päästä sovintoon selvityksen aikana, mutta sosiaalityöntekijät eivät ottaneet itselleen asiantuntijaroolia suhteessa vanhempien mahdolliseen sopimiseen (Juhila 2006; 137—138; Raunio 2009, 164—165). Mikäli sovinnon edellytyksiä ei vanhempien aloitteesta tullut esiin työskentelyn aikana, sosiaalityöntekijät toteuttivat velvollisuuksiaan lakisääteisen selvitystehtävän puitteissa (esim. Välikoski ym. 2020, 326). Tulkitsen sosiaalityöntekijöiden eroauttamisen nojanneen tässä positiossa pääasiassa oikeudelliseen moraalijärjestykseen (Harré 2015, 271; Van Langenhove 2017, 5; Piippo ym. 2024, 120).

Seuraava aineistoesimerkki kuvaa selvitystyön keskittymistä perheen olosuhteiden selvittämiseen, jonka nojalla sovittelevat työkäytännöt rajautuvat työskentelyn ulkopuolelle:

TT7: Ei meillä oikeastaan siinä työskentelyn aikana sillä tavalla oo sovittelua vaan siinä toki selvitetään ensisijaisesti ne olosuhteet. Mutta jos ne huomataan, että ja se tulee vanhempien tai huoltajien puolelta niinku jotakin semmosta, että niinku sitä ei ehkä kannata tehdä sitä niinku olosuhdeselvitystä, niin siinä vaiheessa kokkeillaan tuommostakin, mutta ei sovittella oikeastaan. Ei me selvityksen aikana sovittella. Kyllä me kattotaan niitä olosuhteita sitte vaan. [...] Että muut sovittelut on erikseen sitten. Neuvotaan toki sitte, että mistä apua saa.

Sovinnon teon avustajan positio kertoo sosiaalityöntekijöiden rajatyöstä, johon sisältyy neuvotteluja työhön kuuluvista ja kuulumattomista tehtävistä ja vastuista. Edellisessä aineistotteessa tulee esiin eksklusiivisen rajatyön piirteet. (Juhila & Raitakari 2022, 144, 148.) Sosiaalityöntekijä määrittelee selvitystyöhön sisältyvät velvollisuutensa lähtökohtaisesti institutionaalisen tehtävänannon mukaisesti, johon ei kuulu huoltoriidan sovittelu. Sovitteluasiat ovat rajapintatilanteita, joissa sosiaalityöntekijät ohjaavat asiakkaat palvelujärjestelmän muille toimijoille (Juhila 2018, 174—175).

Sosiaalityöntekijät tunnistivat yksilökohtaisessa asiakastyössä kuitenkin tilannekohtaisia eroauttamisen paikkoja, jolloin he olivat valmiita neuvottelemaan selvitystyön rajoista uudelleen (Piippo ym. 2024, 122). Mikäli aloite tuli lapsen vanhemmilta tai huoltajilta, sosiaalityöntekijät järjestivät sovintoneuvotteluita tai ohjasivat avun piiriin. Sovinnon teon avustajan positiossa korostui siten asiakkaiden tarpeisiin perustuva tilannekohtainen tieto, jonka nojalla sosiaalityöntekijät määrittivät ja säätelivät eroauttamisen toimijuuttaan (Rossi 2021, 48—49).

Seuraavassa aineistolainauksessa positioiden tilanteisuutta kuvataan asiakkaiden oman toimijuuden siirtymänä. Vaikka oikeuden valmisteluistunnossa sovinnon edellytyksiä ei vielä ollut nähtävissä, asiakkailta on mahdollisuus hakeutua huoltoriidan sovitteluun selvitysprosessin alkamisesta huolimatta:

TT3: Joo, eli tietään, että osasta on tullu meillekin jo pyyntö ku on nähty, että tuota jompikumpi vanhempi ei oo suostuvainen, siihen sovitteluun siinä alku istunnossa minkä he käyvät, mutta sitte on ku on tässä keskusteltu ja käyty niitä vaatimuksia ja muita, niin voi olla että vanhemmat onkin sitte päätyne että heillä voisiki olla mahdollisuus sitte sovittelaa.

Selvitysassiakkuus merkitsee toimenpiteiden kohteena olemista, sillä sosiaalityöntekijän institutionaalisen velvollisuutena on tuottaa tietoa ja arviointeja perheen olosuhteista huoltoriidan ratkaisemista varten. Aineistolainauksessa kuvataan, kuinka vanhemmat irrottautuvat heille jo osoitetusta asiakkaan positioista ja asemoivat itsensä (self-positioning) toimijoina, joilla on mahdollisuus ratkaista riitatilanne vaihtoehtoisella tavalla hakeutumalla esimerkiksi sovitteluun (Van Langenhove & Harré 1999, 22; Romakkaniemi ym. 2022, 542).

Sosiaalitoimen velvollisuutena on antaa asiakkaille tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä (LHL 16.2 §), jota kuvataan seuraavassa aineisto-otteessa:

TT6: No, tuota tietenkäin hän me aina siellä infossa kerrotaan, että että se sopimusmahollisuus on heille ja avustetaan jos sopimukseen päästään ja joitakin sopimuksiahan näitten selvitysten aikana tulee, että täytyy sanoa, että aika harvoin. Et kyllähän ne on yleensä sitte jo sovittelut käyneet moneen kertaanki follossaki oltu jo ennenku kun tullaan tähän että.

Aineistolainauksen sosiaalityöntekijä osoittaa professionaaliala asiantuntijuuttaan kertomalla, että vanhemmat pääsevät harvoin sovintoon selvitysprosessin aikana. Sovinnon avustajan positiossa auttamisen paikat näyttäytyvät siten enää marginaalisina. Tilanteen haasteellisuudesta huolimatta sosiaalityöntekijät toteuttavat tehtäväänsä sisältyviä oikeuksia ja velvollisuuksiaan mahdollistamalla auttamisen paikkoja ja avustamalla sopimuksen teossa, vaikka siihen on harvoin käytännön mahdollisuuksia. Sovinnon teon avustajan positiossa sosiaalityöntekijöiden toimintaa ohjasi tulkintani mukaan sitoutuminen oikeudelliseen moraalijärjestykseen (Van Langenhove 2017, 5).

6.4 Selvityksen jälkeiset eroauttamisen paikat

Sosiaalityöntekijät kertoivat myös tilanteista, joissa asiakkaat ottivat yhteyttä olosuhdeselvityksen tehneeseen sosiaalityöntekijään oikeudenkäynnin jälkeen. Asiakkaiden tuen tarve monesti jatkui tuomioistuimen antaman päätöksen jälkeen. Aineiston sisällönerittelyn perusteella yhteydenottojen syinä olivat oikeuden päätöksen tulkintaongelmat, lapsen ja vanhemman tapaamisen toimimattomuus, tarve muuttaa lasta koskevaa voimassa olevaa päätöstä sekä sosiaalipalveluiden tarpeen jatkuminen esimerkiksi lastensuojelussa. Lisäksi sosiaalityöntekijät kertoivat saavansa yksittäistä palautetta tekemistään selvityksistä.

Empiirinen aineisto ei kerro tarkkaan, missä tehtävissä sosiaalityöntekijät työskentelivät asiakkaiden ottaessa yhteyttä, sillä osa sosiaalityöntekijöistä kertoi tekevänsä niin kutsuttua yhdennettyä työtä (Yliruka ym. 2022, 17). Haastatellut sosiaalityöntekijät eivät myöskään

täsmäntäneet, kuinka pitkän ajan kuluessa asiakkaat tyypillisesti ottivat yhteyttä. Selvityksen jälkeisiä yhteydenottoja kuvattiin 14 tekstikokonaisuudessa.

Jaoin selvityksen jälkeisiä yhteydenottoja kuvaavat tekstikokonaisuudet kahteen luokkaan sen perusteella, miten sosiaalityöntekijät arvioivat olosuhdeselvityksen jälkeisen jatkotyöskentelyn tarvetta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 119). Viiden sosiaalityöntekijän (62 %) mukaan selvityksen jälkeiselle jatkotyöskentelylle ei ollut tarvetta, koska asiakkaat eivät ottaneet yhteyttä selvityksen jälkeen tai sosiaalityöntekijät eivät liittäneet yhteydenottoja erososiaalityön, vaan muun sosiaalityön tarpeeseen. Tähän luokkaan sijoitin myös tekstiotteet, joissa sosiaalityöntekijät kertoivat yksittäisistä yhteydenotoista ja antoivat palveluohjausta. Kolmen sosiaalityöntekijän (37 %) mukaan asiakkaat tuottivat huoltokonfliktiin liittyviä tuen tarpeita selvityksen jälkeen.

Seuraavassa aineistolainauksessa sosiaalityöntekijä kuvaa asiakkaiden yhteydenottoja selvityksen jälkeen yksittäisinä. Sosiaalityöntekijä vastaa asiakkaiden tuen tarpeisiin esimerkiksi palveluohjauksella:

TT8: No, no tuota nii, ei oikeestaan sen jälkeen, että toki niinku palveluohjausta tehdään tarpeen mukkaan, että jos näyttää, että ne ei tarvii jottain, niin sitte tietysti ohjataan, mutta ei sitä kyllä oo, ja emmä tiiä onko siihen tarvetta, ei kyllä asiakkaatkaan oo sitte ollu ennää yhteyvessä.

Seuraavassa aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä liittää asiakkaiden yhteydenotot jo olemassa olevaan sosiaalihuollon asiakkuuteen, jonka nojalla työskentely jatkuu sosiaalitoimessa. Huoltoriita-asiassa annettu päätös ei välttämättä lopeta sosiaalihuollon asiakkuuden tarvetta:

TT7: Tavallisesti ne on jo olemassa olevia asiakkaita ja niille tehdä olosuhdeselvitys ja sen jälkeen se asiakkuus jatkuu. Koska eihän mikkään käräjäoikeuden päätös mitään sinänsä muuta.

Sosiaalityöntekijät kertoivat myös tilanteista, joissa asiakkaiden yhteydenotot liittyivät nimenomaan erososiaalityön kysymyksiin, eikä muita sosiaalityön tarpeita tullut esiin. Sosiaalityöntekijät kertoivat havainnoistaan seuraavissa aineistolainauksissa:

TT5: No, kyllähän se jatkuu monesti, että se vaikka se ratkaisu tulee, sitte on tulkintaongelmia ja ne soittelee, että tää on näitä, just näitä ääritapauksia, kun se tavallaan pitkittyy, se, se huoltoriita. Ei se niinku monesti, se vaikka sieltä se ratkaisu tulee, niin niin se riitely ei vaan lopu. Et sitte on, jääny niinku tulkinnanvarasuutta sopimukseen

TT7: Jos on patologinen tai joku tämmönen riita, joka jatkuu vuosikausia, joka ei käsittele enää niinku lasta vaan jotakin muuta ymmärrystä niiltä vanhemmilta. Sehän jatkuu ja jatkuu, mennee hovioikeuteen ja jatkuu ja jatkuu, soittoja tulee.

Aineisto-otteiden perusteella sosiaalityön tuen tarve liittyi esimerkiksi oikeuden päätöksen tulkintaan, johon asiakkaat tarvitsevat viranomaisapua. Sosiaalityöntekijöille asiakkaiden yhteydenotot olivat osoituksia huoltoriidan pitkittymisestä, jolloin vanhempien eroriita ei päättynyt tuomioistuimen antamaan päätökseen (Yliruka ym. 2018, 60; Vaitomaa 2021, 39). Jälkimmäisessä sitaatissa sosiaalityöntekijä puhuu patologisen huoltoriidan tyypistä, jota hän pitää esimerkkinä pitkittyneestä konfliktista (ks. Auvinen 2006). Tulkitsen otteen sosiaalityöntekijän asemoivan itsensä (self-positioning) erososiaalityön professionaalien asiantuntijan positioon, jonka nojalla hän päätelee vanhempien syvälle juurtuneen konfliktitilanteen toistuvien oikeuskiistojen taustasyyksi (Van Langenhove & Harré 1999, 22; Vaitomaa 2021, 39).

Sosiaalitoimen selvityksen jälkeiset eroauttamisen paikat näyttäytyivät analyysini mukaan tilanteisina ja lyhytaikaisina. Sosiaalityöntekijät reagoivat asiakkaiden mahdollisiin yhteydenottoihin ja avun tarpeisiin kulloisen tilanteen ja tarpeen mukaan. Auttamisen käytäntöjä avattiin niukasti viittaamalla lähinnä vanhempien kanssa käytyihin puhelinkeskusteluihin, palveluohjaukseen sekä yksittäistapauksessa myös toistuvien olosuhdeselvitysten tekoon. Siitä huolimatta, että sosiaalityöntekijät osoittivat professionaalista asiantuntijuuttaan huoltoriidan ilmiön jäsentäjinä myös selvityksen jälkeisten yhteydenottojen osalta, olosuhdeselvityksen tehneille sosiaalityöntekijöille ei rakentunut systemaattisia erososiaalityön auttamisen paikkoja.

Aineiston analyysin perusteella on pääteltävissä, että sosiaalitoimen selvityksen jälkeinen eroauttaminen palautuu institutionaalisenä työnä selvitystä edeltäviin eropalveluihin, kuten lastenvalvojien sopimuspalveluihin (ks. Vaitomaa 2021, 40–41). Hyvinvointialueen tehtäviä voi sisältyä myös lasta koskevan päätöksen täytäntöönpanoon (laki lapsen huoltoa ja tapausoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619, 6 ja 9 §). Lapsen

vanhemmat tai huoltajat voivat myös hakea muutosta voimassa olevaan päätökseen tuomioistuimesta, joka voi määrätä tehtäväksi uuden olosuhdeselvityksen (LHL 14 ja 16 §). Erososiaalityötä olisikin tärkeä kehittää vastaamaan huoltoriitaselvityksessä olleiden asiakkaiden monenlaisia palvelutarpeita, sillä nykyisin asiakkaiden palvelupolku johtaa takaisin viiranomaisten ja järjestöjen eroauttamisen ”kehän” yleis- ja erityispalveluihin, joissa asiakas ei välttämättä tule autetuksi (Vaitomaa 2021, 40—41).

Pitkittyneistä huolto- ja tapaamisriidoista kärsiviä asiakkaita on kuvattu väliinputoajien ryhmäksi, joiden auttamiseen palvelujärjestelmä ei ole pystynyt riittävästi vastaamaan. Auttamistahojen välisen vastuun siirtely aiheuttaa eroperheille väliinputoamisen tilanteita. (Yliruka ym. 2018, 59.) Ihmisten haasteista saada apua palvelujärjestelmässä puhutaan myös poiskäännynnä (esim. Juhila 2018, 170). Tämän tutkimuksen perusteella sosiaalitoimen selvityksessä olleet perheet muodostavat asiakasryhmän, jonka tuen tarpeista sekä auttamisen paikoista olisi tärkeää saada lisää tietoa huoltoriitojen kroonistumisen ja psykososiaalisten haittojen ehkäisemiseksi (ks. Yliruka ym. 2018, 60).

6.5 Yhteenveto sosiaalityöntekijöiden eroauttamisen positioista

Käsittelin toisessa tutkimuskysymyksessä olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden auttamisen paikkoja erososiaalityön näkökulmasta. Olen koonnut kuvaan 3 aineiston analyysin tuloksena syntyneet positiokategoriat ja positiot. Jäsennän myös sosiaalityöntekijöiden toisten positioinnin (other positioning) tuloksena asiakkaille osoitettuja asemia erososiaalityön toimijuuden näkökulmasta (Van Langenhove & Harré 1999, 22). Tulkitsen myös sosiaalityöntekijöiden professionaalisen asiantuntijuuden ja toimijuuden ulottuvuuksia positiokohtaisesti sekä sosiaalityöntekijöiden erososiaalista työtä ohjaavia moraalijärjestyksiä (Juhila 2006; Raunio 2009; Van Langenhove 2017; Juhila & Raitakari 2022; Piippo ym. 2024).

POSI- TIOKATE- GORIA	POSITIO	ASIAKKAI- DEN ASE- MOINTI	ASIAN- TUNTI- JUUS	TOIMI- JUUS	EROSOSI- AALITYÖN MORAALI- NEN JÄR- JESTYMI- NEN
HUOLTO- RIIDAN IL- MIÖN ASI- ANTUN- TIJA	Sovinnon edellytysten arvioija	Vanhemmat intervention kohteena	Vertikaa- linen		Kulttuurinen
	Vanhempien herättelijä	Vanhemmat intervention kohteena	Vertikaa- linen	Limittäinen	Kulttuurinen, henkilökoh- tainen
		Lapsen ase- mointi keski- öön			
		Vanhempia osallistava			
EROAUT- TAMISEN TOIMIJA	Sovinnon edistäjä	Vanhemmat intervention kohteena	Vertikaa- linen	Inklusiivinen rajatyö	Kulttuurinen, henkilökoh- tainen
	Sovinnon teon avus- taja	Vanhempien toimijuuteen keskittyvä	Horison- taallinen	Eksklusiivi- nen rajatyö	Oikeudellinen

*Kuva 3. Sosiaalityöntekijöiden eroauttamisen positiot suhteessa asiakkaisiin, asiantuntijuuden ja toimi-
mijuuden ulottuvuuksiin sekä paikallisiin moraalijärjestyksiin.*

Kuvasta 3 ilmenee, että sosiaalityöntekijöiden auttamisen paikat muodostuvat *huoltoriidan ilmiön asiantuntijan* ja *eroauttamisen toimijan* positiokategorioista. Huoltoriidan ilmiön asiantuntijoina sosiaalityöntekijät arvioivat professionaalien asiantuntijatiedon nojalla vanhempien mahdollisuuksia päästä sovintoon selvitysprosessin aikana. Sosiaalityöntekijöiden toimijuus oli limittäistä, sillä sosiaalityöntekijät pyrkivät institutionaalisen tehtävän rinnalla nostamaan lapsen aseman keskiöön lieventääkseen huoltoriidan kielteisiä seurauksia.

Sosiaalityöntekijät osoittivat huoltoriitaselvityksessä oleville asiakkaille paikkoja erososiaalityön auttamisen kohteena tai nostaan heidän omaa toimijuuttaan ja osallisuuttaan huoltoriidan ratkaisemisessa. Sosiaalityöntekijät jäsensivät asiakkaiden tilanteita, avun tarpeita ja auttamiskeinoja vertikaalisen asiantuntijuuden pohjalta (Juhila 2006; Raunio 2009). Huoltoriidan ilmiön asiantuntijan positiokategoria ilmensi myös sosiaalityöntekijöiden sitoutumista sosiaalityön kulttuuriseen moraalijärjestykseen (Van Langenhove 2017; Piippo ym. 2024).

Eroauttamisen toimijoina sosiaalityöntekijät rakensivat auttamisen paikkoja yksilökohtaisen asiakastyön käytännöissä. Auttaminen jäsenyi kahtena sosiaalityön orientaationa; kokonaisvaltaisena sovinnon edistäjän ja asiakkaiden aloitteellisuudelle ehdollisena sovinnon teon avustajan käytäntönä (O’Leary & Tsui 2019, 1327). Näiden lähestymistapojen erojen vuoksi erososiaalityö määrittyi joko inklusiivisena tai eksklusiivisena rajatyönä (Juhila & Raitakari 2022). Eroauttamisen toimijan positiossa sosiaalityöntekijän professionaalinen asiantuntijuus määrittyi sekä vertikaalisena että horisontaalisena asiantuntijuutena suhteessa asiakkaita koskevaan tietoon (Juhila 2006; Raunio 2009). Positiokategoria ilmensi myös sosiaalityöntekijöiden sitoutumista sosiaalityötä ohjaaviin kulttuurisiin ja oikeudellisiin moraalisääntöihin (Van Langenhove 2017; Piippo ym. 2024).

7 YHTEENVETO JA POHDINTA

Olen tässä pro gradu -tutkielmassa käsitellyt tuomioistuimen pyytämien huoltoriitaselvitysten tekemistä sosiaalityönä. Tutkimustehtävänä tarkastelin olosuhdeselvitystyöhön liittyviä sosiaalityöllisiä ja eroauttamisen positioita selvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa. Tutkimus paikantui erososiaalityön tutkimukseen, josta tiedetään vielä varsin vähän (Forsberg ym. 2019). Tässä tutkielmassa erososiaalityöllä tarkoitettiin kuntien ja nykyään hyvinvointialueiden tehtäviä vahvistaa lasta koskevat sopimukset vanhempien erotilanteessa ja laatia tuomioistuimen pyynnöstä selvitys lapsen ja perheen olosuhteiden selvittämiseksi (mt., 248).

Olosuhdeselvitysten tekeminen perustuu lainsäädäntöön, sillä lapsenhuoltolain 16 § velvoittaa hyvinvointialueen selvittämään tuomioistuimen pyynnöstä lapsen ja perheen olosuhteet huoltoriidan tuomioistuinkäsittelyä varten. Institutionaalinen tehtävänanto edellyttää vastaimista selvityspyynnössä esitettyihin yksilöityihin kysymyksiin sekä selvittämään lapsen mielipiteen. Selvityksen laatii useimmiten sosiaalityöntekijä (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024, 17). Selvitysprosessin eteneminen on pitkälti ennustettavissa ja kaavamainen (ks. mt., 63—64), mutta instituutio ei ohjeista lapsen mielipiteen selvittämistä lukuun ottamatta, miten olosuhdeselvityksiä tehdään sosiaalityön keinoin (LHL 16.3 §; ks. Välikoski ym. 2020, 328). Lähdin tässä tutkielmassa tarkastelemaan olosuhdeselvitysten tekemistä sosiaalityöllisenä työnä ja hakemaan laajempaa sisältöä erososiaalityölle.

Toteutin tutkielman laadullisena empiirisenä tutkimuksena. Hyödynsin Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon tallennettua sähköistä tutkimusaineistoa sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä olosuhdeselvityksen tekemisestä (Huitula 2019). Aineiston analyysimenetelminä sovelsin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä ja positiointiteoriaa (Tuomi & Sarajärvi 2018; esim. Harré 2015; Van Langenhove 2017). Positiointiteoria kiinnittyy tieteenfilosofisesti sosiaalisen konstruktionismiin, johon perustui myös tutkielman ontologinen sitoumus sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta (Pöysä 2009, 318; Toikko 2009). Tulkitsin positiointiteoreettisen luennan avulla sosiaalityöntekijöiden toimijuuksia ja asiakkaiden auttamista sosiaalityön keinoin sekä positioihin sisältyviä oikeuksia, velvollisuuksia ja paikallisia moraalisääntöjä (Harré 2015; Van Langenhove 2017).

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä selvitin, miten olosuhdeselvityksiä tekevät sosiaalityöntekijät positioivat työtään sosiaalityöllisenä työnä. Hyödynsin analyysissä positiointiteorian itsepositioinnin (self-positioning, self presentation) ja toisten positioinnin (other positioning) käsitteitä, joiden avulla jäsenin sosiaalityöntekijöiden professionaalista asiantuntijuutta ja toimijuuksia selvitysten tekijöinä (Van Langenhove & Harré 1999, 22). Tunnistin sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheesta kolme positiokategoriaa, jotka olivat *sosiaalityölähtöisyys*, *institutionaalinen työ* ja *ammattillisen paikan hakeminen*.

Sosiaalityölähtöisyyden positio paalutti olosuhdeselvitysten tekemisen nimenmukaisesti sosiaalityön ammatilliselle kentälle. Positiokategoriaan sisältyivät *arvoihin sitoutujan*, *intervention tekijän* ja *osaamisen portinvartijan* positiot. Sosiaalityölähtöisyys tuli esiin sosiaalityön arvoihin ja etiikkaan sitoutuvien toimintakäytäntöjen, lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyvän osaamisen ja sosiaalityön interventioita edellyttävän tilannekohtaisen toimijuuden kautta. Sosiaalityölähtöisyys ilmeni myös sosiaalityöntekijöiden ennaltaehkäisevänä työorientaationa ja sensitiivisenä vuorovaikutusosaamisena.

Selvitystyön paikantuessa *institutionaalisen työn* positiokategoriaan olosuhdeselvitykset erottuivat muusta sosiaalityöstä erillisenä työnä. Sosiaalityöllinen työ määrittyi kapea-alaisesti keskittyen lapsenhuoltolain mukaisen selvityksen laatimiseen. Fokusoituessaan institutionaaliseen tehtävänantoon, sosiaalityöntekijät tuottivat *rajojen asettajina* erontekoja yksilökohtaisen sosiaalityön käytäntöihin rajaamalla sosiaalityön sisältöjä ja asiakkuuden kestoa. Sosiaalityöntekijät positioituivat myös *sosiaalityöllisen toimijuuden rajaajan* asemaan, jolloin selvitystyön ulkopuolelle jäi sosiaalityöllinen ote ihmisten selviytymistä tukevana kokonaisvaltaisena muutostyönä (Sosiaalityön määritelmä 2003).

Institutionaalisen työn positiossa on yhtymäkohtia sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden sopimustekniseen rationaliteettiin lastenvalvojan sopimuspalveluissa (Antikainen 2007). Sopimusteknisessä rationaliteetissa painottuvat sosiaalityöntekijän juridinen osaaminen ja sopimusten laatimiseen keskittyvä asiakastyö. Sosiaalityöntekijän ammatillisiin käytäntöihin ei tällöin sisälly psykososiaalinen prosessimainen työskentely, eikä lastensuojelullisten asioiden työstäminen erovanhempien kanssa. (Mt., 73—74.) Tulkintani mukaan olosuhdeselvitysten tekeminen institutionaalisenä työnä paikantuu lähelle tätä asiantuntijuuden diskursia.

Ammattillisen paikan hakemisen positiossa sosiaalityöntekijöiden professionaalinen toimijuus näyttäytyi jännitteisenä. Haasteet liittyivät selvitystyön ammatillisten rajojen

hämärtymiseen ja sosiaalityöntekijöiden limittaiseen toimijuuteen, kun selvitysten tekeminen yhdistyy muihin sosiaalityön osa-alueisiin. Sosiaalityön asiantuntijuuden näkökulmasta selvitystyö asemoitui myös koulutukselliseen katveeseen, jolloin sosiaalityöntekijän koulutuksessa ei ollut riittävästi huomioitu selvitystyössä tarvittavaa erityisosaamista. Sosiaalityön professionaalien asiantuntijuuden ja eettisten toimintaedellytysten turvaamiseksi katse on käännettävä selvitystyön osaamis pohjan vahvistamiseen, jota koskevaa työtä on jo tehty (Opas lapsenhuoltolain mukaisen... 2024).

Toisessa tutkimuskysymyksessä selvitin olosuhdeselvityksiä tekeville sosiaalityöntekijöille rakentuvia auttamisen paikkoja erososiaalityön näkökulmasta. Aineiston analyysin perusteella auttaminen määrittyi vanhempien sovinnon mahdollisuuksia kartoittavaksi, vanhempia avustavaksi sekä huoltoriidan kielteisiä vaikutuksia vähentämään pyrkiväksi sosiaalityöksi. Eroauttamisen paikkoja rakentui selvitystyön aikana ja sen jälkeisessä ajassa. Sosiaalityöntekijöiden erososiaalinen työ olosuhdeselvitysprosessin aikana jäsenyi *huoltoriidan ilmiön asiantuntijan* ja *eroauttamisen toimijan* positiokategorioihin. Jälkimmäinen positiokategoria kohdistui eroauttamiseen käytännön asiakastyössä. Kategorioihin sisältyneet positiot olivat osin limittäisiä (ks. esim. Terävä 2024, 83).

Huoltoriidan ilmiön asiantuntijan positiokategoriassa sosiaalityöntekijät tarkastelivat huoltoriidan ilmiötä laaja-alaisesti ja lapsikeskeisesti. *Sopimisen edellytysten arvioijan* positiossa sosiaalityöntekijät arvioivat selvityksessä olevien vanhempien mahdollisuuksia päästä sovintoon prosessin aikana. Sosiaalityöntekijät pyrkivät asiakkaita koskevan tiedon perusteella tunnistamaan perheet, joiden huoltoriita olisi sovinnollisesti ratkaistavissa.

Vanhempien herättelijän positiossa sosiaalityöntekijät osoittivat professionaalina asiantuntijuttaan nostamalla lapsen aseman huoltoriidan keskiöön ja pyrkimällä vaikuttamaan vanhempien toimijuuteen huoltoriidan ratkaisijoina tai kielteisten seurausten lievittäjinä. Sosiaalityöntekijät osoittivat myös liikkuvuuttaan institutionaalisen roolin ja sosiaalityön arvoperiaatteisiin ja lapsen edun turvaamiseen nojaavien toimijuuksien välillä. Huoltoriidan ilmiön asiantuntijan positiokategoria perustui sosiaalityöntekijöiden vertikaaliseen asiantuntijuuteen, jossa asiantuntijatieto on asiakassuhteen ammatillisella osapuolella (Juhila 2006, 84—85, 138). Vanhemmat asemoitiin erososiaalityön kohteeksi.

Eroauttamisen toimijan positiokategoria kuvasi sosiaalityöntekijöiden reflektiota ja rajankäyntejä selvitystehtävän institutionaalisen tehtävänannon ja huoltoriidan sovinnollista ratkaisua edistävien toimintakäytäntöjen välillä (Juhila & Raitakari 2022, 129). *Sovinnon*

edistäjän positiossa sosiaalityöntekijät pyrkivät aktiivisesti edistämään huoltoriidan sovinnollista ratkaisua. Positio kuvasi sosiaalityöntekijöiden inklusiivista rajatyötä ja heidän vahvaa eettistä sitoutumistaan työhönsä (Juhila & Raitakari 2022, 147). Positiointiteoreettisesti sovintoon pyrkijän positiossa sosiaalityöntekijöiden noudattivat kulttuurista, institutionaalista ja myös henkilökohtaista moraalijärjestystä (Van Langenhove 2017).

Sovinnon teon avustajan positiossa sosiaalityöntekijät mahdollistivat eroauttamisen paikkoja järjestämällä sovintoneuvotteluja ja laatimalla lasta koskevat sopimukset, mikäli siihen oli vanhempien aloitteesta syntyneet edellytykset. Sosiaalityöntekijät asemoivat vanhemmat sovinnon tuottajiksi ja itsensä avustavaan rooliin. Sosiaalityöntekijöiden eroauttamisen asiantuntijuus näyttäytyi asiakkaisiin nähden horisontaalisena. Sosiaalityöntekijät eivät ylittäneet sovintoon tähtäävissä toimenpiteissään vanhempien omaa tilannettaan koskevaa asiantuntijuutta. (Juhila 2006, 137; Raunio 2009, 164—165.) Sosiaalityöntekijöiden toimijudessa korostuivat asiakaslähtöisyys ja asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sosiaalityön käytäntöä ohjaavina eettisinä periaatteina ja arvoina (Raunio, 2009, 105—106; O’Leary & Tsui 2019, 1328).

Sovinnon teon avustajan positiossa sosiaalityöntekijät toteuttivat oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan lakisääteisten tehtäviensä rajoissa, johon ei lähtökohtaisesti sisältynyt huoltoriidan sovitteluun tähtäävä työote. Erososiaalityö näyttäytyi sosiaali- ja hyvinvointityön kokonaisvaltaista työtettä edellyttävään lähestymistapaan nähden eksklusiivisena rajatyönä (Juhila & Raitakari 2022, 126, 148). Positioon sisältyi kuitenkin tilannekohtaisia tekijöitä, joiden nojalla sosiaalityöntekijät neuvottelivat toimijuutensa rajoista ja asemoituivat eroauttamisen toimijoina uudelleen (Piippo ym. 2024, 122; Terävä 2024, 92).

Olosuhdeselvityksen jälkeinen eroauttaminen paikantui selvityksen tehneiden sosiaalityöntekijöiden institutionaalisen tehtävän ulkopuoliseksi työksi. Julkisessa palvelutehtävässä toimiessaan sosiaalityöntekijät vastasivat asiakkaiden tilannekohtaisiin tuen tarpeisiin sen hetkisen työnsä ohessa. Selvityksen jälkeiselle eroauttamiselle ei nähty tarvetta tai se näyttäytyi lyhytaikaisena tai tapauskohtaisena sosiaalityönä. Sosiaalityöntekijät tunnistivat huoltokonfliktin pitkittymisen osana huoltoriidan ilmiötä, mutta systemaattisia olosuhdeselvityksen jälkeisiä auttamisen käytänteitä tai tarvetta niiden kehittämiseen ei tullut esiin aineistossa. Selvityksen jälkeiset institutionaaliset auttamisen paikat palautuivat joko viranomaisten yleis- ja erityispalveluihin kuten lastenvalvojien sopimuspalveluihin, täytäntöönpanon tai

uuden lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan hakemuksen vireilletuloon tuomioistuinmessä (ks. Vaitomaa 2021, 40—41).

Sosiaalitoimen selvityksen tehtävää ja tarkoitusta määrittävästä instituutionaalisesta tehtävänannosta huolimatta olosuhdeselvitysten tekeminen asemoitui vahvasti sosiaalityön professionaalille kentälle. Selvitystyön ammatilliset käytännöt perustuivat inklusiiviseen, sosiaalityön etiikkaa ja arvopohjaa korostavaan sosiaalityölliseen työorientaatioon ja asiantuntijuuteen, jotka ilmensivät myös sosiaalityöntekijöiden sitoutumista sosiaalityön kulttuurisiin ja institutionaalisiin moraalisääntöihin (Van Langenhove 2017).

Instituutionaaliseen kehykseen sosiaalityöntekijät nojasivat tulkitessaan yksilökohtaisen asiakastyön käytäntöjä erontekojen kautta, joka näkyi kapeampana sosiaalityöllisenä otteena sekä sosiaalityöntekijöiden sitoutumisena ensisijaisesti oikeudellisiin moraalisääntöihin. Instituutionaalista tehtävänantoa noudattavassa sosiaalityön orientaatioissa näyttäytyi tilanteisesti myös sosiaalityön horisontaalinen asiantuntijuus ja asiakasosallisuuteen perustuva toimijuus. Selvitystyöhön sisältyi myös jännitteitä, jotka kohdistuivat professionaalien osaamisen hahmottamiseen ja limittäiseen toimijuuteen lapsiperheiden sosiaalityön rajapinnoilla.

Olosuhdeselvitystyön tarkasteleminen positiointiteoreettisesta näkökulmasta toi esiin sosiaalityön professionaaliin asiantuntijuuteen ja asiakkaiden auttamiseen liittyvän tilannekohtaisen ja eettisen toimijuuden (Rossi 2021, 49; Romakkaniemi ym. 2022, 542). Positiointiteorian avulla oli mahdollista sanoittaa olosuhdeselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden noudattamia moraalisääntöjä, jonka näen tarpeellisenä sosiaalityön profession ihmisoikeusperustaisen luonteen vuoksi (Van Langenhove 2017; Piippo ym. 2024). Analyysi tuotti erososiaalityöstä esiin uusia puolia ja merkityksiä, jonka näen tiedonantajina olleiden sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta toteutuneen tutkimuseettisesti kestäväällä tavalla (Rauhala & Virokangas 2011, 239).

Vaikka positiointiteoria ehkä mahdollistaa sosiaalityöntekijöiden professionaalien toimijuuden analyysin roolin käsitteeseen verrattuna monipuolisemmin (Van Langenhove & Harré 1999, 14, 17; Van Langenhove 2017), analyysin tuloksena syntyneet positiot eivät välttämättä ole pysyviä, vaan voivat vaihdella asiasta riippuen haastateltavien puheessa ja olla jopa katoavaisia (Hirvonen 2020, 56; Böök & Terävä 2022, 21). Myös tutkielmaan valikoitunut aineisto rajoitti positiointiteorian soveltamista, koska teorian keskeisiä analyysivälineitä, kuten positiointikolmiota ei ollut mielekäästä soveltaa haastattelumuotoisen puheen analyysiin. Tältä osin positiointiteoria voisi soveltua paremmin esimerkiksi

keskustelumuotoisen vuorovaikutuksen tutkimukseen. (Van Langenhove & Harré 1999, 18; Pöysä 2009, 318; Hirvonen 2020.)

Valmis haastatteluaineisto tuotti tutkimustehtävään vastaamiseksi sekä mahdollisuuksia että rajoitteita. Aineisto oli laaja ja käytin siitä vain osan tutkimustehtävään vastaamiseksi. Jäin pohtimaan, missä määrin valittu aineisto ja sen ajallis-paikalliset reunaehdot vaikuttivat tutkimustuloksiin ja johtopäätöksiin. Esimerkiksi suurin osa tutkimuksen tiedonantajista teki olosuhdeselvitysten lisäksi yhdennetysti muuta sosiaalityötä (Yliruka ym. 2022, 17). Mikäli olisin kerännyt aineiston itse, vastaajissa olisi todennäköisesti ollut suhteellisesti enemmän pelkästään olosuhdeselvityksiä tekeviä sosiaalityöntekijöitä. Näiden tekijöiden yhteyttä lopputulokseen on vaikea arvioida. Selkeämmin aineiston rajat tulivat vastaan siinä, että olisin halunnut tietää enemmän selvityksen jälkeisestä eroauttamisesta kuin mitä aineiston puitteissa oli mahdollista.

Aineiston analyysin perusteella olosuhdeselvitysten tekeminen on kaikkiaan konfliktisen perhetilanteen hallintaan pyrkivää sosiaalityötä, jossa sosiaalitoimen rooli on tuomioistuinta avustava. Vanhempien kanssa tehtävä sosiaalityö vaihtelee selvitystyön institutionaaliseen tehtävään keskittyvän työtteen ja muutokseen pyrkivän sosiaalityöllisen orientaation välillä. Olosuhdeselvitysten tekeminen sosiaalityöllisenä työnä vahvistaa aiemmin tiedettyä siitä, että sosiaalityön sisällöt eivät ole yhdenmukaisia, vaan vaihtelevat eri sosiaalityön aloilla (Junnonen ym. 2019, 161). Tässä tutkielmassa vaihtelu näyttäytyi erityisosaamista vaativan työtehtävän sisällä. Olosuhdeselvitysten tekemistä sosiaalityöllisenä työnä ja eroauttamistyönä tuotettiin erilaisten merkitysten, tavoitteiden ja ammatillisten käytäntöjen kautta. (ks. myös Antikainen 2007.)

Lähdin tutkielmassa hakemaan sisältöä myös erososiaalityölle, josta tutkimuskirjallisuuden perusteella tiedetään vielä vähän (Forsberg ym. 2019). Aineistolähtöisen analyysin perusteella vanhempia voidaan auttaa selvitysprosessin aikana kartoittamalla vanhempien sovinnon mahdollisuuksia, lähestymällä huoltoriidan vaikutuksia lapsilähtöisesti ja tarjoamalla paikkoja sovintokeskusteluille ja sopimuksen teolle. Erososiaalityön sisällöistä tarvitaan kuitenkin lisää tutkimustietoa, sillä esimerkiksi lastenvalvojat ja olosuhdeselvityksiä tekevät sosiaalityöntekijät kohtaavat vanhempia eri kohdissa eroauttamisen palvelupolkua (Vaito-
maa 2021).

Erososiaalityön tutkimusta tarvitaan myös huoltoriita-asiakkaiden näkökulmasta. Inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti olisi tärkeä selvittää, miten asiakkaat sanoittavat omia tuen

tarpeitaan ja mahdollisuuksiaan hyödyntää palvelujärjestelmän tarjoamia eroauttamisen paikkoja. Eropalveluita kehitettäessä tulee tunnistaa perhetilanteiden ja tuen tarpeiden moninaisuus, erilaiset haasteet palveluihin hakeutumisessa ja tuen tarpeen pitkittymisen tilanteet. Tutkimusta tarvitaan myös sovinnolliseen eroon ja yhteistyövanhemmuuden onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä (ks. Garber 2023).

LÄHTEET

- Aaltonen, Anna-Kaisa (2020) *Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa – Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus*. 2. uudistettu painos. 1. painos 2009. Helsinki: Edita.
- Ackerman, Marc J. & Bow, James N. & Mathy, Nicole (2021) Child custody evaluation practices: Where we were, where we are, and where we are going. *Professional psychology, research and practice* 52 (4), 406—417. DOI:10.1037/pro0000380
- Amundson, Jon & Lux, Glenda (2019) Tippins and Wittman Revisited: Law, Social Science, and the Role of the Child Custody Expert 14 Years Later. *Family Court Review* 57 (1), 88—106. DOI: 10.1111/fcre.12398
- Antikainen, Mari (2007) *Sosiaalitoimikunnan asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 148. Kuopio: Kuopion yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-27-0518>
- Arki, arvot ja etiikka. *Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet* (2022) Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Helsinki: Talentia ry. <https://talentia.lukusali.fi/#/reader/4fb08bf6-d9e1-11ed-bdad-00155d64030a> Viitattu 23.10.2024.
- Austin, William G. & Bow, James N. & Knoll, Andrea & Ellens, Rebecca (2016) Relocation Issues in Child Custody Evaluations: A Survey of Professionals. *Family court review* 54 (3), 477—486. DOI: 10.1111/fcre.12224
- Autonen-Vaaranieniemi, Leena (2019) Perheammattilaisten asemoituminen vanhemmuuteen ja vanhemmuutta koskevat kehukset erotyössä. *Janus* 27 (4), 362—378. DOI: <https://doi.org/10.30668/janus.87982>
- Auvinen, Maija (2006) *Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja: A-sarja N:o 272. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. <https://edition.fi/lakimiesyhdistys/catalog/view/510/425/1022-2>
- Axelson, Tammi & Gentile, Jennifer (2024) Are child custody evaluations beneficial to family law judges? *Family court review* 62 (1), 194—211. DOI: 10.1111/fcre.12772
- Bergman, Ann-Sofie & Rejmer, Annika (2017) Parents in child custody disputes: Why are they disputing? *Journal of Child Custody* 14 (2—3), 134—150. DOI: [10.1080/15379418.2017.1365320](https://doi.org/10.1080/15379418.2017.1365320)
- Böök, Marja Leena & Terävä, Johanna (2022) ”Yhteisvanhemmuus – sehän olisi aivan mahdollista, jos se toimisi!” Eronneiden isien ja äitien puhetta yhteistyöstä ja vanhemmuudesta. *Kasvun tuki -aikakauslehti* 2 (1), 15—23. <https://doi.org/10.61259/kt.128818>
- Castrén, Anna-Maija & Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2019) Harvinaisesta ja kielletystä tavanomaiseksi ja hyväksytyksi: muuttuva kulttuurinen ymmärrys av(i)oerosta suomalaisessa yhteiskunnassa. *Janus* 27 (4), 344—361. <https://doi.org/10.30668/janus.87977>
- Elo, Satu & Kajula, Outi & Tohmola, Anniina & Kääriäinen, Maria (2022) Laadullisen sisällönanalyysin vaiheet ja eteneminen. *Hoitotiede* 34 (4), 215—225.
- Eskola, Jari (2007) (Teema) haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Leena Viinamaäki & Erkki Saari (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Helsinki: Tammi, 32—46.
- Feresin, Mariachiara & Santonocito, Marianne (2023) How Expert Are the Experts? Child Custody Evaluations in Situations of Domestic Violence in Italy. *Violence and Victims* 38 (5), 664—679. DOI:10.1891/VV-2021-0041
- Forsberg, Hannele & Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino (2018) Children’s residence in divorce disputes – Examination of social workers’ court reports. *Journal of Social Welfare and Family Law* 40 (1), 21—36. DOI: 10.1080/09649069.2018.1414351

- Forsberg, Hannele & Kääriäinen, Aino & Ritala-Koskinen, Aino (2019) Asumista koskeva sosiaalityön tieto olosuhdeselvityksissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2), 248–257. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019061220108>
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2021) Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (1), 28–38. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202102164937>
- Forsell, Martta & Forss, Anne (2024) Perheoikeudelliset palvelut 2023. Tilastoraportti 18/2024. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/148980/Tr18_24.pdf?sequence=1&isAllowed=y
Viitattu 19.5.2024.
- Garber, Benjamin D. (2023) The emperor has no clothes: A systemic view of the status and future of child custody evaluation (CCE). *Family court review* 61 (4), 747–761. DOI: 10.1111/fcre.12752
- Garber, Benjamin D. & Mulchay, Christopher & Knuth, Sean (2023) Questionnaires in child custody evaluations: The forgotten ubiquitous medium. *Journal of Family Trauma, Child Custody & Child Development* 20 (1), 20–36. DOI: 10.1080/26904586.2022.2086657
- Harré, R. (2015) Positioning theory. Teoksessa Jack Martin, Jeff Sugarman & Kathleen L. Slaney (eds.) *The Wiley handbook of theoretical and philosophical psychology: Methods, approaches, and new directions for social sciences*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell. 263–276. DOI: 10.1002/9781118748213
- Harré, Rom & Moghaddam, Fathali M. & Pilkerton Cairnie, Tracey & Rothbart, Daniel & Sabst, Steven R. (2009) Recent Advances in Positioning Theory. *Theory & Psychology* 19 (1), 5–31. DOI: 10.1177/0959354308101417
- Hautanen, Teija (2010) Väkivalta ja huoltoriidat. *Acta Universitatis Tamperensis* 1544. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8192-5>
- Hirvonen, Pasi (2020) Positioning Dynamics in Small Groups. A Micro-Cultural Small Group Study in The Context of Meeting Interaction. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 216*. Kuopio: University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3317-1>
- Huitula, Eeva (2018) Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä olosuhdeselvitysten tekemisestä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/58169>.
- Huitula, Eeva (2019) Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä olosuhdeselvitysten tekemisestä 2017 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2019-07-16). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3332>
- Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa (2023) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf Viitattu 16.7.2024.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. *Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2018) *Aika, paikka ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi (2022) Kotikäyntityön rajat ja rajattomuus mielenterveys- ja päihdekuntoutuksessa. Teoksessa Suvi Raitakari, Kirsi Günther & Jenni-Mari Räsänen (toim.) *Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus*. Tampere: Tampere University Press, 123–152.
- Junnonen, Sanna-Riitta & Hämäläinen, Juha & Töttö, Pertti & Väisänen, Raija & Rantonen, Otso & Salo, Paula (2019) Sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuus ja siinä tapahtuneet muutokset vuosin 2000-2012. *Janus* 27 (2), 144–163. <https://doi.org/10.30668/janus.65729>

- Jutchenko, Ashley R. (2018) Parental Mental Illness: The Importance of Requiring Parental Mental Health Evaluations in Child Custody Disputes. *Family court review* 56 (4), 664—678. doi/10.1111/fcre.12383
- Juuti, Pauli & Puusa, Anu (2020) Johdanto. Mitä laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan? Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus. Verkkokirja. Viitattu 19.3.2024.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Pelli, Marja (2010) Perheasioiden sovittelu – riitelykulttuurista vastuulliseen osallisuuteen. Teoksessa Esa Poikela (toim.) *Sovittelu – ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan*. Jyväskylä: PS-kustannus, 91—108.
- Kekäle, Jouni & Puusa, Anu (2020) Tiedesodat. Realistinen ja konstruktionistinen maailmankäsitys. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti & (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus. Verkkokirja. Viitattu 19.3.2024.
- Kiuru, Hanna (2018) Traumaattisen menetyksen kokeneen ihmisen kohtaaminen tutkijana ja sosiaalityöntekijänä. *Janus* 26 (3), 247—255. <https://doi.org/10.30668/janus.69720>
- Kuntainfo 5/2019 (2019). Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://stm.fi/documents/1271139/11628549/Kuntainfo_5-2019_verkkoon.pdf/87226381-3509-455f-4762-df0f4bfa6b3a/Kuntainfo_5-2019_verkkoon.pdf. Viitattu 25.3.2024.
- Kääriäinen, Aino (2015) Sosiaalitoimen olosuhdeselvitykset teksteinä – johtopäätösten argumentointi ja puolelle asettumisen tulkinnat. *Oikeus* 44 (4), 379—403. <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/oikeus/160340001.pdf>. Viitattu 25.3.2024.
- Kääriäinen Aino (2019) Lapsen kuulemisesta kirjoittaminen olosuhdeselvityksessä. *Janus* 27 (4), 379—394. <https://doi.org/10.30668/janus.87983>
- Liukko, Eeva & Nykänen, Eeva (2019) Sosiaalityön tulevaisuus. Sosiaalityön tehtävä julkisena hallintotehtävänä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019: 47. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4091-8> Viitattu 3.1.2025.
- Luftman, Virginia H. & Veltkamp, Lane J. & Clark, James J. & Lannacone, Sharon & Snooks, Howard (2005) Practice Guidelines In Child Custody Evaluations for Licensed Clinical Social Workers. *Clinical Social Work Journal* 33 (3), 327—357. DOI: 10.1007/s10615-005-4947-4
- McVee, Mary B. & Silvestri, Katarina N. & Schucker, Kelly A. & Cun, Aijuan (2021) Positioning theory, embodiment, and the moral orders of objects in social dynamics: How positioning theory has neglected the body and artifactual knowing. *Journal for the theory of social behaviour* 51 (2), 192—214. DOI:10.1111/jtsb.12289
- Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (2009) Johdanto. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 7—14.
- Niemelä, Pauli (2009) Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 209—236.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2020) Vaativat ero- ja huoltoriidat yksityisenä ja yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Johanna Vaitomaa, Tiina Muukkonen & Susanna Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 18—26. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_erotyo_2021_sivuttain
- Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (2007) Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 7—38.

- O'Leary, Patrick & Tsui, Ming-sum (2019) The base of social work: Relationship, client, evidence or values? *International social work* 62 (5), 1327-1328. DOI: 10.1177/0020872819875006
- O'Neill, Alison T. & Bussey, Kay & Lennings, Christopher J. & Seidler, Katie M. (2022) What constitutes a high-quality child custody evaluation? A qualitative analysis. *Journal of Family Trauma, Child Custody & Child Development* 19 (2), 157-180. DOI: 10.1080/26904586.2021.1951419
- Opas lapsenhuoltolain mukaisen hyvinvointialueen selvityksen laatimiseksi. Asiantuntijaryhmän suositus (2024) Ohjauksen 7/2024. 3., uudistettu laitos. 1. painos 2022. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-357-7> Viitattu 25.12.2024.
- Pelkonen, Tarja (2024) Isyys lastensuojelun sijaishuollon institutionaalisessa kontekstissa. *Janus* 32 (1), 98—105. <https://doi.org/10.30668/janus.136407>
- Piippo, Sisko (2022) Lähisuhdeväkivallan kohtaamisen rakenteet, käytännöt ja toimijuus sosiaalisuudessa. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social sciences and Business Studies No 282. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4627-0>
- Piippo, Sisko & Hirvonen, Pasi & Husso, Marita & Notko, Marianne (2024) Moraalijärjestysten rajoilla. Väkivallan kohtaaminen ammatillisena toimintana ja rajatyönä sosiaali- ja terveydenhuollossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 89 (2), 113—124. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2024041016119>
- Puusa, Anu (2020a) Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. Verkkokirja. Viitattu 19.3.2024.
- Puusa, Anu (2020b) Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. Verkkokirja. Viitattu 23.3.2024.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020a) Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. Verkkokirja. Viitattu 19.3.2024.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020b) Laadullisen tutkimuksen tieteenfilosofinen tausta. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. Verkkokirja. Viitattu 19.3.2024.
- Pöysä, Jyrki (2009) Positiointiteoria ja positiointianalyysi – uusia näkökulmia narratiivisen toimijuuden tarkasteluun. Teoksessa Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby (toim.) Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 314—343.
- Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi & Räsänen, Jenni-Mari (2022) Johdanto: Koti hyvinvointityön ja haavoittuvuuden kohtaamisen ympäristönä. Teoksessa Suvi Raitakari, Kirsi Günther & Jenni-Mari Räsänen (toim.) Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. Tampere: Tampere University Press, 7—22.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokangas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 235—255.
- Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalisuudessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Rautio, Heidi & Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2023) Ammatillisten osaaminen lapsinäkökulmaisessa riskinarvioinnissa vaativissa erotilanteissa. *Kasvun tuki -aikakauslehti*, 3 (2), 43—51. <https://doi.org/10.61259/kt.131402>

- Rissanen, Antti & Kääriäinen, Aino & Rantala, Kati & Sarasoja, Laura & Aikio, Marjut (2017) Vuoroasumisesta sopiminen ja periaatteet vanhempien ja viranomaisten käsityksinä. *Janus* 25 (1), 38–56. <https://journal.fi/janus/article/view/58714>
- Robb, Aaron (2023) Models and methods of cost-effective child custody evaluation. *Family court review* 61 (4), 703–718. <https://doi.org/10.1111/fcre.12755>
- Romakkaniemi, Marjo & Harrikari, Timo & Hautala, Sanna & Saraniemi, Sanna & Fiorentino, Vera & Leppiaho, Tuomas & Tiitinen, Laura (2022) Sosiaalityöntekijöiden asemoituminen ja ammatillinen pääoma pandemian alkuvaiheessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 87 (5–6), 539–548. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112366656>
- Rossi, Eeva (2021) Tutkija vai sosiaalityöntekijä? Autoetnografinen tarkastelu tutkijasosiaalityöntekijän positioista. *Janus* 29 (1), 37–53. <https://doi.org/10.30668/janus.85027>
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–314.
- Sosiaalityön määritelmä (2003) Sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet. Rovaniemi: Sosnet. <https://www.sosnet.fi/FI/Sosnet/Sosiaalityon-maaritelma> viitattu 9.11.2024.
- Tervonen, Kaisa & Heiskanen, Noora & Äikäs, Aino (2024) Varhaiskasvatuksen erityisopettajien kuvaukset vaativan monialaisen tuen toimijaverkostosta lapsen tukea koskevassa yhteistyössä. *Journal of Early Childhood Education Research* 13 (2), 99–132. <https://doi.org/10.58955/jecer.141554>
- Terävä, Johanna (2024) Isyys eron jälkeen: puhetta hoivasta, kasvatuksesta ja huolesta. *Sosiologia* 61 (2), 79–94. <https://journal.fi/sosiologia/article/view/146552>
- Toikko, Timo (2009) Tapauskohtainen sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 271–291.
- Tolonen, Hannele & Linnanmäki, Kirsikka (2020) Uudistunut lapsenhuoltolaki. Helsinki: Alma Talent.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. 1. painos 2002. Helsinki: Tammi.
- Vaitomaa, Johanna (2021) Eronneiden vanhempien ja lapsen palvelupolku. Teoksessa Johanna Vaitomaa, Tiina Muukkonen & Susanna Rautio (toim.). *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 38–47. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_eroty_2021_sivuttain Viitattu 1.12.2024.
- Van Langenhove, Luk (2017) Varieties of Moral Orders and the Dual Structure of Society: A Perspective from Positioning Theory. *Frontiers in sociology* 2, <https://doi.org/10.3389/fsoc.2017.00009>
- Van Langenhove, Luk & Harré, Rom (1999) Introducing Positioning Theory. Teoksessa Rom Harré & Luk van Langenhove (eds.) *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford and Malden: Blackwell Publishers Ltd., 14–31.
- Välikoski, Tuula-Riitta & Pösö, Tarja & Huhtanen, Raija (2020) Kuulemistilaisuus institutionaalisenä vuorovaikutuksena lapsen huostaanoton valmisteluprosessissa. *Janus* 28 (4), 323–340. DOI: <https://doi.org/10.30668/janus.89056>
- Yliruka, Laura & Harrikari, Timo & Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula & Purhonen, Emmi & Salmela, Marianna (2022) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityön organisoiminen sekä lastensuojelulain mukaisen henkilöstömitoituksen toteutuminen. Kuntakyselyjen tulokset. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos Työpäperi* 44/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-928-3> Viitattu 24.12.2024.
- Yliruka, Laura & Vartio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi (2018) Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos Työpäperi* 16/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-117-1> Viitattu 1.12.2024.

Säädökset

- EIS Euroopan ihmisoikeussopimus. Laki ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä 4.5.1990/438 (SopS 18/1990)
- LHL Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
- TpL Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619
- Tuomioistuinsovittelulaki
- Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394)
- LSL Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)
- PL Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
- VNA Valtioneuvoston asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15.12.2022/1059
- LOS Yleissopimus lapsen oikeuksista. Laki lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä 31.5.1991 (SopS 59/1991)

LIITE 1: Saatekirje ja haastattelurunko

Tervehdys!

Olen maisterivaiheen opiskelijana Jyväskylän yliopistossa ja olen tekemässä Gradu-tutkimusta aiheesta olosuhdeselvitykset sosiaalitoimessa. Tutkimusalueeni on X käräjäoikeuden ja X käräjäoikeuden alueen sosiaalitoimet.

Olen ollut teihin yhteydessä puhelimitse ja tässä saatekirjeessä lähetän teille pääpiirteissään haastatteluaiheet sekä teille varatun ajan. Suoritan haastattelut puhelimitse, jotka nauhoitan.

Haastatteluaiheet:

Työskentely olosuhdeselvityksessä

- Kenelle teidän työyhteisössä kuuluu olosuhdeselvitysten teko, tehdäänkö se kokonaisuudessaan parityönä
- Mistä selvityspyynnöt tulevat
- Kuinka monta selvitystä vuosittain on
- Toteutuvatko annetut määräajat/ kuinka kauan selvitystyön tekeminen kestää
- Mitä olosuhdeselvitys pitää sisällään/montako tapaamista/millä kokoonpanolla/aiheet

Yhteistyö

- Millaista yhteistyö on toisen vanhemman kotipaikkakunnan kanssa
- Millaista yhteistyötä on käräjäoikeuden kanssa
- Onko sinulla tietoa millaisia päätöksiä käräjäoikeus on tehnyt tekemissänne olosuhdeselvityksissä

Olosuhdeselvitys osana sosiaalityötä

- Miten koet olosuhdeselvitysten tekemisen osana omaa työtäsi
- Jatkuuko yhteistyö asiakkaiden kanssa olosuhdeselvityksen tekemisen jälkeen tai näetkö sen tarpeellisena
- Näetkö olosuhdeselvitykset osana lastensuojelun työtä

Teille on varattu aika haastattelua varten:

Kiitos Sinulle, kun lupauduit haastatteluun!

Ystävällisin terveisin

Eeva Huitula, Jyväskylän yliopisto

(yhteystiedot)

LIITE 2: Suostumus aineiston arkistointiin

HAASTATELTAVAN SUOSTUMUS

Minulle on kerrottu haastatteluni litteraatin arkistoinnista suostumuksellani tutkimuksen päätyttyä Tietoarkistoon tutkimuskäyttöä (tai opiskelua, opetusta ja tutkimusta) varten. Arkistoitavasta aineistosta on luvattu poistaa nimitietoni ja muut minua koskevat yksilöivät tiedot.

Suostun siihen, että haastatteluni litteraatti arkistoidaan Tietoarkistoon.

Kyllä_ Ei_

Suostumuksen antajan allekirjoitus

Allekirjoitetun suostumuksen voit lähettää sähköpostilla allekirjoittaneelle.

Kiitos Sinulle, kun lupauduit haastatteluun!

Ystävällisin terveisin

Eeva Huitula, Jyväskylän yliopisto, (yhteystiedot)